

Instytut Wymiaru Sprawiedliwości

Dział spadku

dr hab. Andrzej Stempniak
sędzia w stanie spoczynku

Prawo prywatne
Warszawa 2019

Spis treści

Wykaz skrótów	5
I. Wprowadzenie	7
II. Zagadnienia ogólne postępowania o dział spadku	11
III. Analiza wypowiedzi doktryny i judykatury dotyczących istotnych zagadnień związanych z działem spadku	17
IV. Zakres badania aktowego	25
V. Ogólna charakterystyka badanych spraw	29
VI. Omówienie istotnych zagadnień prawnych (materialnoprawnych i procesowych) występujących w analizowanych sprawach z zakresu działu spadku	33
1. Wniosek o dział spadku – informacje podstawowe	33
2. Tok postępowania	39
3. Żądania dodatkowe	42
4. Postępowanie dowodowe w sprawach działowych	44
5. Postępowanie i rozstrzygnięcia sądów I instancji	47
6. Postępowanie i rozstrzygnięcia sądów II instancji	52
7. Nadzwyczajne środki zaskarżenia	53
8. Zagadnienia szczególne	54
VII. Wnioski	59
VIII. Literatura	63
Aneks – wykaz spraw o dział spadku objętych badaniem aktowym	67

Wykaz skrótów

BSN	- „Biuletyn Sądu Najwyższego”
Dz.U.	- Dziennik Ustaw
k.c.	- Kodeks cywilny
k.p.c.	- Kodeks postępowania cywilnego
k.r.o.	- Kodeks rodzinny i opiekuńczy
LEX	- system informacji prawnej Wydawnictwa Wolters Kluwer
MoP	- „Monitor Prawniczy”
niepubl.	- niepublikowany
NP	- „Nowe Prawo”
OSN	- Orzecznictwo Sądu Najwyższego (do 1962 r.)
OSNC	- Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna (od 1995 r.)
OSNCK	- Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna i Izba Karna
OSNCP	- Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna oraz Izba Administracyjna, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych (od 1963 r. do 1994 r.)
OSP	- „Orzecznictwo Sądów Polskich”
OSPika	- Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych
Pal.	- „Palestra”
PiP	- „Państwo i Prawo”
PN	- „Przegląd Notarialny”
post.	- postanowienie
post. spadk.	- dekret z 8.11.1946 r. o postępowaniu spadkowym (Dz.U. Nr 63, poz. 346 ze zm.)
PPC	- „Polski Proces Cywilny”
PS	- „Przegląd Sądowy”
Rej.	- „Rejent”
SN	- Sąd Najwyższy
SO	- Sąd Okręgowy
SR	- Sąd Rejonowy
uchw.	- uchwała
uzas.	- uzasadnienie
ZN IBPS	- „Zeszyty Naukowe Instytutu Badania Prawa Sądowego”

I. Wprowadzenie

W polskim systemie prawnym w kategorii spraw działowych mieszczą się: zniesienie współwłasności, dział spadku i podział majątku wspólnego po ustaniu wspólności majątkowej między małżonkami. Wszystkie te rodzaje spraw rozpoznawane są w trybie postępowania nieprocesowego. Regulacje prawne dotyczące rozpoznawania spraw działowych zamieszczone są nie tylko w przepisach Kodeksu postępowania cywilnego, ale również w przepisach Kodeksu cywilnego i Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego. Można więc mówić o działach majątku w ujęciu materialnym oraz w ujęciu proceduralnym. Obie te sfery regulacji wzajemnie się dopełniają i cechują się komplementarnością. W sferze prawa materialnego wyróżniono stosunek współwłasności i zniesienie współwłasności (art. 195–221 k.c.), wspólność majątku spadkowego i dział spadku (art. 1035–1046 k.c.) oraz stan prawny majątku od chwili ustania wspólności majątkowej między małżonkami i podział majątku wspólnego małżonków (art. 43–46 k.r.o.). W sferze postępowania cywilnego wyodrębniono postępowanie o podział majątku wspólnego małżonków (art. 566–567 k.p.c.), postępowanie o zniesienie współwłasności (art. 617–625 k.p.c.) i postępowanie o dział spadku (art. 680–689 k.p.c.). Oznaczonemu działowi majątku (w ujęciu materialnym) zostało więc przyporządkowane oznaczone postępowanie działowe (w ujęciu proceduralnym). Innymi słowy dla określonej postaci wspólności majątkowej przewidziano oznaczone prawnie postępowanie działowe prowadzące do zniesienia tej wspólności, a więc do jej „rozerwania”. Konsekwencją zniesienia danej wspólności majątkowej są oznaczone rozstrzygnięcia dotyczące podziału majątku ukształtowanego w wyniku powstania określonego rodzaju wspólności¹.

W poszczególnych postępowaniach działowych dokonuje się nie tylko podziału przedmiotów majątkowych, ale równocześnie rozpoznaje cały kompleks stosunków pomiędzy podmiotami wspólności majątkowych i wpływające z nich prawa. Spory dotyczące tych stosunków – w czasie trwania postępowania działowego – nie mogą być przedmiotem odrębnego rozpoznania i rozstrzygnięcia w procesie. Należy przypomnieć, że ustawodawca tworząc katalog rodzajów spraw rozpoznawanych w postępowaniu nieprocesowym, ujętych w Kodeksie postępowania cywilnego, kierował się przesłaniem, iż należy wyróżnić poszczególne kategorie spraw i nadać im wyraziste cechy pozwalające traktować je odrębnie. Prawidłowość ta

¹ Problematykę tę szerzej omawia A. Stempniak, *Autonomia i integracja postępowań działowych w prawie polskim*, Warszawa 2017, s. 138 i n.

dotyczy również spraw działowych. Mimo więc dostrzegalnej harmonizacji poszczególnych postępowań działowych nie można nie zauważać wyrazistych elementów podkreślających autonomię każdego z nich².

Należy podkreślić, że wolą ustawodawcy wyraźnie wyodrębniono w prawie materialnym trzy rodzaje wspólności majątkowych, a mianowicie współwłasność, wspólność majątku spadkowego oraz wspólność majątku małżonków. Każda z tych wspólności jest szczególna w swoim rodzaju. Posiadają one bowiem takie właściwości, które wyraźnie je różnią. Ta ich specyfika znajduje potwierdzenie w przepisach Kodeksu postępowania cywilnego regulujących postępowania dotyczące ich zniesienia. Podobnie jak w prawie materialnym, także w prawie postępowania zróżnicowano zniesienie współwłasności, dział spadku i podział majątku wspólnego małżonków. Zarówno w sferze materialnej, jaki i w sferze postępowania przyjęto zniesienie współwłasności i postępowanie o zniesienie współwłasności jako podstawowe modele wspólności oraz postępowania działowego, do których odwołuje się wspólność majątku spadkowego (art. 1035 k.c.) i postępowanie o dział spadku (art. 688 k.p.c.) oraz wspólność majątkowa powstała po ustaniu wspólności między małżonkami (art. 46 k.r.o.) i postępowanie o podział majątku wspólnego małżonków (art. 567 § 3 k.p.c.). W tym ostatnim przypadku mamy do czynienia z podwójnym odesłaniem, gdyż przepisy o wspólności majątkowej małżeńskiej i o podziale majątku wspólnego odwołują się do przepisów o wspólności majątku spadkowego i o dziale spadku, a te ostatnie unormowania z kolei odwołują się do zniesienia współwłasności i postępowania o zniesienie współwłasności. Przyjęte rozwiązania w tym zakresie oznaczają, że współwłasność stała się podstawową i ostateczną wspólnością. W polskim systemie prawnym nie ma bowiem innych węzłów prawnych poza współwłasnością jako ostateczną płaszczyzną odniesienia ani też sama współwłasność nie odwołuje się do innego rodzaju konstrukcji prawnych czy innych wspólności. W przepisach Kodeksu postępowania cywilnego również przyjęto, że postępowanie o zniesienie współwłasności jest podstawowym modelem działu majątku, do którego odwołują się pozostałe postępowania działowe.

W literaturze dokonano trafnej analizy złożoności spraw działowych, ujmowanych często jako konglomeraty mieszczące w sobie nie tylko niezmiernie obszerny zakres możliwych do zgłoszenia żądań i roszczeń, ale również szeroki obszar działań i rozstrzygnięć podejmowanych przez sąd z urzędu. Wypada tu przytoczyć kilka wypowiedzi przedstawicieli doktryny obrazujących przytoczone twierdzenie. Zdaniem B. Dobrzańskiego: „Jest oczywiste, że sprawy działowe są bodaj najbardziej pracochłonne ze wszystkich spraw cywilnych w ogóle. Rozstrzyga się w nich m.in. wiele zagadnień (art. 618 § 1, art. 685, art. 686 k.p.c.), które poza

² Por. T. Misiuk, *Problemy integracyjne postępowania działowego*, cz. I – Pal. 1973, nr 7–8, s. 23 i n., cz. II – Pal. 1973, nr 9, s. 3 i n., cz. III – Pal. 1973, nr 10, s. 41 i n.; A. Stempniak, *Autonomia i integracja...*, *passim* i cyt. tam literaturę.

tym musiałyby być rozstrzygane w wielu procesach [...]”³. Do podobnych wniosków dochodzi E. Skowrońska-Bocian, która zauważa, że: „Postępowania o podział majątku wspólnego (podobnie jak inne postępowania o zniesienie wspólności, tzw. działówki) są wyjątkowo żmudne”⁴. W tym samym tonie wypowiadają się W. Siedlecki i Z. Świeboda, stwierdzając, że: „Postępowanie o podział majątku wspólnego jest szczególnie skomplikowane [...]”⁵. Z kolei P. Brodniewicz i M. Walasik, aprobuując tę diagnozę, przyczyn długiego trwania postępowań działowych upatrują w ich kompleksowym charakterze i w dużym stopniu skomplikowania spraw działowych⁶. Ich zdaniem ten stan rzeczy powodowany jest nade wszystko stosowaniem w toku działów majątku przepisów zaliczanych do kategorii tzw. trudnego prawa. Jako pierwszy określenia „trudne prawo” użył w literaturze polskiej K. Piasecki⁷. Według tego autora wyróżniona kategoria pojęciowa oznacza kształtowanie norm prawnych w znaczny sposób przez orzecznictwo i doktrynę, prowadzące często do rozbieżnych wyników wykładni⁸.

³ B. Dobrzański, *Glosa do uchwały SN z 22.04.1968 r., III CZP 39/68*, NP 1969, nr 7–8, s. 1279.

⁴ E. Skowrońska-Bocian, *Rozliczenia majątkowe małżonków w stosunkach wzajemnych i wobec osób trzecich*, Warszawa 2010, s. 206.

⁵ W. Siedlecki, Z. Świeboda, *Postępowanie nieprocesowe*, Warszawa 2001, s. 145.

⁶ P. Brodniewicz, M. Walasik, *Usprawnienie postępowań w sprawach działowych*, „Iustitia” 2010, nr 2, s. 54 i n.

⁷ K. Piasecki, *Przewlekłość sądowego postępowania w sprawach cywilnych – przyczyny i środki zaradcze*, NP 1989, nr 4, s. 34.

⁸ Sformułowaną przez K. Piaseckiego tezę o trudnym prawie w odniesieniu do działów majątkowych podzielili P. Brodniewicz, M. Walasik, *Usprawnienie postępowań...*, s. 56 oraz A. Stempniak, *Ustalenie wartości przedmiotów majątkowych w postępowaniach działowych*, „Iustitia” 2011, nr 4, s. 193.

II. Zagadnienia ogólne postępowania o dział spadku

Zasygnalizowane wcześniej problemy dotyczą także postępowania o dział spadku. To postępowanie działowe cechuje się bowiem obszernością materii przedmiotu działu oraz samego przedmiotu tego postępowania. Przepisy normujące ten rodzaj postępowania działowego (art. 680–689 k.p.c.) nie regulują w sposób wyczerpujący działu spadku. Zgodnie z art. 688 k.p.c. stosuje się tu odpowiednio przepisy dotyczące zniesienia współwłasności (art. 607–608 k.p.c. i art. 617–625 k.p.c.). Do postępowania o dział spadku będą miały zastosowanie również przepisy wstępne dotyczące spraw z zakresu prawa spadkowego (art. 627–628 k.p.c.), przepisy ogólne dotyczące postępowania nieprocesowego (art. 506–525 k.p.c.) oraz przepisy ogólne dotyczące postępowania cywilnego (art. 1–13 k.p.c.). Na podstawie art. 13 § 2 k.p.c. do postępowania działowego należy odpowiednio stosować przepisy o procesie (księgę pierwszą części pierwszej Kodeksu postępowania cywilnego). Z materią dotyczącą analizowanego postępowania działowego ściśle związane są przepisy prawa materialnego normujące dział spadku (art. 1035–1046, art. 1070, art. 1079 k.c.). Na mocy odesłania zawartego w art. 1035 i 1070 k.c., do działu spadku stosuje się odpowiednio przepisy o współwłasności w częściach ułamkowych i przepisy o podziale gospodarstw rolnych przy zniesieniu współwłasności (art. 210–221 k.c.)⁹.

Obszerność i złożoność postępowania o dział spadku nie zostały w odpowiedni sposób potraktowane przez ustawodawcę. Wystarczy wspomnieć, że prawodawca w przepisach Kodeksu postępowania cywilnego poświęcił temu postępowaniu działowemu jedynie dziesięć artykułów (art. 680–689). Natomiast pod rządem poprzednio obowiązujących przepisów, a mianowicie dekretu z 8.11.1946 r. o postępowaniu spadkowym¹⁰, dział spadku był regulowany przez 23 artykuły (art. 141–163 post. spadk.). Lakoniczne ujęcie przez obecnego ustawodawcę przepisów normujących postępowanie o dział spadku nie znajduje dostatecznego uzasadnienia w treści art. 688 k.p.c. Przepis ten bowiem nakazuje do działu spadku stosować odpowiednio przepisy dotyczące zniesienia współwłasności. Takie odesłanie znajdowałoby racjonalne podstawy wówczas, gdyby w skład majątku spadkowego podlegającego podziałowi wchodziły jedynie rzeczy. Tak jednak z oczywistych względów nie jest, gdyż dział

⁹ Szerzej A. Stempniak, *Postępowanie o dział spadku*, Warszawa 2010, *passim*; A. Stempniak, *Postępowanie w sprawach o dział spadku. Komentarz oraz wzory pism procesowych i orzeczeń sądowych*, Warszawa 2018, *passim*.

¹⁰ Dz.U. Nr 63, poz. 346 ze zm. Przytoczony dekret będzie dalej cytowany jako post. spadk.

spadku dotyczy masy majątkowej, która może obejmować wiele rodzajów rzeczy oraz różnego rodzaju praw majątkowych. Wyraźnie podkreślał to J. Gwiazdomorski, przedstawiając historię powstawania przepisów regulujących postępowanie o dział spadku¹¹. Będąc członkiem Zespołu Prawa Cywilnego Procesowego Komisji Kodyfikacyjnej przygotowującej projekt Kodeksu postępowania cywilnego, autor ten przedstawił kulisy przyjęcia obowiązującego od 1.01.1965 r. kształtu rozwiązań prawnych dotyczących działu spadku i towarzyszącej mu – jak się wyraził – atmosfery pośpiechu i związanej z tym nerwowości. Jak wyraziście zaznaczył J. Gwiazdomorski, zamiast ujęcia w jednym miejscu przepisów regulujących całość postępowania o dział spadku przyjęto inne rozwiązanie, które opiera się na odpowiednim stosowaniu do działu spadku przepisów o zniesieniu współwłasności. Konstrukcja ta sprawia, że przepisy o dziale spadku stanowią twór legislacyjnie niedoskonały. Przyjęte rozwiązania są nieprecyzyjne i niewolne od luk. Zachodzą bowiem wątpliwości co do tego, które z przepisów o zniesieniu współwłasności powinny być stosowane wprost, a które nie oraz które z nich mają być stosowane z pewnymi modyfikacjami (stosowane odpowiednio). Sądy prowadzące sprawy o dział spadku (z założenia trudne i skomplikowane) nie doczekały się zatem jasnych i klarownych przepisów regulujących takie postępowanie¹². Odnosząc się do oceny przepisów regulujących postępowanie w sprawach o dział spadku, należy w pełni zgodzić się z opinią wyrażoną przez J. Gwiazdomorskiego i ubolewać nad tym, że dział spadku ma taki normatywny kształt, jaki został mu nadany w art. 680–689 k.p.c.¹³ Podobny zabieg legislacyjny został przeprowadzony również w odniesieniu do wspólności majątku spadkowego (por. art. 1035 k.c.).

Jak już wspomniano, postępowanie o dział spadku jest wyjątkowo złożone. Jest ono swoistym konglomeratem mieszczącym w sobie rozmaitego rodzaju żądania. Zasadniczym przedmiotem tego postępowania jest żądanie podziału majątku spadkowego. Żądanie to jest obligatoryjnym i podstawowym przedmiotem każdego postępowania o dział spadku. Obok żądania głównego w tym postępowaniu mogą być zgłoszone także żądania akcesoryjne. W postępowaniu o dział spadku sąd może zatem rozstrzygać:

1. o stwierdzeniu nabycia spadku i przedmiotu zapisu windykacyjnego (art. 681 k.p.c.);
2. o istnieniu uprawnienia do żądania działu spadku (art. 685 k.p.c.);
3. o przynależności oznaczonych przedmiotów do spadku (art. 685 k.p.c.);
4. o istnieniu zapisów zwykłych, których przedmiotem są rzeczy lub prawa należące do spadku (art. 686 k.p.c.);

¹¹ J. Gwiazdomorski, *Glosa do uchwały SN z 10.05.1967 r., III CZP 31/67*, NP 1968, nr 7–8, s. 1038 i n.; J. Gwiazdomorski, *Glosa do postanowienia SN z 26.09.1968 r., III CRN 209/68*, PiP 1970, nr 1, s. 173 i n.; J. Gwiazdomorski, *Prawo spadkowe w zarysie*, Warszawa 1985, s. 197 i n.

¹² J. Gwiazdomorski, *Glosa do postanowienia SN z 26.09.1968 r., III CRN 209/68...*, s. 174–175. W podobnym tonie wypowiedział się też B. Dobrzański, *Glosa do uchwały SN z 15.02.1968 r., III CZP 1/68*, NP 1969, nr 5, s. 838 i 839.

¹³ Odmiennego zdania jest K. Lubiński, *Recenzja pracy A. Stempniaka „Postępowanie o dział spadku”*, Pal. 2007, nr 1–2, s. 243–244.

5. o roszczeniach pomiędzy współspadkobiercami z tytułu posiadania poszczególnych przedmiotów spadkowych (art. 686 k.p.c.);
6. o roszczeniach pomiędzy współspadkobiercami z tytułu pobranych pożytków i innych przychodów (art. 686 k.p.c.);
7. o roszczeniach pomiędzy współspadkobiercami z tytułu poczynionych na spadek nakładów (art. 686 k.p.c.);
8. o roszczeniach pomiędzy współspadkobiercami z tytułu spłaconych długów spadkowych (art. 686 k.p.c.);
9. o stwierdzeniu bezskuteczności rozporządzenia udziałem w przedmiocie należącym do spadku (art. 1036 k.c.);
10. o zaliczeniu darowizn i zapisów windykacyjnych na schedę spadkową (art. 1039–1043 k.c.)¹⁴.

Żądania akcesoryjne można podzielić na dwa segmenty: jeden – mający **charakter czysto rozliczeniowy** i drugi – mający **charakter prejudycjalny** dla prowadzonego działu. Charakter rozliczeniowy będą miały żądania dotyczące wzajemnych roszczeń współspadkobierców wskazanych w art. 686 k.p.c. (ad 5–8). Pozostałe żądania będą miały charakter prejudycjalny. Żądania te można podzielić na trzy grupy:

1. warunkujące przeprowadzenie postępowania działowego;
2. mające wpływ na sposób dokonania działu;
3. decydujące o wartości ustalanych sched.

W grupie żądań warunkujących przeprowadzenie postępowania działowego będą mieścić się: stwierdzenie nabycia spadku, ustalenie istnienia uprawnienia do żądania działu spadku i ustalenie przynależności oznaczonych przedmiotów do spadku. W grupie żądań mających wpływ na sposób dokonania działu będą mieścić się: roszczenie o ustalenie istnienia zapisów zwykłych, których przedmiotem są rzeczy lub prawa należące do spadku oraz żądanie uznania rozporządzenia udziałem w przedmiocie należącym do spadku za bezskuteczne. W grupie żądań decydujących o wartości ustalanych sched mieści się żądanie zaliczenia darowizn oraz zapisów windykacyjnych na poczet należnych sched spadkowych¹⁵.

Zakresy przedmiotowe żądań akcesoryjnych, wskazanych w art. 681, 685, 686 k.p.c., art. 1036 i 1039–1043 k.c., podobnie jak w poprzednim stanie prawnym, nie zostały w większości doprecyzowane¹⁶. Ciężar rozpoznania domniemanej myśli ustawodawcy w tym zakresie został powierzony doktrynie i judykaturze. Z zadania tego jurysprudencja już od 1947 r.

¹⁴ Należy zaznaczyć, że pod rządem poprzednio obowiązującego prawa sąd w postępowaniu działowym rozstrzygał również o zachowkach oraz o zmniejszeniu zapisów (art. 151 § 1 post. spadk.).

¹⁵ Zob. szerzej A. Stempniak, *Autonomia i integracja...*, s. 226 i n.

¹⁶ Analogicznie sytuacja ta przedstawiała się w poprzednio obowiązującym stanie prawnym. W okresie od 1.01.1947 r. do chwili wejścia w życie Kodeksu postępowania cywilnego i Kodeksu cywilnego rodzaje żądań akcesoryjnych możliwych do zgłoszenia w postępowaniu o dział spadku zostały określone w art. 151 post. spadk., a w zakresie precyzującym materię tzw. przysporzeń (a więc obecnie darowizn) w art. 63–66 dekretu z 8.10.1946 r. – Prawo spadkowe (Dz.U. Nr 60, poz. 328 ze sprost. i późn. zm.).

stara się w mniej lub bardziej udany sposób wywiązywać, określając, czy oznaczone żądanie mieści się w ramach wskazanych w przytoczonych powyżej przepisach, formułując – niejako przy okazji – odpowiednie katalogi pozytywne i negatywne stosownych żądań akcesoryjnych.

Tytułem przykładu można przytoczyć, że w kategorii sporów o prawo żądania działu spadku określonych w art. 685 k.p.c., zgodnie z orzecnictwem i poglądem przedstawicieli doktryny, mieszczą się następujące rodzaje spraw:

- spory dotyczące istnienia, ważności oraz zakresu wyłączenia powstałe na tle umowy czasowo wyłączającej uprawnienie do żądania działu spadku;
- spory dotyczące istnienia umowy o dział spadku – zawartej przed wszczęciem postępowania działowego lub po jego wszczęciu, ale poza toczącym się postępowaniem sądowym – ważności tej umowy, skuteczności oświadczenia o uchyleniu się od jej skutków prawnych;
- spory dotyczące nieistnienia wspólności majątku spadkowego z powodu innych przyczyn niż dział spadku;
- spory dotyczące kwestionowania prawa żądania działu spadku z powołaniem się na art. 5 k.c.¹⁷

Dział spadku z istoty swej wymaga istnienia substancji majątkowej podlegającej podziałowi, a więc istnienia przynajmniej jednego prawa majątkowego. Trzeba zaznaczyć, że przepisy regulujące postępowanie o dział spadku posługują się zamiennie pojęciami „spadek” (art. 680 § 2, art. 682–684 k.p.c.) i „majątek spadkowy” (art. 680 § 1, art. 689 k.p.c.). Bliższa analiza tych pojęć została obszernie i wyczerpująco przedstawiona przez M. Kłosa¹⁸. Jak słusznie wywodzi ten autor, pojęcie „majątek spadkowy” jest węższe od pojęcia „spadek”. Spadek stanowi kategorię szerszą, obejmującą prawa i obowiązki majątkowe spadkodawcy, natomiast majątek spadkowy ogranicza się wyłącznie do aktywów spadku¹⁹. W polskim prawie spadkowym

¹⁷ A. Stempniak, *Autonomia i integracja...*, s. 249–250 oraz cyt. tam literaturę i orzecznictwo.

¹⁸ M. Kłos, *Wspólność majątku spadkowego*, Warszawa 2004, s. 33 i n. oraz cyt. tam literatura.

¹⁹ R. Moszyński [w:] R. Moszyński, J. Policzkiewicz, *Działy spadkowe*, Warszawa 1961, s. 16 i 17; B. Dobrzański [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1, red. Z. Resich, W. Siedlecki, Warszawa 1975, s. 988; A. Wolter, *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 1982, s. 241; J. Stobienia, *Realizacja praw wierzycieli spadkodawcy po dziale spadku*, ZN IBPS 1982, nr 17–18, s. 101; J. Gwiazdomorski, *Prawo spadkowe w zarysie...*, s. 209–210; A. Dyoniak, *Pojęcie majątku w prawie cywilnym*, PiP 1985, nr 11–12, s. 121; E. Drozd [w:] *System prawa cywilnego*, t. 4, *Prawo spadkowe*, red. J. St. Piątowski, Ossolineum 1986, s. 416; S. Wójcik [w:] *System prawa cywilnego*, t. 4, *Prawo spadkowe*, red. J. St. Piątowski, Ossolineum 1986, s. 450; J. Pietrzykowski [w:] *Kodeks postępowania cywilnego z komentarzem*, t. 3, red. J. Jodłowski, K. Piasecki, Warszawa 1989, s. 1032; J. Pietrzykowski [w:] *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 3, *Postępowanie nieprocesowe, w razie zaginięcia lub zniszczenia akt, zabezpieczające i egzekucyjne. Komentarz do artykułów 506–1088*, red. K. Piasecki, A. Marciniak, Warszawa 2012, s. 430; L. Stecki [w:] *Kodeks cywilny z komentarzem*, t. 2, red. J. Winiarz, Warszawa 1989, s. 894; M. Kłos, *Glosa do postanowienia SN z 15.04.1997 r., I CKU 30/97, PS 1998, nr 9*, s. 107 i n.; J. St. Piątowski, *Prawo spadkowe. Zarys wykładu*, Warszawa 2003, s. 187 i 193; M. Pazdan [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 2, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2005, s. 1089; J. Ignaczewski, *Prawo spadkowe. Art. 922–1088 KC. Komentarz*, Warszawa 2004, s. 285; E. Skowrońska-Bocian, *Komentarz do Kodeksu cywilnego. Księga czwarta. Spadki*, Warszawa 2011, s. 294; E. Niezbecka, *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 4, *Spadki*, red. A. Kidyba, Warszawa 2008, s. 271–272; A. Doliwa, *Prawo spadkowe*, Warszawa 2007, s. 164 i 176; A. Stempniak, *Postępowanie o dział...*, s. 28–29; A. Stempniak, *Autonomia i integracja...*, s. 176; P. Księżak, *Prawo spadkowe*, Warszawa 2017, s. 451; J. Kremis [w:] *System Prawa Prywatnego*,

dział spadku został ujęty jako dział aktywów²⁰. Oznacza to, że działem spadku jest objęty wyłącznie stan czynny spadku. W świetle tych wyjaśnień należy przyjąć, że właściwym określeniem dla działu spadku powinno być pojęcie działu „majątku spadkowego”. Zatem posługiwanie się w obrębie postępowania o dział spadku pojęciem „spadek” jest pewnym „skróttem legislacyjnym”, a nie świadomym zamierzeniem ustawodawcy. Za słusznością tej tezy przemawia porównanie przepisów § 1 (w którym występuje pojęcie „majątku spadkowego”) z § 2 (w którym występuje pojęcie „spadek”) art. 680 k.p.c.

Złożoność spraw o dział spadku związana jest z wielością i różnorodnością składników majątkowych poddanych podziałowi. W skład mas majątkowych podlegających działowi wchodzi bowiem wiele różnego rodzaju rzeczy i praw majątkowych. Wielość obiektów stanowiących przedmiot działu spadku stanowi poważne obciążenie dla sądu podejmującego stosowne decyzje jurysdykcyjne w toku prowadzonego postępowania działowego. Należy dostrzec, że w gospodarce wolnorynkowej, w porównaniu do poprzedniego systemu społeczno-gospodarczego, niepomrotnie wzrósł katalog praw majątkowych mogących podlegać działom. Wystarczy więc w tym miejscu ograniczyć się do wskazania najbardziej typowych, poddanych działom praw majątkowych. Należy do nich zaliczyć kompleksy rzeczy i praw powiązanych elementem organizacyjnym (przedsiębiorstwo, gospodarstwo rolne), prawa rzeczowe (własność, prawa rzeczowe ograniczone), wierzytelności (prawa wynikające ze stosunków obligacyjnych) czy ekspektatywę (oczekiwanie prawne) nabycia w przyszłości prawa majątkowego. Działowi podlegają również sytuacje prawne oraz stany faktyczne (posiadanie). Szeroki zakres potencjalnych praw majątkowych mogących zasilać skład masy spadkowej stanowiącej przedmiot działu spadku, zawężony jest do sfery cywilnoprawnej.

O złożonym charakterze postępowania o dział spadku świadczy także sama objętość postanowienia działowego. Wystarczy porównać to orzeczenie z wyrokiem sądu rozstrzygającym o zasadności zgłoszonego powództwa. W procesie – w ujęciu modelowym – sąd zasądza albo oddala powództwo. Postanowienie działowe stanowi natomiast swoisty ekstrakt wynikający z kompleksowego charakteru postępowania działowego. Nie ma ono charakteru jednolitego, gdyż skupia w sobie rozstrzygnięcia różnej natury. Istota dokonywanego działu spadku objętego wspólnością majątku spadkowego znajduje odzwierciedlenie w tej części orzeczenia działowego, w której sąd dokonuje podziału substancji majątkowej. Ten element orzeczenia sądowego, obejmujący tzw. część zasadniczą działu, stanowi obligatoryjną część każdego postępowania działowego. Mówiąc o „podziale substancji majątkowej”, posługujemy

t. 10, *Prawo spadkowe*, red. B. Kordasiewicz, Warszawa 2015, s. 843; K. Osajda [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 4a, *Spadki*, red. K. Osajda, Warszawa 2019, s. 1294.

²⁰ Zob. uzas. post. SN z 26.09.1968 r., III CRN 209/68, OSNCP 1969, nr 6, poz. 112; post. SN z 26.01.1972 r., III CRN 477/71, OSPiKA 1972, nr 9, poz. 174; uzas. uchw. SN z 7.08.1975 r., III CZP 60/75, OSNCP 1976, nr 5, poz. 93; post. SN z 12.01.1978 r., III CRN 333/77, niepubl.; post. SN z 20.09.2000 r., I CKN 295/00, OSNC 2001, nr 2, poz. 32; uzas. post. SN z 5.02.2002 r., II CKN 803/99, OSP 2002, nr 12, poz. 162; uzas. post. SN z 7.03.2002 r., II CKN 720/99, LEX nr 55133.

się pewnym skrótem myślowym, gdyż w sformułowaniu tym mieszczą się wszystkie możliwe sposoby podziału, a nie tylko podział w naturze, a także oznaczone mechanizmy kompensacyjne w postaci spłat czy dopłat oraz cała sfera związana z określeniem terminu i sposobu ich uiszczenia, oznaczenia wysokości i terminu uiszczenia odsetek, a w razie potrzeby także sposobu ich zabezpieczenia. Ponadto, dokonując podziału wspólnej nieruchomości, sąd może obciążyć poszczególne jego części niezbędnymi służebnościami gruntowymi (art. 212 k.c.). W razie zgłoszenia w sprawie żądań akcesoryjnych postanowienie działowe będzie wymagało zamieszczenia w jego treści stosownych rozstrzygnięć w tym zakresie²¹.

O przedmiotowym zakresie orzeczenia działowego decyduje treść zawartego we wniosku żądania działu spadku, która przede wszystkim wytycza obszar dla badań oraz podejmowanych ustaleń przez sąd. Normatywny kształt rozwiązań przyjętych w postępowaniu o dział spadku sprawia, że sąd w oznaczonym zakresie, choć z różnym natężeniem, podejmuje działania z urzędu. Dotyczą one m.in. ustalenia składu i wartości spadku, rozstrzygnięcia sporów o istnienie uprawnienia do żądania działu spadku, sporów o przynależność określonych przedmiotów do spadku czy sposobu podziału spadku. W postępowaniu działowym sąd mając szersze możliwości działania z urzędu w zakresie gromadzenia materiału faktycznego i dowodowego, wywiera w ten sposób wpływ na treść rozstrzygnięcia w konkretnej sprawie. Również niektóre przepisy obligują sąd do zamieszczenia w postanowieniu działowym określonych rozstrzygnięć (zob. m.in. art. 212 k.c.). Należy podzielić myśl wyrażoną w literaturze, że „przedmiot sprawy przekształca się w przedmiot orzeczenia, tj. w przedmiot sądowego rozstrzygnięcia”²². Innymi słowy, przedmiot rozstrzygnięcia zapadłego w danej sprawie o dział spadku nie może być inny niż przedmiot rozpoznawanej sprawy działowej. Na zakres objętościowy orzeczenia działowego wpływają przede wszystkim następujące czynniki: podmiotowy (liczba uczestników koniecznych postępowania działowego), przedmiotowy (rozmiar majątku oraz rodzaje poszczególnych praw majątkowych poddanych podziałowi) i „repartycyjny” (zastosowany w danej sprawie sposób podziału majątku spadkowego).

²¹ Zob. szerzej A. Stempniak, *Autonomia i integracja...*, s. 611 i n.

²² A. Miączyński, *Z rozważań nad istotą i funkcją orzeczeń nieprocesowych*, Acta Universitatis Wratislaviensis, No 1028, Prawo CLXX, Wrocław 1990, s. 140.

III. Analiza wypowiedzi doktryny i judykatury dotyczących istotnych zagadnień związanych z działem spadku

Jak już zaznaczono, przepisy normujące dział spadku (w ujęciu materialnym i proceduralnym) stanowią twór legislacyjny niedoskonały. Nieznaczna liczba przepisów regulujących dział spadku, nieprzystająca do złożoności tego postępowania działowego, musiała u uważnego obserwatora porządku prawnego powstającego w połowie lat 60. ubiegłego wieku rodzić już *in statu nascendi* problemy związane z ich stosowaniem. Ten niezadowolający stan rzeczy dotyczył zarówno sądu, jak i uczestników postępowania działowego. Doktryna i judykatura stanęły więc przed zadaniem wypracowania rozwiązań umożliwiających sprawne i pozostające w zgodzie z ustanowionym prawem przeprowadzenie działu spadku, dokonując niezbędnej w tym zakresie wykładni przepisów mających zastosowanie w prowadzonych sprawach działowych. Zabieg tłumaczenia lakonicznych (co do liczby i treści) przepisów regulujących postępowanie o dział spadku obciążony był dodatkowo nowością wprowadzonych z dniem 1.01.1965 r. wielkich kodyfikacji (Kodeksu cywilnego, Kodeksu postępowania cywilnego, Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego). Dokonywana interpretacja regulacji działowych wymagała bowiem także podejścia systemowego. Można postawić tezę, że zdecydowana większość rozwiązań dotyczących działu spadku jest wynikiem twórczego wkładu literatury i orzecznictwa, niewolnego jednak także od błędów (co jest rzeczą naturalną w procesie poszukiwania sensu normy prawnej). Uprawniona jest więc teza, że na gruncie działu spadku mamy do czynienia z „trudnym prawem”²³, które z jednej strony prowadzi do niejednorodnych wyników wykładni w orzecznictwie i literaturze, a z drugiej strony kształtowane ono jest przez judykaturę i doktrynę²⁴.

²³ Na marginesie należy zauważyć, że problematyka działu spadku (niewątpliwie z uwagi na jej „trudność”) nie cieszyła się zbyt dużym zainteresowaniem przedstawicieli literatury prawniczej. Wystarczy wspomnieć, że tematyka ta – poza opracowaniami komentarzowymi i nielicznymi artykułami – stała się przedmiotem jedynie dwóch szerszych opracowań. Pod rządem poprzednio obowiązującego stanu prawnego ukazała się praca R. Moszyńskiego i J. Policzkiewicza „Działy spadkowe” (Warszawa 1957 – 1 wyd., Warszawa 1961 – 2 wyd.), a pod rządem obecnego stanu prawnego ukazały się prace A. Stempniaka „Postępowanie o dział spadku” (Warszawa 2006 – 1 wyd., Warszawa 2010 – 2 wyd.) i „Postępowanie w sprawach o dział spadku. Komentarz oraz wzory pism procesowych i orzeczeń sądowych” (Warszawa 2012 – 1 wyd., Warszawa 2015 – 2 wyd., Warszawa 2018 – 3 wyd.).

²⁴ Zob. przypisy 7 i 8.

Z uwagi na obszerność prezentowanej tutaj problematyki wystarczy ograniczyć się do podstawowych w tym zakresie zagadnień²⁵. Można je sprowadzić do następujących kwestii:

- czy wskazane w art. 1037 k.c. ramowe tryby działu spadku (umowa i orzeczenie sądu) są jedynymi drogami prawnymi prowadzącymi do zniesienia wspólności majątku spadkowego? Należy zaznaczyć, że orzeczenie sądu, o którym mowa w art. 1037 § 1 k.c., odwołuje się do uregulowanego w art. 680–689 k.p.c. postępowania o dział spadku prowadzonego w trybie nieprocesowym. W literaturze przyjmuje się jednak, posiłkując się analizą całego systemu postępowania cywilnego, że dział spadku możliwy jest do przeprowadzenia nie tylko w postępowaniu nieprocesowym. Do dokonania działu spadku może dojść także w postępowaniu pojedynczym²⁶, w postępowaniu mediacyjnym²⁷ i w postępowaniu przed sądem polubownym²⁸;

²⁵ Ze względu na szeroką i wielowątkową argumentację podnoszoną w uzasadnieniu wyrażanych stanowisk w literaturze i orzecznictwie, przy prezentowaniu – w dalszej części rozważań – istotnych zagadnień związanych z działem spadku wywody te będą ograniczone do samej konkluzji wyrażonych poglądów.

²⁶ J. Krajewski, *Stosunek procesu do postępowania nieprocesowego*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Nauki Humanistyczno-Społeczne, Prawo VII, Toruń 1967, z. 23, s. 38; J. Krajewski [w:] *Kodeks postępowania cywilnego z komentarzem*, t. 1, red. J. Jodłowski, K. Piasecki, s. 293; K. Boruciński, *Kryteria dopuszczalności ugody sądowej w postępowaniu nieprocesowym*, ZN IBPS 1984, nr 21–22, s. 144 i n.; A. Stempniak, *Tryby działu spadku*, MoP 2004, nr 9, s. 410–412; A. Stempniak, *Postępowanie o dział...*, s. 10 i n.; A. Stempniak, *Autonomia i integracja...*, s. 104 i n.; M. Jędrzejewska [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Cz. 1, *Postępowanie rozpoznawcze*, Cz. 2, *Postępowanie zabezpieczające*, t. 1, red. T. Ereciński, Warszawa 2006, s. 434; K. Lubiński, *Recenzja pracy...*, s. 243–244; P. Ryłski, *Dopuszczalność postępowania pojedynczego w sprawach przekazanych do rozpoznania w trybie nieprocesowym*, PPC 2011, nr 1, s. 128–129; E. Stefańska [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1 (art. 1–505³⁷), red. M. Manowska, Warszawa 2011, s. 388 i 389; T. Żyznowski [w:] *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 1, *Artykuły 1–366*, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, Warszawa 2011, s. 670; A. Zieliński [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. A. Zieliński, Warszawa 2012, s. 345; T. Ereciński [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1, *Postępowanie rozpoznawcze*, red. T. Ereciński, Warszawa 2012, s. 889; M. Sychowicz [w:] *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 1, *Komentarz. Art. 1–366*, red. K. Piasecki, A. Marciniak, Warszawa 2014, s. 672; J. Studzińska [w:] E. Gapska, J. Studzińska, *Postępowanie nieprocesowe*, Warszawa 2015, s. 315. Należy zaznaczyć, że część autorów (reprezentujących mniejszościowe stanowisko) przyjmuje, że w postępowaniu pojedynczym drogą ugody mogą być uregulowane sprawy należące tylko do trybu procesowego. Pogląd ten wyrażają: W. Siedlecki, *Nieważność procesu cywilnego*, Warszawa 1965, s. 315; W. Siedlecki [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1, red. Z. Resich, W. Siedlecki, Warszawa 1969, s. 312; B. Dobrzański [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1, red. Z. Resich, W. Siedlecki, Warszawa 1969, s. 750; K. Korzan, *Postępowanie nieprocesowe*, Warszawa 2004, s. 48; P. Telenga [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Praktyczny komentarz*, red. A. Jakubecki, Kraków 2005, s. 259; E. Marszałkowska-Krześ [w:] *Postępowanie cywilne*, red. E. Marszałkowska-Krześ, Warszawa 2008, s. 245.

²⁷ A. Stempniak, *Postępowanie o dział...*, s. 14–16; A. Stempniak, *Autonomia i integracja...*, s. 110 i n.; R. Kulski, *Umowy procesowe w postępowaniu cywilnym*, Kraków 2006, s. 135; J. Studzińska [w:] E. Gapska, J. Studzińska, *Postępowanie nieprocesowe...*, s. 310 i n.

²⁸ K. Potrzebowski, W. Żywicki, *Sąd polubowny (art. 695–715 k.p.c.)*, Katowice 1965/66, s. 11; J. Policzekiewicz [w:] F. Błahuta, J. St. Piątowski, J. Policzekiewicz, *Gospodarstwa rolne. Obrót. Dziedziczenie. Podział*, Warszawa 1967, s. 182; T. Misiuk, *Problemy integracyjne...*, cz. II, s. 16; S. Wójcik [w:] *System prawa...*, s. 478; S. Dalka, *Sądowictwo polubowne w PRL*, Warszawa 1987, s. 43; S. Dalka, *Podstawy postępowania cywilnego*, Sopot 2005, s. 206; A. Stempniak, *Tryby działu...*, s. 409–410; A. Stempniak, *Postępowanie o dział...*, s. 6 i n.; A. Stempniak, *Autonomia i integracja...*, s. 113 i n.; P. Pogonowski, *Postępowanie o dział spadku*, Rej. 2005, nr 9, s. 187; E. Niezbecka, *Kodeks cywilny...*, s. 271; R. Kulski, *Umowy procesowe...*, s. 131 i n.; M. Uliasz, *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 2, *Komentarz do artykułów 506–1217*, Warszawa 2007, s. 730; J. Kremis [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. Gniewek, Warszawa 2008, s. 1640; E. Skowrońska-Bocian, *Komentarz do Kodeksu...*, s. 296; P. Prus [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 2 (art. 502–1217), red. M. Manowska, Warszawa 2011, s. 1016; T. Żyznowski [w:] *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 3, *Artykuły 506–729*, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, Warszawa 2011, s. 450; J. Gudowski [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 3, *Postępowanie rozpoznawcze. Postępowanie zabezpieczające*, red. T. Ereciński, Warszawa 2012, s. 220 i 519; J. Pietrzykowski [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz...*, s. 429; M. Piechowiak, *Dopuszczalność działu spadku przez sąd polubowny*, Pał. 2008, nr 7–8,

- czy przedmiotem działu spadku mogą być tylko aktywa, czy też także pasywa spadku? W orzecznictwie²⁹ i w literaturze³⁰ przyjęto zgodnie, że dział spadku jest działem aktywów, a więc stanu czynnego spadku. Podział długów spadkowych jest natomiast tylko konsekwencją dokonania działu aktywów i następuje z mocy samego prawa. Wynika to z art. 1034 § 2, art. 1034² i art. 1081 k.c. Stwierdzenia te prowadzą do wniosku, że w postępowaniu o dział spadku sąd nie orzeka o spłacie długów³¹. Przedmiotem zainteresowania sądu mogą być jedynie wzajemne roszczenia pomiędzy współspadkobiercami z tytułu spłaconych długów spadkowych (art. 686 k.p.c.)³²;
- jak należy rozumieć pojęcie „część spadku”, skoro umowny dział spadku może objąć cały spadek lub być ograniczony do części spadku (art. 1038 § 2 k.c.), a sądowy dział spadku powinien obejmować cały spadek, i tylko z ważnych powodów może on być ograniczony do części spadku (art. 1038 § 1 k.c.)? W literaturze dominują dwa stanowiska, które w zbliżony sposób doprecyzowują to niejasne sformułowanie. Pierwsze stanowisko zakłada, że częściowy dział spadku może obejmować jeden lub niektóre przedmioty spadkowe³³. Spotkało się ono z aprobatą w orzecznictwie³⁴. Drugie sta-

s. 123 i n.; K. Weitz [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 5, *Międzynarodowe postępowanie cywilne, sąd polubowny (arbitrażowy)*, red. T. Ereciński, Warszawa 2012, s. 680–681; A Zieliński [w:] *Kodeks postępowania...*, s. 979 i 1648; T. Ereciński [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 5, *Międzynarodowe postępowanie cywilne, sąd polubowny (arbitrażowy)*, red. T. Ereciński, Warszawa 2012, s. 662; J. Studzińska [w:] E. Gapska, J. Studzińska, *Postępowanie nieprocesowe...*, s. 313; post. SN z 7.03.1979 r., III CRN 10/79, OSNCP 1979, nr 10, poz. 197 z aprobowanymi glosami: Z. Krzezińskiego (OSP i KA 1980, nr 4, poz. 81) i K. Potrzebowski (Pal. 1980, nr 6, s. 106 i n.). Odmienne zdanie w tej kwestii prezentują: B. Dobrzański [w:] *Kodeks postępowania...* (1969), s. 970; W. Siedlecki, *Nieważność procesu...*, s. 91; W. Siedlecki [w:] J. Policzekiewicz, W. Siedlecki, E. Wengerek, *Postępowanie nieprocesowe*, Warszawa 1973, s. 17; W. Siedlecki, Z. Świeboda, *Postępowanie nieprocesowe...*, s. 23; M.P. Wójcik [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Praktyczny komentarz*, red. A. Jakubecki, Kraków 2005, s. 1013 i jak się wydaje K. Lubiński, *Recenzja pracy...*, s. 244 oraz A. Jakubecki [w:] *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 5, *Artykuły 1096–1217*, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, Warszawa 2012, s. 400. Według tych autorów zapis na sąd polubowny może dotyczyć tylko stron sporu rozpoznawanego w procesie.

²⁹ Zob. przypis 20.

³⁰ Zob. przypis 19.

³¹ W postanowieniu działowym sąd nie może określać, który ze spadkobierców ma spłacić danego wierzyciela. Takie określenie, w wyniku którego ciężar jednych długów ma ponosić wyłącznie jeden spadkobierca, a ciężar innych długów wyłącznie drugi spadkobierca, naruszałoby przepis art. 1034 k.c. Wprawdzie w umowie o dział spadku spadkobiercy mogą ustalić, kto spośród nich i w jakim zakresie ma uregulować długi spadkowe, ale umowa w tym przedmiocie będzie wiążąca tylko dla spadkobierców. W żadnej mierze postanowienia tej umowy nie mogą przekładać się na sytuację wierzycieli. Nawet gdyby doszło do podziału pasywów w sądowym orzeczeniu działowym, to takiej treści rozstrzygnięcie i tak nie będzie wiązać wierzycieli. Z tego względu należy skierować postulat do sądów dokonujących działów spadku, aby nie wprowadzały do treści swoich orzeczeń rozstrzygnięć pozbawionych skuteczności prawnej (por. uzas. post. SN z 20.09.2000 r., I CKN 295/00, OSNC 2001, nr 2, poz. 32).

³² Zob. szerzej A. Stempniak, *Rozstrzygnięcie w postępowaniu działowym o wzajemnych roszczeniach pomiędzy współspadkobiercami z tytułu spłaconych długów spadkowych*, MoP 2005, nr 2, s. 84 i n.

³³ J. Policzekiewicz [w:] F. Błahuta, J. St. Piąkowski, J. Policzekiewicz, *Gospodarstwa rolne...*, s. 183; J. Policzekiewicz [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 3, red. Z. Resich, J. Ignatowicz, J. Pietrzykowski, J. I. Bielski, Warszawa 1972, s. 1979–1980; K. Korzan, *Postępowanie nieprocesowe...*, s. 314; J. Kremis [w:] *Kodeks cywilny...*, s. 1666–1667; J. Kremis [w:] *System Prawa...*, s. 779–780; J. Biernat, *Umowa o dział spadku*, Warszawa 2008, s. 87–90; E. Skowrońska-Bocian, *Komentarz do Kodeksu...*, s. 305–306; K. Osajda [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 3, *Spadki (art. 922–1088 KC)*, red. K. Osajda, Warszawa 2013, s. 1066 i 1067.

³⁴ Uchwała SN (cała izba SN – Izba Cywilna) z 15.12.1969 r., III CZP 12/69, OSNCP 1970, nr 3, poz. 39; post. SN z 14.07.1983 r., IV CR 282/83, LEX nr 8554; uchw. SN z 16.01.1984 r., III CZP 72/83, OSNCP 1984, nr 7,

nowisko z kolei przyjmuje, że dział ograniczony do części spadku może dotyczyć bądź niektórych przedmiotów spadkowych, bądź niektórych idealnych części spadku (np. udziału w spadku po innym spadkodawcy, udziału spadkodawcy w majątku objętym małżeńską wspólnością ustawową)³⁵. Do zapatrywania tego przychylił się także Sąd Najwyższy³⁶;

- czy dopuszczalne jest oddalenie wniosku o dział spadku z powołaniem się na art. 5 k.c.? Z założeń konstrukcyjnych zdaje się wynikać, że wspólność majątku spadkowego ma być stanem przejściowym (tymczasowym) wymagającym jej zniesienia w postępowaniu działowym. Każdemu spadkobiercy przyznano bowiem uprawnienie do żądania działu spadku przed sądem (art. 1037 § 1 k.c.). Jeżeli więc spadkobierca chce skorzystać z tego prawa, nie powinien spotykać się z negatywną reakcją sądu wskazującą, że nadużywa on swego prawa podmiotowego. W orzecznictwie³⁷ i w literaturze³⁸

poz. 115; uchw. SN z 28.08.1986 r., III CZP 47/86, OSNCP 1987, nr 8, poz. 114; post. SN z 17.12.1999 r., III CKN 502/98, LEX nr 371783; post. SN z 6.01.2000 r., I CKN 283/99, OSNC 2000, nr 7–8, poz. 132.

³⁵ L. Stecki, *Glosa do uchwały SN z 2.03.1972 r.*, III CZP 100/71, OSPiKA 1973, nr 7–8, poz. 149; J. Gwiadomorski, *Prawo spadkowe w zarysie...*, s. 132; E. Niezbecka, *Prawo spadkowe w zarysie*, Lublin 1998, s. 132; E. Niezbecka, *Kodeks cywilny...*, s. 279; A. Stempniak, *Postępowanie o dział...*, s. 30; A. Stempniak, *Autonomia i integracja...*, s. 313–314; i jak się wydaje A. Doliwa, *Prawo spadkowe...*, s. 175.

³⁶ Uchwała SN z 2.03.1972 r., III CZP 100/71, OSNCP 1972, nr 7–8, poz. 129, z aprobującą glosą L. Steckiego, OSPiKA 1973, nr 7–8, poz. 149. Późniejsze orzeczenia nie odrzucały wprost tego poglądu, ale ograniczały swoje rozważania do kwestii tego, czy częściowy dział spadku może obejmować jeden lub niektóre przedmioty spadkowe.

³⁷ Orzeczenie SN z 4.08.1949 r., C 974/49, PN 1950, nr 7–8, s. 141; orzeczenie SN z 29.09.1959 r., I CR 289/59, NP 1961, nr 5, s. 676; uchw. SN z 20.04.1962 r., IV CO 9/62, OSNCP 1963, nr 1, poz. 7; post. SN z 18.08.1964 r., III CR 87/64, OSNCP 1965, nr 3, poz. 50 z aprobującymi glosami: W. Siedleckiego, OSPiKA 1965, nr 9, poz. 200 i T. Rowińskiego, NP 1966, nr 9, s. 1149 i n.; post. SN z 3.12.1966 r., III CR 301/66, OSNCP 1967, nr 12, poz. 220 z aprobującą glosą S. Breyera, NP 1969, nr 7–8, s. 1260 i n.; post. SN 22.05.1969 r., III CRN 202/69, niepubl. (zamieszczone w: P. Suski, *Kodeks cywilny w orzecznictwie i piśmiennictwie. Księga pierwsza. Część ogólna*, Warszawa 1997, s. 62–63); post. SN z 9.10.1981 r., III CRN 202/81, niepubl. (zamieszczone w: P. Suski, *Kodeks cywilny...*, s. 62); post. SN z 19.05.1997 r., I CKU 55/97, Prok. i Pr. 1997, nr 10, poz. 38; wyrok SN z 4.02.2004 r., III CK 220/02, MoP 2004, nr 16, s. 757; uchw. SN z 24.01.2007 r., III CZP 117/06, OSNC 2007, nr 11, poz. 165 z aprobującymi glosami: T. Justyńskiego, OSP 2008, nr 1, poz. 7 i A. Michóra, Rej. 2008, nr 9, s. 150. Stanowisko wyłączające możliwość stosowania art. 5 k.c. do oceny zgłoszonego żądania o dział spadku zajęto w uchwale SN z 18.04.1990 r., III CZP 15/90, OSNCP 1990, nr 10–11, poz. 137 (w podobnym tonie wypowiedziano się w post. SN z 6.06.2002 r., I CKN 249/00, LEX nr 55559). Pogląd ten spotkał się ze zdecydowaną krytyką ze strony K. Lubińskiego (zob. K. Lubiński, *Glosa do uchwały SN z 18.04.1990 r.*, III CZP 15/90, PiP 1992, nr 4, s. 109 i n. i K. Lubiński, *O systemie ochrony praw spadkobierców spółdzielczego własnościowego prawa do lokalu mieszkalnego*, PS 1992, nr 10, s. 38 i n.).

³⁸ J. Ignatowicz [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 1, red. Z. Resich, J. Ignatowicz, J. Pietrzykowski, J.I. Bielski, Warszawa 1972, s. 543–544; M. Sychowicz, *Problematyka art. 618 k.p.c.*, cz. I, NP 1972, nr 1, s. 46; M. Sychowicz, *Postępowanie o zniesienie współwłasności*, Warszawa 1976, s. 27–28; B. Dobrzański [w:] *Kodeks postępowania...* (1975), s. 929; S. Madaj, *Postępowanie nieprocesowe w sprawach małżeńskich*, Warszawa 1978, s. 129; J. Winiarz [w:] *Kodeks cywilny z komentarzem*, t. 1, red. J. Winiarz, Warszawa 1989, s. 183; A. Zieliński, *Postępowanie o podział majątku wspólnego po ustaniu wspólności majątkowej małżeńskiej*, Warszawa 1992, s. 22; M. Niedośpiał, *Glosa do postanowienia SN z 6.01.2000 r.*, I CKN 320/98, PiP 2001, nr 2, s. 112; T. Justyński, *Nadużycie prawa w związku z żądaniem zniesienia współwłasności*, PS 2003, nr 5, s. 40 i n.; K. Korzan, *Postępowanie nieprocesowe...*, s. 237; A. Stempniak, *Postępowanie o dział...*, s. 211 i n.; E. Skowrońska-Bocian [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 1, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2005, s. 601; J. Gudowski [w:] *Kodeks postępowania...*, s. 380; J. Kremis [w:] *System Prawa...*, s. 863–864. Odmienne zdanie w tej kwestii prezentują: E. Niezbecka, *Prawo spadkowe...*, s. 135; S. Rudnicki, *Komentarz do kodeksu cywilnego. Księga druga. Własność i inne prawa rzeczowe*, Warszawa 2004, s. 270–271; J. Pietrzykowski [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz...*, s. 339. Trzeba jednak zaznaczyć, że ostatni z przytoczonych autorów zajmował poprzednio odmienne stanowisko (zob. J. Pietrzykowski [w:] *Kodeks postępowania cywilnego z komentarzem...*, s. 973).

ugruntowane jest jednak stanowisko, w którym dopuszcza się możliwość oddalenia wniosku o dział spadku na podstawie art. 5 k.c. Słusznie jednak podkreśla się, że rozstrzygnięcie to powinno należeć do wyjątków;

- czy od żądań akcesoryjnych możliwych do zgłoszenia w toczącym się postępowaniu o dział spadku należy pobierać stosowne opłaty? Wobec milczenia ustawy w tym przedmiocie w orzecznictwie przyjęto, że żądania te nie podlegają odrębnym opłatom w postępowaniu działowym³⁹. Bez znaczenia pozostaje tu okoliczność, czy żądania te zostają zgłoszone we wniosku wszczynającym postępowanie działowe, czy też w toku tego postępowania. Uznano, że sprawy dotyczące żądań akcesoryjnych tracą swój samodzielny byt i stają się częścią sprawy działowej. Z tego względu opłata uiszczana od wniosku o dział spadku „mieści w sobie” również opłaty od ewentualnych żądań akcesoryjnych;
- według jakiej chwili, miarodajnej dla rozstrzygnięć podejmowanych w postępowaniu o dział spadku, należy ustalić skład, stan zachowania oraz wartość majątku spadkowego poddanego podziałowi? Poza ogólną normą ujętą w art. 684 k.p.c., nakładającą na sąd powinność ustalenia składu i wartości spadku podlegającego działowi, nie ma przepisów, które wskazywałyby odpowiedni moment dla dokonywanych w tym zakresie ustaleń. W rachubę może bowiem wchodzić albo chwila ukształtowania wspólności majątku spadkowego (chwila otwarcia spadku), albo chwila dokonywania działu spadku. Doktryna i judykatura wskazały, że miarą wiarygodności tych ustaleń jest – co do zasady – odwołanie się 1) w zakresie składu spadku – do chwili powstania wspólności spadkowej, 2) w zakresie stanu zachowania i wartości spadku – do chwili dokonania działu spadku (chwili orzekania)⁴⁰;
- czy w postępowaniu o dział spadku sąd może wydawać postanowienia wstępne tylko w wypadkach określonych w art. 685 k.p.c.? W piśmiennictwie zdecydowanie dominuje stanowisko przyjmujące dopuszczalność wydawania w postępowaniach działowych postanowień wstępnych także na podstawie art. 318 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.⁴¹ O ile

³⁹ Uchwała SN z 21.06.1968 r., III CZP 58/68, OSNCP 1969, nr 5, poz. 88 z omówieniem W. Siedleckiego, *Przegląd orzecznictwa SN*, PiP 1970, nr 5, s. 772.

⁴⁰ Z uwagi na obszerność źródeł dotyczących analizowanej problematyki wystarczy odwołać się do następujących pozycji: A. Stempniak, *Ustalenie wartości...*, s. 193 i n. oraz A. Stempniak, *Autonomia i integracja...*, s. 531 i n. oraz cyt. tam liczne pozycje literatury i orzecznictwa.

⁴¹ Należy odnotować, że w nurcie mniejszościowym, wykluczającym możliwość wydania postanowienia wstępnego poza przypadkami wskazanymi w art. 587 § 2, art. 618 § 1 i art. 685 k.p.c. pozostają: J. Policzekiewicz [w:] J. Policzekiewicz, W. Siedlecki, E. Wengerek, *Postępowanie nieprocesowe*, Warszawa 1973, s. 212, 218 i 280 oraz B. Dobrzański, *Glosa do uchwały SN z 9.05.1967 r., III CZP 37/67*, OSPiKA 1968, nr 2, poz. 30; B. Dobrzański, *Glosa do uchwały SN z 10.05.1967 r., III CZP 31/67*, OSPiKA 1968, nr 3, poz. 53; B. Dobrzański [w:] *Kodeks postępowania...* (1975), s. 930. Natomiast M. Malczyk-Herdzina, aprobując niemal powszechnie przyjmowane stanowisko (M. Malczyk-Herdzina, *O dopuszczalności wydania postanowienia wstępnego* [w:] *Wokół problematyki orzeczeń*, red. Ł. Błaszczak, Toruń 2007, s. 107 i n.) zauważa, że niedopuszczalne jest wydawanie na podstawie art. 318 § 1 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c. postanowień wstępnych w sprawach nieprocesowych, które kończą się merytorycznym rozstrzygnięciem o skutku konstytucyjnym (M. Malczyk-Herdzina, *O dopuszczalności wydania...*, s. 115–116).

w doktrynie w zasadzie ugruntował się na trwałe pogląd o możliwości wydawania postanowień wstępnych poza formułą ujętą w art. 685 k.p.c., o tyle tej zbieżności nie można dopatrzeć się w judykaturze⁴². Z wydanych w tej mierze rozstrzygnięć przez Sąd Najwyższy należy wnosić, że w orzecznictwie wyraźnie przeważa zapatrywanie o dopuszczalności postanowień wstępnych wydawanych także na mocy art. 318 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.;

- czy w toku postępowania działowego obejmującego nieruchomości obciążoną hipoteką sąd ustala wartość rynkową rzeczy z pominięciem wartości obciążenia hipotecznego, czy też ustala wartość nieruchomości z odliczeniem obciążenia hipotecznego? Przez dłuższy okres w literaturze i orzecznictwie zgodnie przyjmowano, że w sprawach działowych przy szacowaniu składników majątkowych należy uwzględniać ich obciążenia, pomniejszając odpowiednio ich wartość⁴³. W ostatnim czasie odstąpiono od tego słusznego zapatrywania, opowiadając się za poglądem, że na potrzeby prowadzonego działu wartość nieruchomości obciążonej hipoteką – jeżeli nie przemawiają przeciwko temu ważne względy – ustala się z pominięciem obciążenia hipotecznego⁴⁴;
- czy wynikający z istoty postanowienia działowego jego kompleksowy i integracyjny charakter wywiera wpływ na zakres swobody jurysdykcyjnej sądu w postępowaniu apelacyjnym? Nie budzi wątpliwości przyjmowane założenie, że sprawa działowa stanowi jedną całość w tym sensie, że wszystkie dyspozycje orzeczenia działowego są wzajemnie zależne i wzajemnie uwarunkowane. Stwierdzenie to jest wynikiem twórczego wkładu orzecznictwa do materii procesowej działów majątkowych⁴⁵. To

⁴² Stanowisko dopuszczające możliwość wydawania w postępowaniu nieprocesowym postanowień wstępnych na podstawie art. 318 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c. wyraża: uchw. SN z 9.05.1967 r., III CZP 37/67, OSNCP 1967, nr 11, poz. 198; post. SN z 8.09.1983 r., III CRN 185/83, OSPiKA 1985, nr 5, poz. 99; post. SN z 21.10.1999 r., I CKN 169/98, OSNC 2000, nr 5, poz. 86; post. SN z 16.04.2000 r., II CKN 892/98, LEX nr 50875; post. SN z 24.01.2002 r., III CKN 503/00, LEX nr 53147; post. SN z 7.08.2003 r., IV CKN 384/01, LEX nr 1130183; post. SN z 9.02.2005 r., III CK 431/04, LEX nr 603774; uchw. SN z 16.03.2007 r., III CZP 17/07, OSNC 2008, nr 2, poz. 20; post. SN z 22.10.2009 r., III CSK 21/09, OSNC 2010, nr 4, poz. 61; uchw. SN z 7.05.2010 r., III CZP 34/10, OSNC 2010, nr 12, poz. 160; post. SN z 8.11.2013 r., I CSK 723/12, LEX nr 1439378. Stanowisko wykluczające taką możliwość wyraża post. SW w Warszawie dla woj. Warszawskiego z 24.09.1965 r., Cr 1557/65, OSPiKA 1967, nr 3, poz. 69; uchw. SN (7) z 26.02.1968 r., III CZP 101/67, OSNCP 1968, nr 12, poz. 203; uchw. z 22.09.1977 r., III CZP 72/77, OSNCP 1978, nr 4, poz. 65; post. SN z 25.05.1994 r., I CRN 49/94, PS 1995, nr 1, s. 93 i n.

⁴³ Zob. spośród wielu A. Stempniak, *Ustalenie wartości...*, s. 193 i n. oraz cyt. tam literaturę i orzecznictwo.

⁴⁴ Postanowienie SN z 26.01.2017 r., I CSK 54/16, BSN 2017, nr 5, s. 13; uzas. post. z 14.03.2017 r., II CZ 161/16, LEX nr 2334884; uchw. SN (7) z 27.02.2019 r., III CZP 30/18, OSNC 2019, nr 9, poz. 87; uchw. SN z 28.03.2019 r., III CZP 21/18, OSNC 2019, nr 9, poz. 88; uchw. SN z 28.03.2019 r., III CZP 41/18, LEX nr 2637571. Zob. też G. Jędrejek, *Postępowanie o podział majątku wspólnego, w skład którego wchodzi nieruchomości obciążona hipoteką*, MoP 2010, nr 9, s. 532 i n.; M. Knotz, *Podział majątku wspólnego obciążonego hipoteką w orzecznictwie Sądu Najwyższego*, „Justitia” 2011, nr 3, s. 126 i n.

⁴⁵ Uchwała SN (cała izba SN – Izba Cywilna) z 4.12.1957 r., I CO 16/57, OSNCK 1959, nr 1, poz. 1; orzeczenie SN z 29.08.1961 r., ICZ 91/61, OSN 1962, nr 4, poz. 143; post. SN z 7.11.1964 r., III CR 294/64, OSNCP 1965, nr 7–8, poz. 130; post. SN z 29.04.1966 r., III CR 365/65, LEX nr 5979; post. SN z 18.01.1968 r., III CR 97/67, OSNCP 1968, nr 10, poz. 169; post. SN z 10.12.1969 r., III CRN 432/69, LEX nr 6632; post. SN z 19.12.1973 r., II CR 826/73, BSN 1974, nr 2, s. 30; uchw. SN z 11.03.1977 r., III CZP 7/77, OSNCP 1977, nr 11, poz. 205; post. SN z 17.09.1999 r., I CKN 379/98, OSNC 2000, nr 3, poz. 59; post. SN z 28.03.2003 r., IV CKN 1961/00, LEX nr 80241; post. SN z 5.03.2008 r., V CSK 447/07, LEX nr 577238; uchw. SN z 17.11.2009 r., III CZP 83/09, OSNC 2010, nr 5, poz. 69; post. SN z 14.01.2015 r., II CZ 82/14, LEX nr 1645263; post. SN z 15.04.2015 r., IV CZ 7/15, LEX nr 1711699.

podejście judykatury, akcentujące niepodzielny charakter postanowienia działowego zyskało również aprobatę w literaturze⁴⁶. Z poruszoną problematyką pozostaje w ścisłym związku zagadnienie stosowania w postępowaniu odwoławczym w sprawach działowych zakazu *reformationis in peius* (art. 384 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.). Najogólniej rzecz ujmując instytucja ta polega na niepogorszeniu sytuacji osoby wnoszącej środek odwoławczy, w przypadku gdy inny uczestnik nie zaskarżył orzeczenia sądu I instancji. Poglądy orzecznictwa i doktryny na stosowanie instytucji zakazu *reformationis in peius* w sprawach działowych przeszły znamiennej ewolucję. Początkowo Sąd Najwyższy, wypowiadając się na tle spraw o stwierdzenie nabycia spadku stwierdził, że sąd nie może uchylić ani zmienić postanowienia na niekorzyść uczestnika, który wniósł rewizję (obecnie apelację), jeżeli inni uczestnicy postanowienia tego nie zaskarżyli⁴⁷. Pod wpływem krytyki tego stanowiska⁴⁸ judykatura przyjęła, że sąd II instancji jest uprawniony do kontroli z urzędu prawidłowości całego zaskarżonego rozstrzygnięcia, a nie tylko jego części w granicach uprawnień spadkowych rewidującego (obecnie apelującego)⁴⁹. Innymi słowy, w sprawie o stwierdzenie nabycia spadku, sąd II instancji nie jest związany granicami apelacji ani zakazem uchylecia lub zmiany zaskarżonego postanowienia na niekorzyść uczestnika, który wniósł apelację. Wytyczony kierunek

⁴⁶ J. Policzekiewicz [w:] R. Moszyński, J. Policzekiewicz, *Działy spadkowe*, Warszawa 1961, s. 132-133; J. Policzekiewicz [w:] J. Policzekiewicz, W. Siedlecki, E. Wengerek, *Postępowanie nieprocesowe...*, s. 220; K. Lipiński, *Glosa do orzeczenia SN z 14.09.1961 r.*, 4 CR 355/61, NP 1962, nr 3, s. 429 i n.; B. Dobrzański, *Glosa do uchwały SN z 22.04.1968 r.*, III CZP 39/68..., nr 7-8, s. 1274 i n.; B. Dobrzański, *Glosa do uchwały SN z 13.05.1968 r.*, III CZP 19/68, OSPiKA 1969, nr 4, poz. 88; B. Dobrzański, *Wybrane zagadnienia proceduralne*, Katowice 1969-1970, s. 64; T. Misiuk, *Problemy integracyjne...*, cz. III, s. 50 i n.; M. Sychowicz, *Postępowanie o zniesienie...*, s. 152-153; A. Stempniak, *Glosa do uchwały SN z 27.11.2003 r.*, III CZP 80/03, PS 2007, nr 7-8, s. 193-194; A. Stempniak, *Postępowanie o dział...*, s. 443; A. Stempniak, *Autonomia i integracja...*, s. 665 i n.; A. Górski [w:] *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 3, Artykuły 506-729, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, Warszawa 2011, s. 315; T. Żyznowski [w:] *Kodeks postępowania...*, t. 3, s. 432-433; J. Gudowski [w:] *Kodeks postępowania...*, s. 238 i 535-536; A. Zieliński [w:] *Kodeks postępowania...*, s. 981; K. Skiepczo, *Komentarz do spraw o podział majątku wspólnego małżonków*, Warszawa 2013, s. 506-507; J. Studzińska [w:] E. Gapska, J. Studzińska, *Postępowanie nieprocesowe...*, s. 447-448.

⁴⁷ Uchwała (7) SN - zasada prawna - z 13.05.1968 r., III CZP 19/68, OSNCP 1968, nr 12, poz. 205 zaaprobowana przez W. Siedleckiego, *Przegląd orzecznictwa SN*, PiP 1969, nr 8-9, s. 405.

⁴⁸ B. Dobrzański, *Glosa do uchwały SN z 13.05.1968 r.*, III CZP 19/68, OSPiKA 1969, nr 4, poz. 88.

⁴⁹ Postanowienie SN z 16.04.1971 r., III CRN 61/71, OSPiKA 1972, nr 9, poz. 168 z aprobującą glosą J. Krajewskiego, NP 1973, nr 3, s. 450 i n.; uchw. (PSiC) SN z 26.10.1973 r., III CZP 13/73, OSNCP 1974, nr 9, poz. 144 z glosą Z. Radwańskiego, NP 1975, nr 10-11, s. 1483 i n. i omówieniem W. Siedleckiego, *Przegląd orzecznictwa SN*, PiP 1975, nr 10, s. 108. Należy zaznaczyć, że W. Siedlecki odstąpił od swojego poprzedniego poglądu (zob. przypis 47), o czym wyraźnie świadczą jego późniejsze wypowiedzi: W. Siedlecki [w:] J. Policzekiewicz, W. Siedlecki, E. Wengerek, *Postępowanie nieprocesowe...*, s. 88-89; W. Siedlecki, *Postępowanie nieprocesowe*, Warszawa 1988, s. 92. Prezentowane stanowisko judykatury zyskało poparcie u przedstawicieli literatury. Zob. B. Dobrzański, *Wybrane zagadnienia...*, s. 51 i n.; J. Krajewski, *Postępowanie nieprocesowe*, Toruń 1973, s. 62; M. Sychowicz, *Postępowanie o zniesienie...*, s. 155; S. Madaj, *Postępowanie nieprocesowe...*, s. 68; M. Jędrzejewska, *Ogólne zagadnienia postępowania nieprocesowego w świetle praktyki sądowej i doktryny*, ZN IBPS 1987, nr 25, s. 104-105; J. Jodłowski [w:] *Kodeks postępowania cywilnego z komentarzem*, t. 3, red. J. Jodłowski, K. Piasecki, Warszawa 1989, s. 859; A. Zieliński, *Postępowanie o podział...*, s. 128; A. Zieliński [w:] *Kodeks postępowania...*, s. 920 i 981; W. Siedlecki, Z. Świeboda, *Postępowanie nieprocesowe...*, s. 92-93; K. Korzan, *Postępowanie nieprocesowe...*, s. 203; P. Pogonowski, *Zakaz reformationis in peius w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2004, s. 101 i n.; A. Stempniak, *Postępowanie o dział...*, s. 448-449; A. Stempniak, *Autonomia i integracja...*, s. 665 i n.; M. Manowska [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1 (art. 1-505³⁷), red. M. Manowska, Warszawa 2011, s. 729; J. Gudowski [w:] *Kodeks postępowania...*, s. 84; J. Studzińska [w:] E. Gapska, J. Studzińska, *Postępowanie nieprocesowe...*, s. 446 i n.; M. Szymanowski, *Zakaz reformationis in peius w postępowaniu nieprocesowym*, PS 2016, nr 1, s. 71 i n.

orzecznictwa został zaaprobowany również w odniesieniu do spraw działowych⁵⁰. Wyraźnie została wyartykułowana myśl, że w sprawach o dział spadku sąd II instancji nie jest związany granicami wniosków apelacyjnych oraz zakazem *reformationis in peius*, jeżeli przedmiot tego zaskarżenia jest integralnie związany z inną częścią lub całością zaskarżonego orzeczenia. W postępowaniu działowym, obok wyraźnej sfery zastrzeżonej dla działań sądu podejmowanych z urzędu (np. ustalenie składu i wartości spadku) istnieje również znaczny zakres czynności pozostawionych do dyspozycji uczestników postępowania (np. żądania akcesoryjne). Obie te sfery aktywności znajdują odzwierciedlenie w poszczególnych dyspozycjach postanowienia działowego. Część zasadnicza każdego orzeczenia działowego, której treścią jest podział substancji majątkowej, mieszcząca się w zakresie działań *ex officio*, jest wyłączona spod zakazu *reformationis in peius*. Natomiast zamieszczone w postanowieniu działowym odpowiednie rozstrzygnięcia będące wynikiem rozpoznania żądań akcesoryjnych podlegają zakazowi określone w art. 384 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.⁵¹

⁵⁰ Uchwała SN z 11.03.1977 r., III CZP 7/77, OSNCP 1977, nr 11, poz. 205 z glosą S. Dalki, Pal. 1978, nr 9, s. 99 i n.; post. SN z 17.09.1999 r., I CKN 379/98, OSNC 2000, nr 3, poz. 59; post. SN z 28.03.2003 r., IV CKN 1961/00, LEX nr 80241; post. SN z 27.06.2003 r., IV CKN 291/01, LEX nr 602292; post. SN z 5.03.2008 r., V CSK 447/07, LEX nr 577238; uchw. SN z 17.11.2009 r., III CZP 83/09, OSNC 2010, nr 5, poz. 69; B. Dobrzański, *Wybrane zagadnienia...*, s. 32 i n.; B. Dobrzański, *Glosa do uchwały SN z 13.02.1970 r., III CZP 97/69, OSPiKA 1971, nr 9, poz. 167*; M. Sychowicz, *Postępowanie o zniesienie...*, s. 155; S. Madaj, *Postępowanie nieprocesowe...*, s. 160; S. Dalka, *Glosa do uchwały SN z 11.03.1977 r., III CZP 7/77...*, s. 105; A. Zieliński, *Postępowanie o podział...*, s. 129; A. Zieliński [w:] *Kodeks postępowania...*, s. 981–982; W. Siedlecki, Z. Świeboda, *Postępowanie nieprocesowe...*, s. 93; A. Stempniak, *Postępowanie o dział...*, s. 448–449; A. Stempniak, *Sądowy podział majątku wspólnego małżonków* [w:] A. Bodnar, U. Dąbrowska, J. Ignaczewski, J. Maciejowska, A. Stempniak, A. Śledzińska-Simon, *Rozwód i separacja. Komentarz*, Warszawa 2014, s. 825–826; A. Stempniak, *Autonomia i integracja...*, s. 671 i n.

⁵¹ Zob. szerzej A. Stempniak, *Autonomia i integracja...*, s. 673–674 i cyt. tam literaturę.

IV. Zakres badania aktowego

Wynikający z doktrynalnego opisu i orzeczniczej oceny Sądu Najwyższego stan złożoności spraw działowych wymagał – w kontekście prowadzonego przez Instytut Wymiaru Sprawiedliwości badania – weryfikacji i skonfrontowania ze stanem wynikającym z analizy przesłanych do IWS akt sądowych. Tematem badania stała się reforma działów majątkowych w ujęciu materialnoprawnym i procesowym, a przedmiotem założeń badawczych ocena obowiązujących regulacji dotyczących poszczególnych postaci wspólności majątkowych i poszczególnych postępowań działowych pod kątem ich wad i zalet. Cel badania miał prowadzić do skonstruowania założeń kierunkowych proponowanych zmian w Kodeksie cywilnym, Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym i Kodeksie postępowania cywilnego. Wymóg zapewnienia obiektywnych warunków oceny poddanych analizie akt spraw działowych wymagał stworzenia odpowiedniego instrumentarium umożliwiającego prześledzenie biegu tych spraw od chwili złożenia wniosku do sądu o przeprowadzenie stosownego działu majątkowego do chwili wydania przez sąd wymaganego w danej sprawie orzeczenia działowego. Celowi temu służyła odpowiednio skonfigurowana ankieta z dość szeroko rozbudowaną materią uszczegółwiającą zakres przedmiotu badania.

Przedmiot badań działu spadku i wpływające zeń informacje można sprowadzić do następujących segmentów zagadnień:

- I. wniosek w sprawie o dział spadku;
- II. tok postępowania działowego;
- III. żądania akcesoryjne;
- IV. postępowanie dowodowe;
- V. postępowanie przed sądem I instancji i jego rozstrzygnięcia;
- VI. postępowanie przed sądem II instancji i jego rozstrzygnięcia;
- VII. nadzwyczajne środki zaskarżenia;
- VIII. zagadnienia szczególne.

Sfera wniosku o dział spadku obejmowała podstawowe informacje sprowadzające się m.in. do wartości przedmiotu sprawy; rodzaju przedmiotów majątkowych podlegających podziałowi; ewentualnej kumulacji różnej postaci działów majątkowych; zakresu działu (dział całkowity czy częściowy); określenia, czy wniosek o dział był zgodny; liczby uczestników i korekty kręgu uczestników w toku prowadzonego działu; wskazania, czy poza uczestnikami

koniecznymi w postępowaniu działowym brały udział także inne podmioty; stwierdzenia, czy wnioskodawca i uczestnicy postępowania byli reprezentowani przez profesjonalnych pełnomocników; sprecyzowania, czy wniosek o dział spadku zawierał braki formalne i czego one dotyczyły.

Segment toku postępowania działowego dotyczył m.in. określenia czasu trwania procedury sądowej; wskazania, czy zobowiązywano uczestników do wnoszenia odpowiedzi na wnioski; stwierdzenia, czy dochodziło do zawieszenia postępowania i z jakich przyczyn, czy odraczano rozprawę, czy w toku sprawy dochodziło do zbycia przedmiotu objętego wspólnością majątku spadkowego, czy dochodziło do podejmowania przez sąd czynności z urzędu, a jeżeli tak – to w jakim zakresie.

Zagadnienie żądań akcesoryjnych odniesione zostało m.in. do określenia, czy w danej sprawie żądania te były zgłaszane i czego one dotyczyły; czy były one zgłaszane we wniosku o dział spadku, czy też później (w odpowiedzi na wniosek lub w dalszym toku postępowania); czy żądania dodatkowe były zgłaszane przez wnioskodawcę czy uczestników postępowania oraz czy w odniesieniu do tych żądań były wydawane przez sąd postanowienia wstępne lub częściowe.

Płaszczyzna postępowania dowodowego w sprawie działowej została zawężona do następujących kwestii: liczby biegłych i ich specjalizacji, opisanie przedmiotu i zakresu zleconej opinii (czy opinia dotyczyła wyceny przedmiotu podlegającego działowi, kwestii możliwości jego podziału, czy też innych okoliczności), czy sąd powoływał biegłych z urzędu czy na wniosek uczestników postępowania, czy dopuszczano inne dowody w sprawie niż opinie biegłych, czy uczestnicy przedkładali opinie prywatne, czy były wydawane przez biegłych opinie uzupełniające, czy dochodziło do zabezpieczenia dowodu na podstawie art. 310–315 k.p.c.

Dział prowadzonego przed sądem I instancji postępowania i wydawanego przezeń rozstrzygnięcia związany był m.in. z charakterem zapadłego orzeczenia (merytorycznego czy proceduralnego), zakresem przedmiotowym orzeczenia (dział pełny czy częściowy), stwierdzeniem, czy w sprawie doszło do zawarcia ugody sądowej i w jakich okolicznościach, czy zostało sporządzone uzasadnienie orzeczenia sądu I instancji, jaki został zastosowany sposób podziału substancji majątkowej, jaki stan i jakie ceny decydowały o wartości majątku spadkowego podlegającego działowi, czy miało miejsce rozłożenie spłat lub dopłat na raty, czy odwołano się w prowadzonej sprawie do konstrukcji nadużycia prawa (art. 5 k.c.), na jakiej zasadzie orzeczono o kosztach postępowania.

Sfera prowadzonego przed sądem II instancji postępowania i wydawanego przezeń rozstrzygnięcia została ograniczona do ustalenia, czy sąd ten jako sąd odwoławczy prowadził na nowo postępowanie dowodowe i czy rozpatrywał nowe żądania, zgłoszone przez uczestników. W segmencie rozstrzygnięć skupiono się m.in. na rodzajach orzeczeń wydawanych przez sąd apelacyjny i na tym, czy ten sąd sporządzał uzasadnienie zapadłego orzeczenia. Bliższej analizie poddano również rodzaje postępowań sądu i zarządzeń przewodniczącego

zaskarżonych do sądu II instancji. Przedmiotem badania stało się również ustalenie, czy składano zażalenie do Sądu Najwyższego w trybie art. 394¹ k.p.c. oraz czy w prowadzonych działach wnoszono skargę na naruszenie praw strony do rozpoznania sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki.

Segment nadzwyczajnych środków zaskarżenia związany był m.in. z ustaleniem, czy w analizowanych sprawach została wniesiona skarga o wznowienie postępowania, na jakich podstawach była ona oparta, czy dotyczyła ona orzeczenia sądu I instancji czy też orzeczenia sądu II instancji i w jaki sposób skarga ta została rozstrzygnięta (czy została uwzględniona, oddalona lub odrzucona). Przedmiotem dalszych badań w tym obszarze było ustalenie, czy w analizowanych sprawach została wniesiona skarga kasacyjna lub skarga o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia oraz jakiego rodzaju rozstrzygnięcia w związku z tym zostały wydane przez Sąd Najwyższy.

Sfera zagadnień szczególnych działu spadku odniesiona została do elementów zasługujących na uwagę z innych przyczyn, a nieznajdujących odzwierciedlenia w segmentach wyróżnionych powyżej. W obszarze tym skupiono się m.in. na innych zagadnieniach prawnych z zakresu prawa materialnego i z zakresu prawa procesowego wartych omówienia (np. kwestii przedawnienia roszczeń ubocznych, ustanowienia kuratora). Odniesiono się do szczególnych (wartych wspomnienia) elementów stanu faktycznego sprawy (np. niestandardowego stanu faktycznego), a także do wskazania okoliczności mających wpływ na znaczne przedłużenie lub znaczne skrócenie toczącego się postępowania działowego.

V. Ogólna charakterystyka badanych spraw

Na potrzeby opracowania przebadano 218 spraw o dział spadku, które wpłynęły do sądów rejonowych w latach 2005–2017 i zostały prawomocnie rozstrzygnięte w 2017 r. Należy nadmienić, że pula analizowanych akt sądowych dotyczących działu spadku stanowiła 55,47% ogółu spraw działowych przesłanych do Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości. Badane sprawy o dział spadku pochodziły z prawie wszystkich apelacji sądowych z wyłączeniem właściwości Sądu Apelacyjnego w Warszawie. Można więc zaryzykować twierdzenie, że poddane analizie akta sądowe odzwierciedlają całe spektrum różnych postaw orzeczniczych determinowanych przynależnością do oznaczonych geograficznie obszarów tworzących państwo polskie⁵². Konkretyzując to podejście, należy zauważyć, że z obszaru apelacji łódzkiej pochodziło 55 spraw, z obszaru apelacji lubelskiej 39 spraw, z obszaru apelacji poznańskiej 31 spraw, z obszaru apelacji wrocławskiej 25 spraw, z obszaru apelacji gdańskiej 17 spraw, z obszaru apelacji białostockiej 14 spraw, z obszaru apelacji krakowskiej 13 spraw, z obszaru apelacji rzeszowskiej 12 spraw, z obszaru apelacji katowickiej 6 spraw, a z obszaru apelacji szczecińskiej 4 sprawy.

Z uwagi na to, że w sprawach o dział spadku właściwymi rzeczowo do ich rozpoznania w I instancji są – zgodnie z art. 507 k.p.c. – sądy rejonowe, zatem badaniu poddane zostały wybrane losowo akta spraw pochodzące z następujących sądów:

- SR Łódź-Widzew (13 spraw), SR Łódź-Śródmieście (10 spraw), SR w Łowiczu (4 sprawy), SR w Brzezinach (3 sprawy) z nadrzędnym instancyjnie wobec tych sądów Sądem Okręgowym w Łodzi;
- SR w Kaliszu (8 spraw), SR w Ostrzeszowie (2 sprawy), SR w Kępnie (3 sprawy) z nadrzędnym instancyjnie wobec tych sądów Sądem Okręgowym w Kaliszu;
- SR w Płońsku (1 sprawa) z nadrzędnym instancyjnie wobec tego sądu Sądem Okręgowym w Płocku;

⁵² Teza ta w odniesieniu do działu spadku nie jest pozbawiona racji. Należy przypomnieć, że w okresie rozbiorów na terenie ziem polskich obowiązywały systemy prawne państw zaborczych, które regulowały również problematykę działów majątkowych. Odbiciem zasad działu spadku panujących w poszczególnych zaborach jest istniejąca nadal w Polsce struktura wielkości gospodarstw rolnych. Ziemie byłego zaboru austriackiego i rosyjskiego cechują się – w przeciwieństwie do ziem byłego zaboru pruskiego – mniejszą powierzchnią gruntową gospodarstwa rolnego.

- SR w Radomsku (5 spraw) z nadrzędnym instancyjnie wobec tego sądu Sądem Okręgowym w Piotrkowie Trybunalskim;
- SR Lublin-Wschód z siedzibą w Świdniku (8 spraw), SR Lublin-Zachód (5 spraw), SR w Puławach (1 sprawa) z nadrzędnym instancyjnie wobec tych sądów Sądem Okręgowym w Lublinie;
- SR w Siedlcach (9 spraw), SR w Sokołowie Podlaskim (2 sprawy), SR w Węgrowie (7 spraw) z nadrzędnym instancyjnie wobec tych sądów Sądem Okręgowym w Siedlcach;
- SR w Radomiu (6 spraw), SR w Zwoleniu (1 sprawa) z nadrzędnym instancyjnie wobec tych sądów Sądem Okręgowym w Radomiu;
- SR Poznań-Grunwald i Jeżyce (3 sprawy), SR w Kościanie (3 sprawy), SR we Wrześni (1 sprawa), SR w Szamotułach (5 spraw) z nadrzędnym instancyjnie wobec tych sądów Sądem Okręgowym w Poznaniu;
- SR w Świebodzinie (3 sprawy), SR w Żarach (1 sprawa), SR w Żaganiu (8 spraw) z nadrzędnym instancyjnie wobec tych sądów Sądem Okręgowym w Zielonej Górze;
- SR w Koninie (7 spraw) z nadrzędnym instancyjnie wobec tego sądu Sądem Okręgowym w Koninie;
- SR Wrocław-Fabryczna (9 spraw), SR w Oławie (5 spraw) z nadrzędnym instancyjnie wobec tych sądów Sądem Okręgowym we Wrocławiu;
- SR w Prudniku (3 sprawy), SR w Brzegu (6 spraw) z nadrzędnym instancyjnie wobec tych sądów Sądem Okręgowym w Opolu;
- SR w Głogowie (2 sprawy) z nadrzędnym instancyjnie wobec tego sądu Sądem Okręgowym w Legnicy;
- SR Gdańsk-Północ (7 spraw), SR Gdańsk-Południe (1 sprawa), SR w Starogardzie Gdańskim (2 sprawy) z nadrzędnym instancyjnie wobec tych sądów Sądem Okręgowym w Gdańsku;
- SR w Lipnie (1 sprawa) z nadrzędnym instancyjnie wobec tego sądu Sądem Okręgowym we Włocławku;
- SR w Ostródzie (3 sprawy) z nadrzędnym instancyjnie wobec tego sądu Sądem Okręgowym w Elblągu;
- SR w Inowrocławiu (3 sprawy) z nadrzędnym instancyjnie wobec tego sądu Sądem Okręgowym w Bydgoszczy;
- SR w Olsztynie (1 sprawa), SR w Bartoszycach (5 spraw), SR w Nidzicy (1 sprawa) z nadrzędnym instancyjnie wobec tych sądów Sądem Okręgowym w Olsztynie;
- SR w Augustowie (5 spraw) z nadrzędnym instancyjnie wobec tego sądu Sądem Okręgowym w Suwałkach;
- SR w Wyszkanie (2 sprawy) z nadrzędnym instancyjnie wobec tego sądu Sądem Okręgowym w Ostrołęce;

- SR w Końskich (7 spraw), SR w Sandomierzu (1 sprawa) z nadrzędnym instancyjnie wobec tych sądów Sądem Okręgowym w Kielcach;
- SR w Zakopanem (5 spraw) z nadrzędnym instancyjnie wobec tego sądu Sądem Okręgowym w Nowym Sączu;
- SR w Krośnie (12 spraw) z nadrzędnym instancyjnie wobec tego sądu Sądem Okręgowym w Krośnie;
- SR w Żorach (2 sprawy) z nadrzędnym instancyjnie wobec tego sądu Sądem Okręgowym w Gliwicach;
- SR w Dąbrowie Górniczej (4 sprawy) z nadrzędnym instancyjnie wobec tego sądu Sądem Okręgowym w Katowicach;
- SR w Choszcznie (3 sprawy), SR w Goleniowie (1 sprawa) z nadrzędnym instancyjnie wobec tych sądów Sądem Okręgowym w Szczecinie.

W dalszej części tekstu sprawy objęte badaniem będą powoływane przez wskazanie ich numeru w wykazie zamieszczonym w aneksie (z oznaczeniem danego Sądu Rejonowego jako sądu I instancji i sygn. akt).

VI. Omówienie istotnych zagadnień prawnych (materialnoprawnych i procesowych) występujących w analizowanych sprawach z zakresu działu spadku

1. Wniosek o dział spadku – informacje podstawowe

Na początku należy zaznaczyć, że zawarty w przepisach regulujących postępowanie o dział spadku art. 680 k.p.c. wskazuje, jakie elementy, ze względu na charakter tego postępowania, powinien zawierać wniosek o dział spadku. Regulacja ta nie obejmuje jednak stawianych temu wnioskowi wymagań natury ogólnej. Wymagania te zawarte są w przepisach ogólnych dotyczących postępowania nieprocesowego, a ściślej – w art. 511 § 1 k.p.c., który odsyła w tym zakresie do przepisów o pozwie. Właściwym – w zakresie odesłania – przepisem jest więc art. 187 k.p.c., który oprócz wskazania elementów treści pozwu (obligatoryjnych i fakultatywnych) zawiera zastrzeżenie, że pozew powinien czynić zadość warunkom pisma procesowego. Elementy składowe treści każdego pisma procesowego zostały natomiast wyszczególnione w art. 126 k.p.c. A zatem oprócz regulacji zawartych w art. 511 oraz w art. 187 i art. 126 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c., określających warunki, jakie powinien spełniać wniosek wszczynający postępowanie nieprocesowe, należy mieć na względzie także unormowanie zawarte w art. 680 k.p.c., wskazujące dodatkowe, szczególne wymagania stawiane wnioskowi o dział spadku.

Zgodnie z art. 187 § 1 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c. wniosek o dział spadku powinien zawierać:

1. dokładnie określone żądanie wnioskodawcy;
2. przytoczenie okoliczności faktycznych uzasadniających to żądanie;
3. oznaczenie wartości przedmiotu działu spadku;
4. przytoczenie okoliczności uzasadniających właściwość sądu;
5. zamieszczenie informacji co do podjętych prób rozwiązania sporu.

W pojęciu dokładnie określonego żądania wnioskodawcy mieści się wskazanie osoby spadkodawcy oraz majątku spadkowego, który ma być przedmiotem działu spadku. Zamieszczenie we wniosku sposobu podziału majątku spadkowego jest tylko sugestią (propozycją wnioskodawcy), która nie wiąże sądu⁵³.

Ustalenia dotyczące badanych akt należy poprzedzić uwagami natury ogólnej odnoszącymi się do wszystkich spraw. Należy zatem odnotować, że średnia liczba kart badanych spraw

⁵³ Szerzej o wniosku o dział spadku zob. A. Stempniak, *Postępowanie w sprawach o dział spadku...* (2018), s. 126 i n.

wyniosła 137 kart (dokładnie 137,18), przy medianie 55. Natomiast średnia wartość przedmiotu działu wyniosła 8981 zł, przy medianie 144 240 zł⁵⁴. Na wysokość mediany największy wpływ miało to, że w większości rozpoznawanych spraw zasadniczym przedmiotem działu spadku była nieruchomości, a więc składnik majątkowy o znacznej wartości.

Ze względów poznawczych ważniejsze i zarazem bardziej interesujące były dane odnoszące się do rodzaju przedmiotów majątkowych podlegających działowi. Z analizy wszystkich akt, przy zastosowaniu kryterium wielokrotnego wyboru⁵⁵, wynika, że w 207 sprawach podstawowym i dominującym składnikiem majątkowym działu były nieruchomości (95,39% ogółu spraw). Ruchomości podlegały działowi w 41 sprawach (18,89% ogółu badanych spraw), zaś prawa majątkowe w 30 sprawach (co stanowiło 13,82% ogółu spraw). Z zestawienia tego należy wnosić, że nieruchomości stanowią nadal główny przedmiot działu spadku. Poddane działom nieruchomości w zdecydowanej liczbie przypadków nie były obciążone hipoteką (tak było w 182 sprawach, co stanowiło 87,93% ogółu spraw). Ustanowiona hipoteka na nieruchomości jako ograniczone prawo rzeczowe obciążające tę kategorię rzeczy została ujawniona jedynie w 23 sprawach (co stanowi 11,11% ogółu spraw, w których przedmiotem działu były nieruchomości). Ewentualny problem właściwej wyceny nieruchomości obciążonej hipoteką w badanych sprawach o dział spadku pojawił się w ok. 1/10 całości analizowanych akt⁵⁶. Należy zaznaczyć, że w badanych sprawach nie odnotowano ruchomości obciążonych zastawem czy zastawem rejestrowym.

Kolejny segment zagadnień związanych z wnioskiem o dział spadku dotyczył kumulacji działów. Mówiąc o kumulacji działów, należy wyróżnić tzw. kumulację natury podmiotowej i tzw. kumulację natury przedmiotowej. Tak zwana kumulacja podmiotowa zachodzi na podstawie art. 191 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c. i sprawia, że w jednym postępowaniu mogą być połączone sprawy o dział spadku po kilku spadkodawcach. Celowość połączenia w jednym postępowaniu działu kilku spadków uzasadniona jest z reguły tożsamością majątku spadkowego należącego do tych spadkodawców. Przykładem takiego zbiegu działów może być dział po spadkodawcach, którzy byli małżeństwem, dział spadku po kilku wstępnych wnioskodawcy – będącego ich spadkobiercą, dział spadku po spadkodawcach, którzy byli współwłaścicielami rzeczy objętej żądaniem działu.

Z kolei tzw. kumulacja przedmiotowa odnosi się do różnych żądań działowych (działu spadku, podziału majątku wspólnego małżonków, zniesienia współwłasności), które mogą być połączone w jednym postępowaniu. Normatywnej podstawy do takiej kumulacji należy

⁵⁴ Dostrzec trzeba, że różnica między średnią wartością a medianą wynosi ponad 135 000 zł. Wypada jednak zaznaczyć, że mediana jest bardziej obiektywnym parametrem w zakresie ustalenia wartości przedmiotu działu. Średnią wartość przedmiotu sporu mocno bowiem zaniżają sprawy o wartości minimalnej.

⁵⁵ Trzeba podkreślić, że dział spadku z istoty swej obejmuje masy majątkowe składające się z wielu różnych przedmiotów majątkowych. Z tego względu wyróżnione dalej kategorie majątkowe mogły się nakładać w poszczególnych sprawach.

⁵⁶ Zob. wcześniejsze uwagi oraz literaturę podaną w przypisie 44.

upatrywać w art. 689 k.p.c. Przyjęte w tym przepisie rozwiązanie powoduje, że w jednym postępowaniu mogą być połączone następujące rodzaje żądań: dział spadku z podziałem majątku wspólnego, dział spadku ze zniesieniem współwłasności, dział spadku z podziałem majątku wspólnego i zniesieniem współwłasności. Należy podkreślić, że art. 689 k.p.c. **dopuszcza możliwość** takiej kumulacji żądań, **nie stwarza natomiast obowiązku połączenia** tego rodzaju spraw w jednym postępowaniu. Sąd prowadzący postępowanie o dział spadku nie może bowiem z urzędu połączyć spraw, o których mowa w art. 689 k.p.c.⁵⁷ Z analizy badanych akt wynika, że do tzw. kumulacji podmiotowej doszło w 9 sprawach, natomiast tzw. kumulacja przedmiotowa miała miejsce w 136 sprawach. A zatem dział różnych majątków, o których mowa w art. 689 k.p.c., jest rozwiązaniem nader „żywotnym”, co poświadcza praktyka sądowa. Z trzech możliwych do wystąpienia kumulacji działów majątku (w obrębie 136 spraw, w których stwierdzono ten zbieg) do połączenia działu spadku z podziałem majątku wspólnego doszło w 61 przypadkach (44,85% spraw, w których doszło do kumulacji), do połączenia działu spadku ze zniesieniem współwłasności doszło w 44 przypadkach (32,35% spraw, w których doszło do kumulacji), natomiast do połączenia działu spadku z podziałem majątku wspólnego i zniesieniem współwłasności doszło w 31 przypadkach (22,80% spraw, w których doszło do kumulacji). Na ogólną pulę 218 spraw obejmujących dział spadku w 73 z nich (33,48% ogółu spraw) nie stwierdzono ani tzw. kumulacji podmiotowej, ani tzw. kumulacji przedmiotowej.

Zagadnienie całkowitego i częściowego działu spadku znajduje normatywne uzasadnienie w treści art. 1038 k.c. Według art. 1038 § 1 k.c. sądowy dział spadku powinien obejmować cały spadek; jednakże z ważnych powodów może on być ograniczony do części spadku. W zakresie sądowego trybu działu spadku przyjęto więc zasadę, że dział ten powinien być całkowity. Przeprowadzony przed sądem dział powinien zatem prowadzić do pełnego wyjścia ze wspólności majątku spadkowego. Zamierzenia tego nie realizuje więc częściowy dział spadku. Ustępstwo na rzecz działu ograniczonego do części spadku zostało obwarowane istnieniem ważnych ku temu powodów. Z kolei umowny dział spadku, stosownie do art. 1038 § 2 k.c., może objąć cały spadek lub być ograniczony jedynie do części spadku. Od woli spadkobierców będzie więc zależać, czy zawierana przez nich umowa o dział spadku będzie obejmować cały spadek, czy jego część. Decydując się na zawarcie umowy ograniczonej do części spadku, spadkobiercy nie muszą uzasadniać tego wyboru istnieniem ważnych przyczyn.

W badanych sprawach zasadą było zgłoszenie wniosku o przeprowadzenie działu całkowitego (dotyczyło to 209 przypadków, co stanowiło 95,87% ogółu spraw). Wniosek o dział częściowy zaistniał w 4 sprawach, co stanowiło 1,83% ogółu spraw. W 5 badanych sprawach nie wypowiedziano się w tym zakresie wyraźnie (dotyczyło to 2,29% spraw). Wskazane

⁵⁷ Szerzej kwestię stosowania art. 689 k.p.c. omawia A. Stempniak, *Funkcja art. 689 k.p.c. i jego znaczenie dla działów majątkowych* [w:] *Sine ira et studio. Księga jubileuszowa dedykowana Sędziemu Jackowi Gudowskiemu*, red. T. Ereciński, P. Grzegorzczak, K. Weitz, Warszawa 2016, s. 556 i n.

w badanych aktach powody ograniczenia działu do części spadku nie budziły zastrzeżeń co do ich zasadności [sprawy nr 46, 84, 235, 362]. Przy omawianiu tej problematyki należy jeszcze odnotować, że w 1 sprawie zgłoszono wniosek o przeprowadzenie działu uzupełniającego. Tu również nie stwierdzono uchybień w tym zakresie [sprawa nr 235].

Należy jeszcze zaznaczyć, że na ogólną liczbę 218 analizowanych akt w 112 sprawach (51,38% całości) złożony wniosek o dział spadku był zgodny, natomiast w 106 sprawach (48,62% całości) wniosek o dział nie był zgodny⁵⁸.

Przybliżając kwestię uczestników postępowania o dział spadku, należy wyróżnić ich dwie grupy: uczestników koniecznych (spadkobierców i nabywców spadku, jako podmiotów wspólności majątku spadkowego) oraz pozostałych uczestników działu, których udział w sprawie opiera się na art. 510 k.p.c.⁵⁹ Z samej istoty wspólności majątku spadkowego wynika, że muszą ją tworzyć przynajmniej dwa podmioty. Z analizy badanych akt wynika, że liczba uczestników postępowania działowego na jego początku wynosiła średnio 4,21 (przy minimum 2, maksimum 23⁶⁰ i medianie 3 uczestników). Natomiast liczba uczestników postępowania działowego na jego końcu wynosiła średnio 4,35 (przy minimum 2, maksimum 23 i medianie 4 uczestników). Z zestawienia tego widać, że liczba uczestników działu zmieniała się w toku prowadzonego postępowania. Do zmiany ilościowej kręgu uczestników działu doszło w 23 sprawach (co stanowiło 10,55% ogółu badanych akt), natomiast w 195 sprawach (co stanowiło 89,45% ogółu akt) nie uległ zmianie ustalony pierwotnie krąg uczestników postępowania. Powody prowadzące do zmiany liczby uczestników postępowania działowego były następujące: śmierć uczestnika [sprawy nr 52, 77, 244, 250, 267, 273, 406, 458], zwolnienie uczestnika od dalszego udziału w sprawie [sprawy nr 385, 494], konieczność przyznania lokalu socjalnego przez gminę [sprawy nr 74, 181, 255], kumulacja działów [sprawa nr 74], nieprawidłowe określenie uczestników przez wnioskodawcę [sprawy nr 82, 174, 247, 322, 324, 458], uchylenie prawomocnego postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku [sprawa nr 77], ustalenie kręgu spadkobierców przez sąd [sprawa nr 360], odmowa przyjęcia zapisu zwykłego przez zapisobierców [sprawa nr 256], zbycie części udziału przez uczestnika [sprawa nr 115], przekazanie – sądowi prowadzącemu dział – sprawy o zniesienie podlegającej na podstawie art. 618 k.p.c. obligatoryjnemu połączeniu [sprawa nr 268].

Należy odnotować, że prawie we wszystkich sprawach o dział spadku brały udział jedynie podmioty wspólności majątku spadkowego, a więc uczestnicy konieczni postępowania o dział spadku (spadkobiercy i nabywcy spadku). Zjawisko to zaistniało w 210 sprawach (co stanowiło 96,33% ogółu spraw). Jedynie w 4 sprawach pojawiła się konieczność wezwania do udziału innych – poza uczestnikami koniecznymi działu – podmiotów. Tymi innymi

⁵⁸ Zob. przypis 73.

⁵⁹ Zob. szerzej A. Stempniak, *Autonomia i integracja...*, s. 436 i n. oraz cyt. tam literaturę i orzecznictwo.

⁶⁰ Nastąpiło to w sprawie nr 106.

podmiotami były: właściwe gminy [sprawy nr 74, 255], Zakład Ubezpieczeń Społecznych [sprawa nr 247], Skarb Państwa – Starosta Inowrocławski [sprawa nr 249].

Należy zauważyć, że sprawy o dział spadku dotyczą bezwzględnie osób fizycznych. Prawidłowość ta odnosi się do 213 badanych spraw działowych (co stanowi 97,71% ogółu analizowanych akt). Tylko w 5 sprawach brały udział osoby prawne, co stanowiło 2,29% ogółu badanych akt.

Jeśli chodzi o kategorię uczestników działu obejmującą nie tylko uczestników koniecznych (uczestników z mocy prawa), to udział tzw. uczestników „instytucjonalnych” (Skarbu Państwa, samorządów) był w zasadzie śladowy. Skarb Państwa pojawił się w 2 sprawach (0,92% ogółu badanych akt), natomiast właściwe samorzady pojawiły się w 5 sprawach (2,30% ogółu analizowanych akt). Udział państwowych osób prawnych odnotowano w sprawach nr 247 i 249, zaś udział samorządowych osób prawnych odnotowano w sprawach nr 74, 181, 255, 333 i 350.

Jak zaznaczono wcześniej, sprawy o dział spadku należą do kategorii spraw trudnych i złożonych. Z tego względu może zaskakiwać odpowiedź na pytanie, czy wnioskodawca i uczestnicy postępowania działowego byli reprezentowani w prowadzonych sprawach przez profesjonalnych pełnomocników? Okazało się, że udział zawodowych pełnomocników dotyczył jedynie 25 spraw, co stanowiło 11,47% ogółu badanych akt. W 193 sprawach, stanowiących 88,53% ogółu analizowanych spraw działowych, nie stwierdzono udziału adwokata lub radcy prawnego po stronie wnioskodawcy i uczestników prowadzonego działu spadku.

Z analizy badanych akt wynika, że w 127 sprawach (co stanowi 58,26% ogółu akt) złożony wniosek o dział spadku nie zawierał braków formalnych. Natomiast w 90 sprawach (41,28% ogólnej puli akt) stwierdzono, że wniesiony do sądu wniosek zawiera braki formalne. Należy przypomnieć, że wpłynięcie do sądu wniosku o dział spadku obliguje przewodniczącego do zbadania tego wniosku pod względem zachowania warunków formalnych (art. 130 § 1 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.). Przepis ten będzie miał zastosowanie do takich braków formalnych, które uniemożliwiają nadanie wnioskowi prawidłowego biegu, tj. – jak zauważyła M. Jędrzejewska – „wywołanie przez nie właściwych skutków procesowych zarówno w stosunku do sądu, jak i pozostałych uczestniczących w postępowaniu podmiotów”⁶¹. Analizując pod tym względem wnioski o dział spadku, w literaturze przyjmuje się, że brakiem formalnym będzie: niewskazanie uczestników postępowania, niepodanie ich miejsca zamieszkania lub siedziby, niezamieszczenie dokładnie określonego żądania, nieprzytoczenie żadnych faktów uzasadniających żądanie, niepodanie nr PESEL wnioskodawcy, niewskazanie okoliczności uzasadniających właściwość sądu, niezamieszczenie informacji co do podjętych prób rozwiązania

⁶¹ M. Jędrzejewska [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1, *Postępowanie rozpoznawcze*, red. T. Ereciński, Warszawa 2012, s. 584.

sporu, niepodpisanie wniosku, niezłożenie odpisów wniosku, nieprzedłożenie załączników wniosku, niedołączenie pełnomocnictwa, nieuiszczenie opłaty od wniosku⁶².

Zdecydowana większość badanych akt zawierała właściwe przyczyny dostrzeżonych braków w zgłoszonym wniosku. Niektóre jednak okoliczności, zakwalifikowane przez przewodniczącego jako braki wniosku o dział spadku, są błędne lub budzą poważne zastrzeżenia. Pierwsza kwestia dotyczy niezamieszczenia we wniosku dowodów na poparcie faktów uzasadniających żądanie wnioskodawcy. W badanych aktach najczęściej wskazuje się tu m.in. brak dowodów własności należących do spadkodawcy nieruchomości, oryginałów dokumentów, map geodezyjnych, aktu poświadczenia dziedziczenia, postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku [sprawy nr 46, 48, 57, 69, 75, 77, 95, 100, 101, 107, 109, 111, 112, 116, 166, 167, 190, 202, 228, 250, 253, 255, 318, 324, 328, 334, 356, 359, 360, 361, 365, 367, 368, 386, 413, 448, 487, 505, 526]. Należy mocno podkreślić, że w literaturze i w orzecznictwie Sądu Najwyższego od końca lat 50. ubiegłego wieku wypracowano jednolity pogląd przyjmujący, że **niedołączenie do wniosku o dział spadku wymaganych przez art. 680 k.p.c. dowodów nie stanowi braków formalnych wniosku**⁶³. Kolejna kwestia dotyczy braku wskazania sposobu podziału majątku spadkowego [sprawy nr 202, 324, 358, 494]. Jak już zaznaczono wcześniej, proponowany we wniosku o dział spadku sposób podziału spadku jest tylko sugestią, która nie wiąże sądu. W toku prowadzonego działu sąd podejmuje wiele czynności z urzędu, niezależnie od stanowiska wnioskodawcy i uczestników postępowania (por. np. art. 682 i 684 k.p.c.). Sąd nie może więc oddalić wniosku o dział spadku z tej przyczyny, że w wyniku ustaleń dokonanych w toku postępowania działowego nie będzie mógł przychylić się do sposobu podziału spadku wskazanego przez wnioskodawcę. A zatem wniosek o dział nie musi zawierać proponowanego sposobu podziału spadku⁶⁴. Należy więc przyjąć, że żądanie wnioskodawcy w tym zakresie może stanowić jedynie fakultatywny element wniosku o dział spadku. Zamieszczenie we wniosku projektu podziału spadku będzie wymagane natomiast wówczas, gdy wszyscy współspadkobiercy złożą zgodny wniosek co do sposobu podziału majątku spadkowego (por. art. 687 i art. 688 w zw. z art. 622 k.p.c.).

Wątpliwości wzbudza również traktowanie jako braku wniosku niepodania tego, w czym posiadaniu znajdują się składniki majątku spadkowego [sprawa nr 448]. Okoliczności te mogą być bez przeszkód ustalone podczas rozprawy na podstawie art. 682 k.p.c.

Z badanych akt wynika, że na skutek wezwania wnioskodawcy do uzupełnienia braków wniosku o dział spadku do zwrotu wniosku doszło jedynie w 2 sprawach. Zasadą było więc podporządkowanie się wezwaniu i dopełnienie powinności przez wnioskodawcę w zakresie

⁶² A. Stempniak, *Postępowanie w sprawach o dział spadku...* (2018), s. 142.

⁶³ Zob. szerzej A. Stempniak, *Postępowanie o dział...*, s. 146 i n. oraz tam przytoczone poglądy literatury i orzecznictwa.

⁶⁴ Stanowisko to absolutnie dominuje w piśmiennictwie i w judykaturze. Szerzej zagadnienie to omawia A. Stempniak, *Postępowanie o dział...*, s. 132 i n.

uzupełnienia dostrzeżonych braków. W 1 sprawie na wydane zarządzenie o zwrocie wniosku zostało wniesione zażalenie, które zostało uwzględnione.

Z analizowanych akt jednoznacznie wynika, że przed wniesieniem wniosku o dział do sądu osoby tworzące wspólność majątku spadkowego nie korzystały z pozasądowych formalnych postępowań polubownych. Z możliwości tej skorzystano jedynie w 1 sprawie [sprawa nr 334].

Badanie akt wykazało, że w żadnej sprawie przed wszczęciem postępowania działowego nie toczyły się inne sprawy, które w myśl przepisów podlegałyby w toku późniejszego działu obligatoryjnej kumulacji jako żądania akcesoryjne.

2. Tok postępowania

Analizując czas trwania postępowania prowadzonego przed sądem I instancji (liczonego od dnia wpływu wniosku do sądu do dnia wydania ostatecznego postanowienia), należy wyróżnić następujące przedziały czasowe: do 6 miesięcy, od 6 miesięcy do roku oraz powyżej roku. W przedziale do 6 miesięcy zakończyło się 114 spraw (co stanowiło 52,29% ogółu badanych akt). W tej grupie było 6 spraw, które zostały załatwione w okresie do 1 miesiąca [sprawy nr 34, 42, 43, 44, 45, 47]. W przedziale od 6 miesięcy do roku odnotowano 36 spraw (co stanowiło 16,51% ogółu analizowanych akt). Zatem w okresie do 1 roku załatwiono łącznie 150 spraw, które stanowiły 68,81% ogółu badanych akt. Natomiast w przedziale powyżej roku załatwiono 67 spraw, stanowiących 30,73% ogółu akt. W tej grupie powyżej 2 lat było 21 spraw (9,63% ogółu akt), powyżej 3 lat było 11 spraw (5,05% ogółu akt), powyżej 4 lat była 1 sprawa (0,46% ogółu akt), a powyżej 5 lat liczba ta wynosiła 5 spraw (2,29% ogółu akt). W tej najbardziej zaawansowanej czasowo grupie mieściła się 1 sprawa, która była prowadzona blisko 10 lat [sprawa nr 250].

Od orzeczeń sądów rejonowych w 23 badanych sprawach zostały wniesione apelacje. Czas trwania postępowania apelacyjnego prowadzonego przed sądem II instancji można podzielić na okresy poniżej i powyżej 1 roku. W przedziale poniżej roku załatwiono 19 spraw, które stanowiły 82,61% ogółu zaskarżonych orzeczeń. W tej grupie mieściło się 8 spraw, które zostały załatwione w okresie poniżej 6 miesięcy (34,78% ogółu zaskarżonych orzeczeń). W przedziale powyżej roku załatwiono 4 sprawy, stanowiące 17,39% ogółu zaskarżonych orzeczeń. Jedna z tych spraw była rozpoznawana przez 2 lata [sprawa nr 250].

W 1 przypadku została wniesiona do Sądu Najwyższego skarga kasacyjna [sprawa nr 247]. Czas trwania postępowania w tej sprawie przed Sądem Najwyższym wyniósł blisko 11 miesięcy.

Z danych tych rysuje się bardzo pozytywny obraz sądownictwa w zakresie sprawności i szybkości postępowania w sprawach o dział spadku. Krótki względem powszechnego przeświadczenia społecznego czas trwania poszczególnych postępowań być może wynikał stąd, że

badanie aktowe obejmowało określoną pulę (zwykle kilku/kilkunastu) spraw, zakończonych prawomocnie jako ostatecznie w danym sądzie w 2017 r. Wybór taki był zazwyczaj dokonywany przez sekretariaty poszczególnych sądów na podstawie posiadanych przez nie danych o datach zakończenia poszczególnych spraw.

Badane sprawy cechowały się stabilnością w zakresie kierowania ich do właściwego miejscowo sądu. Jedynie w 3 przypadkach nastąpiło przekazanie sprawy do innego sądu [sprawy nr 117, 160, 413]. Sytuacje te dotyczyły bądź stwierdzenia, że do rozpoznania sprawy właściwy miejscowo jest inny sąd, bądź wyłączenia wszystkich sędziów danego sądu.

Należy dostrzec, że w zakresie czynności wstępnych mających na celu przygotowanie rozprawy, odpowiednie zarządzenia wydano w 58 sprawach, co stanowiło 26,61% ogółu badanych akt. Prawie wszystkie te zarządzenia (w liczbie 57) dotyczyły zobowiązania uczestników do złożenia odpowiedzi na wniosek. W zdecydowanej większości zarządzenia te (w liczbie 51) skierowane były do wszystkich uczestników postępowania, a tylko nieliczne (w liczbie 6) skierowane były jedynie do niektórych uczestników.

W prowadzonych sprawach co do zasady nie dochodziło do zawieszenia postępowania działowego (198 spraw). Jedynie w 19 sprawach odnotowano wydanie postępowania o zawieszeniu postępowania. Najczęściej konieczność zawieszenia postępowania związana była ze śmiercią jego uczestnika [sprawy nr 52, 77, 250, 267, 273, 368, 406, 458, 505]. Jako przyczyny zawieszenia odnotowano również prowadzenie negocjacji w celu zawarcia ugody [sprawy nr 268, 271, 444], toczące się sprawy o stwierdzenie nabycia spadku [sprawy nr 93, 250, 367], ustanowienie kuratora dla ubezwłasnowolnionych uczestników⁶⁵ [sprawa nr 175], konieczność ustanowienia kuratora dla uczestnika małoletniego [sprawa nr 250], niewykonanie zarządzeń uniemożliwiających nadanie sprawie dalszego biegu [sprawy nr 267, 288, 315], toczące się inne sprawy mające wpływ na rozstrzygnięcie sprawy działowej [sprawy nr 77, 113], złożony w toku postępowania zgodny wniosek uczestników o sprzedaż na wolnym rynku nieruchomości podlegającej podziałowi [sprawa nr 92].

Należy podkreślić, że zawieszenie postępowania z powodu prowadzenia rozmów między uczestnikami działu w celu zawarcia ugody nie znajduje normatywnej podstawy w przepisach Kodeksu postępowania cywilnego. Okoliczność ta mogłaby jedynie stanowić przyczynę odroczenia rozprawy.

W 18 sprawach, w których doszło do zawieszenia postępowania, nastąpiło następnie jego podjęcie. Powodem powzięcia takiej decyzji przez sąd było ustanie przyczyn zawieszenia.

Jeśli chodzi o czynności związane z zachowaniem ciągłości posiedzeń sądowych, to należy stwierdzić, że odwołanie wyznaczonej rozprawy zarządzono w 15 sprawach (na 218 badanych akt). Z kolei przerwę w rozprawie zarządzono w 5 sprawach. Jako przyczyny takich zachowań wskazano: potrzebę konsultacji z mocodawcą, zapoznanie się z odpowiedzią na

⁶⁵ W toku tej sprawy w stosunku do dwóch ubezwłasnowolnionych uczestników będących rodzeństwem zostały wydane postanowienia o ustanowieniu kuratora.

wniosek, przeprowadzenie rozmów ugodowych, podjęcie decyzji co do zgłoszonych wniosków dowodowych, oczekiwanie na uczestnika postępowania [sprawy nr 166, 181, 307, 391, 448]. Do odroczenia rozprawy na podstawie art. 156 k.p.c. doszło zaś w 98 sprawach (co stanowiło 44,95% ogółu akt). Brak konieczności dokonania takiego odroczenia został przyjęty przez sądy w 117 badanych sprawach, stanowiących 53,67% ogólnej puli spraw.

W przedmiocie zobowiązań uczestników postępowania działowego do dokonania oznaczonych czynności, w 72 sprawach (33,03% ogółu badanych akt) były wydawane zarządzenia, w 25 sprawach (11,47% ogółu akt) były wydawane postanowienia, a w 54 sprawach (24,77% ogółu akt) były wydawane zarówno zarządzenia, jak i postanowienia. Zarządzenia były wydawane poza rozprawą, a postanowienia na rozprawie. Zarządzenia najczęściej wydawano przed pierwszym posiedzeniem wyznaczonym na rozprawę. Należy odnotować, że w 61 sprawach (27,98% ogółu analizowanych akt) nie wydawano ani zarządzeń, ani postanowień mających na celu zobowiązanie uczestników działu do podjęcia określonych czynności w toku postępowania.

Jedną z powinności sądu prowadzącego sprawę o dział spadku jest ustalenie składu i wartości majątku spadkowego podlegającego podziałowi (art. 684 k.p.c.). Z poddanych badaniu akt wynika, że w zdecydowanej ich większości nie pojawił się problem braku wyjaśnienia stanu prawnego niektórych składników majątkowych objętych wnioskiem. Jedynie w 8 sprawach zaistniały wątpliwości w tym zakresie [sprawy nr 37, 40, 66, 113, 140, 342, 362, 367]. Problemy te dotyczyły ustalenia środków zgromadzonych na subkoncie OFE osoby zmarłej; wyjaśnienia, czy udział w 1/100 części prawa użytkowania wieczystego był przedmiotem działu spadku po zmarłym wcześniej mężu spadkodawczyni; dokonania w postępowaniu o dział spadku podziału majątku spółki cywilnej; powzięcia informacji, że co do nieruchomości objętych wnioskiem prowadzone jest postępowanie o zasiedzenie; ustalenia, czy samochód wchodzi w skład spadku i czy jego wartość odpowiadała cenie sprzedaży złomowanego pojazdu; wyjaśnienia, czy nieruchomość wskazana we wniosku jest tożsama z nieruchomością opisaną w dokumentach załączonych do wniosku; czy ustalenia, że jedna z nieruchomości nie ma uregulowanego stanu prawnego. Wynikające z tych zagadnień wątpliwości zostały w większości wyjaśnione przez sąd. W niektórych sprawach uczestnicy postępowania zdecydowali się, na skutek istniejących wątpliwości co do rzeczywistego składu majątku spadkowego, na przeprowadzenie działu częściowego, wyłączając przedmioty o niejasnym bądź nieuregulowanym stanie prawnym [sprawy nr 342, 362, 367].

Zauważyć należy, że prowadzone sprawy działowe cechują się stabilnością w zakresie ustalonych i podlegających podziałowi składników poszczególnych majątków. Jedynie w 3 sprawach doszło w toku działu do zbycia przedmiotu należącego do wspólności majątku spadkowego lub udziału w nim [sprawy nr 92, 115, 350]. Okoliczności te przedstawiały się następująco: (1) sprzedano spadkową nieruchomość na wolnym rynku za zgodą wszystkich

uczestników, (2) uczestniczka darowała swojemu bratu połowę należącego do niej udziału, (3) w toku sprawy doszło do sprzedaży udziału uczestników.

W zakresie wskazania czynności, jakie w prowadzonych działach sąd podejmował z urzędu, należy stwierdzić, że w zdecydowanej większości spraw (178) sąd nie podejmował żadnych czynności z urzędu (81,65% ogółu badanych akt). Inicjatywa sądu sprowadziła się przede wszystkim do czynności prowadzących do ustalenia składu oraz stanu zachowania i wartości spadku [sprawy nr 32, 37, 40, 64, 66, 67, 85, 100, 140, 142, 154, 160, 166, 174, 181, 322, 323, 329, 342, 351, 399, 406, 422, 444, 494]. Kolejna grupa działań podejmowanych przez sąd *ex officio* dotyczyła kwestii ustalenia prawidłowego kręgu spadkobierców i ich właściwej reprezentacji [sprawy nr 81, 82, 109, 115, 202, 360, 403]. Następny obszar działań sądu z urzędu dotyczył ustaleń w zakresie sposobu działu spadku [sprawy nr 33, 449, 505]. Krytycznie należy ocenić dokonaną – w toku prowadzenia jednej ze spraw działowych – zmianę kwalifikacji sprawy ze zniesienia współwłasności na dział spadku z uzasadnieniem, że „wnioskodawca nie ma prawa wyboru sprawy działowej” [sprawa nr 444]⁶⁶. Wprawdzie wnioskodawca ma uprawnienie do „rozerwania” wspólności majątkowej, w której prawnie funkcjonuje, ale może wybrać tylko to postępowanie działowe, które ontologicznie związane jest z oznaczoną wspólnością majątkową, gdyż tylko określony dział prowadzi do wyjścia z tej wspólności (jej zniesienia). Postępowania w sprawach działowych wszczynane są na wniosek, sąd z urzędu nie może więc korygować zgłoszonego żądania. Sąd Najwyższy wypowiadając się na tle sprawy o zniesienie współwłasności i o podział majątku wspólnego małżonków, stwierdził, że co do zasady niedopuszczalne jest „przekształcenie” postępowania o zniesienie współwłasności w inne postępowanie działowe⁶⁷. Zdaniem Sądu Najwyższego, „jezeli by zaś nawet dopuścić takie odstępstwo od wskazanej zasady, to po pierwsze nie jest możliwe dokonanie «przekształcenia» w sposób dorozumiany (cokolwiek miałyby to oznaczać), a po drugie, zmiana treści wniosku nakłada na wnioskodawcę obowiązek zaoferowania sądowi nieco odmiennego materiału dowodowego z uwagi na wskazaną wyżej różnicę zakresu toczącego się postępowania”⁶⁸. Do ewentualnej zmiany żądania wnioskodawcy może więc dojść na etapie wstępnym, dotyczącym badania wniosku przez przewodniczącego. Sąd w badanej sprawie mógł jedynie oddalić zgłoszony wniosek.

3. Żądania dodatkowe

Przyjęta w polskim prawie konstrukcja postępowania o dział spadku zakłada, że w postępowaniu tym nie decyduje się tylko o podziale samej substancji majątkowej, ale rozstrzyga

⁶⁶ Skutkiem tego było cofnięcie następnie wniosku o dział przez uczestników postępowania.

⁶⁷ Zob. uzas. post. SN z 10.11.2006 r., I CSK 219/06, LEX nr 602191.

⁶⁸ Uzasadnienie post. SN z 10.11.2006 r., I CSK 219/06, LEX nr 602191.

się również w dość szerokim zakresie o stosunkach majątkowych istniejących między podmiotami poszczególnych wspólności majątkowych. Należy odnotować, że na 218 badanych spraw o dział spadku w 161 sprawach (73,85% ogółu akt) nie zgłoszono żadnych żądań akcesoryjnych. Żądania te zostały zgłoszone w 57 sprawach (co stanowiło 26,15% ogółu badanych akt). W 19 przypadkach żądania dodatkowe zostały zgłoszone we wniosku (33,33% spraw, w których zgłoszono żądania dodatkowe), w 17 przypadkach żądania te zostały zgłoszone w odpowiedzi na wniosek (29,82% spraw, w których zgłoszono żądania dodatkowe), a w 45 przypadkach żądania te zgłoszono w toku prowadzonego postępowania działowego (78,94% spraw, w których zgłoszono żądania dodatkowe⁶⁹)⁷⁰. Najczęściej więc żądania akcesoryjne były zgłaszane w toku postępowania o dział spadku. Jedynie w 1 sprawie w odniesieniu do zgłoszonego żądania akcesoryjnego wydano postanowienie wstępne [sprawa nr 413]. Po upływie roku i 2 miesięcy w sprawie tej wydano też postanowienie końcowe. W badanych aktach – w odniesieniu do żądań akcesoryjnych – nie stwierdzono wydania postanowienia częściowego.

Wśród zgłaszanych żądań dodatkowych w sprawach o dział spadku zdecydowanie dominowały roszczenia z tytułu poczynionych na spadek nakładów [sprawy nr 49, 67, 74, 82, 85, 92, 93, 99, 100, 239, 244, 246, 248, 250, 254, 256, 267, 268, 271, 273, 274, 383, 398, 405, 406, 413, 448]. Kolejną pozycję zajmowało żądanie zaliczenia darowizn na poczet sched spadkowych [sprawy nr 67, 99, 243, 246, 252, 253, 255, 256]. Następną grupę stanowiły roszczenia z tytułu pobranych pożytków i innych przychodów [sprawy nr 32, 67, 140, 239, 246, 249, 269] i roszczenia z tytułu spłaconych długów spadkowych [sprawy nr 140, 245, 248, 254, 269, 270, 405]. Kolejną kategorię stanowiły roszczenia z tytułu posiadania przedmiotów spadkowych [sprawy nr 100, 249, 274]. Wśród dochodzonych żądań mieściły się również te dotyczące przynależności określonych przedmiotów do spadku [sprawy nr 270, 413], istnienia zapisów zwykłych [sprawa nr 242], czy stwierdzenia bezskuteczności rozporządzenia przez spadkobiercę udziałem w przedmiocie należącym do spadku [sprawa nr 247].

Z uwagi na to, że w niektórych sprawach doszło do połączenia w jednym postępowaniu różnych działów majątkowych, oprócz żądań akcesoryjnych właściwych dla działu spadku, w postępowaniach tych zgłoszono także żądania typowe dla podziału majątku wspólnego małżonków i dla zniesienia współwłasności. W postępowaniach o dział spadku i podział majątku wspólnego zostało zgłoszone również żądanie ustalenia nierównych udziałów małżonków w majątku wspólnym [sprawy nr 51, 245] oraz żądanie rozliczenia wydatków i nakładów poniesionych z majątku osobistego na majątek wspólny [sprawy nr 94, 117, 271].

W postępowaniach o dział spadku i zniesienie współwłasności zgłoszono także następujące żądania: roszczenie z tytułu zwrotu nakładów poniesionych na rzecz wspólną [sprawy nr 53,

⁶⁹ Wskazane dane procentowe nie sumują się do 100 %, gdyż różni uczestnicy postępowania w tej samej sprawie mogli zgłaszać roszczenia dodatkowe w różnych momentach jego trwania.

⁷⁰ Mówiąc o „przypadkach”, należy je odnosić do poszczególnych rodzajów żądań akcesoryjnych.

91, 181, 307, 329, 378, 391, 458, 488], roszczenie z tytułu posiadania rzeczy wspólnej [sprawy nr 248, 307, 458], roszczenie w przedmiocie ustanowienia służebności osobistej [sprawy nr 154, 228, 328, 422], żądanie dotyczące ustalenia prawa własności [sprawy nr 255, 268], żądanie dotyczące ustalenia istnienia uprawnienia do żądania zniesienia współwłasności [sprawa nr 255].

4. Postępowanie dowodowe w sprawach działowych

Sprawy o dział spadku, z uwagi na swój przedmiot i złożoność rozstrzygnięcia wielu zagadnień, wymagają powoływania biegłych. Na 218 badanych spraw prowadzonych przez sądy I instancji, biegli zostali powołani w 51 sprawach (co stanowiło 23,39% ogółu akt). Sądy II instancji rozpoznając apelacje wniesione od wydanych orzeczeń, dostrzegły potrzebę dopuszczenia dowodu z opinii biegłych w 3 sprawach. Co do zasady sądy I instancji powoływały jednego biegłego (stan ten zaistniał w 36 sprawach). W 12 sprawach powołano 2 biegłych, a w 3 sprawach 3 biegłych. Ze zgromadzonych danych wynika, że średni czas wykonywania opinii przez poszczególnych biegłych sięga blisko 3 miesięcy (dokładnie 2,77 miesiąca). Z analizy danych zawartych w aktach, w których biegli sporządzali opinie, wynika, że okresy wykonania opinii przedstawiały się następująco: do 1 miesiąca (6 przypadków), od 1 do 3 miesięcy (39 przypadków), od 4 do 6 miesięcy (16 przypadków), powyżej 6 miesięcy (2 przypadki)⁷¹. Okres powyżej 6 miesięcy dotyczy sprawy nr 391, w której opinię sporządzano 7 miesięcy oraz sprawy nr 307, w której opinia była wykonywana przez 8 miesięcy.

W sprawach o dział spadku w charakterze biegłych najczęściej byli powoływani rzeczoznawcy majątkowi (w 51 przypadkach). Ma to związek z dominującym w tych sprawach przedmiotem majątkowym podlegającym podziałowi w postaci nieruchomości. W pozostałych, badanych sprawach powoływano biegłych z zakresu geodezji (9 przypadków), z zakresu wyceny ruchomości (2 przypadki), z zakresu budownictwa (1 przypadek), z zakresu medycyny (1 przypadek), z zakresu języka migowego (1 przypadek). Co do zasady biegli byli powoływani na okoliczność oszacowania danej rzeczy lub prawa majątkowego (50 przypadków) oraz rozważenia możliwości podziału danego przedmiotu (11 przypadków). Pozostałe przypadki (w liczbie 4) dotyczyły następujących okoliczności: ustanowienia służebności (sprawa nr 240), wypowiedzenia się, czy nieruchomość wskazana we wniosku jest tożsama z tą opisaną w dokumentach (sprawa nr 342), tłumaczenia języka migowego (sprawa nr 406), ustalenia zdolności podejmowania decyzji przez darczyńcę (sprawa nr 255).

⁷¹ Z uwagi na założenia metodologiczne ankiety trzeba wyjaśnić rozbieżność między „liczbą spraw, w których powołano biegłych” a „liczbą przypadków, w których powołano biegłych”. Spraw, w których biegli sporządzali opinie, było 51, podczas gdy podanych przypadków powołania biegłego było 63. Różnica ta spowodowana jest tym, że w niektórych sprawach były wykonywane opinie przez 2 lub 3 biegłych.

Jak wynika z badanych akt, po sporządzeniu opinii przez biegłych w większości spraw nie byli oni następnie wzywani na rozprawę w celu złożenia wyjaśnień bądź doprecyzowania opinii (dotyczyło to 43 przypadków, stanowiących 66,15% spraw, w których powołano biegłego). Wezwanie na rozprawę biegłych miało miejsce w 22 przypadkach, stanowiących 33,85% spraw, w których powołano biegłego. Występujące proporcje w tym zakresie znajdują odzwierciedlenie w odniesieniu do potrzeby sporządzenia opinii uzupełniających. W większości analizowanych akt konieczność opracowania opinii uzupełniającej nie zaistniała (46 przypadków, stanowiących 70,77% spraw, w których powołano biegłego). Potrzeba taka pojawiła się w mniejszej liczbie spraw – miała ona miejsce w 19 przypadkach (stanowiących 29,23% spraw, w których powołano biegłego). W przypadkach tych zasadą było sporządzenie opinii uzupełniającej przez tego samego biegłego (dotyczyło to 18 sytuacji). Jedynie w 1 przypadku opinia uzupełniająca została sporządzona przez innego biegłego tej samej specjalności. Jeśli chodzi o powody sporządzenia opinii uzupełniającej, to przedstawiały się one następująco: aktualizacja wyceny przedmiotów związana z upływem czasu (7 przypadków), zastrzeżenia uczestników co do treści wydanej opinii (9 przypadków), zmiana stanowiska uczestników (1 przypadek), rozważenie innych wariantów podziału majątku spadkowego (1 przypadek).

Sprawy o dział spadku – ze swej istoty – mają charakter petytoryjny. Nie może więc dziwić, że oprócz dowodu z opinii biegłych, w sprawach tych muszą być przeprowadzone dowody z dokumentów. Dokumenty te dotyczą bowiem ustalenia składu majątku spadkowego, wyceny oznaczonych przedmiotów majątkowych, ustalenia prawidłowego kręgu spadkobierców, stwierdzenia zasadności zgłoszonych żądań akcesoryjnych itp. Tytułem przykładu można tu przywołać testament, odpis z księgi wieczystej, postanowienie o stwierdzeniu nabycia spadku, akt poświadczenia dziedziczenia, mapę geodezyjną, decyzję w sprawie wymiaru podatku od nieruchomości, faktury zakupu materiałów niezbędnych do remontów i napraw, zaświadczenie z banku o spłacie oznaczonej części kredytu, oferty cen mieszkań itd. W badanych sprawach dopuszczane były również dowody z zeznań świadków i przesłuchania uczestników. Wymienione rodzaje dowodów, jak wynika z analizowanych akt, zostały przeprowadzone niemal we wszystkich sprawach (na 218 spraw postępowanie dowodowe w przedstawionym zakresie zostało przeprowadzone w 188 aktach, co stanowiło 86,24% ogółu badanych spraw). Zasadniczo sądy dopuszczały wszystkie dowody zgłaszane przez uczestników postępowania działowego. Jedynie w nielicznych przypadkach (w liczbie 9) doszło do oddalenia wniosków dowodowych. Dotyczyły one dowodu z prywatnej opinii rzeczoznawcy majątkowego [sprawy nr 67, 142], spóźnionych wniosków dowodowych [sprawa nr 391], dowodu z zeznań świadków [sprawy nr 91, 174], dowodu z przesłuchania uczestników oraz niektórych dokumentów [sprawy nr 40, 349, 377, 384].

Prawie we wszystkich badanych sprawach o dział spadku brak było powoływania przez sąd z urzędu dowodu z opinii biegłych. Dopuszczenie tego rodzaju dowodu następowało

na wnioski. W nielicznych sprawach doszło do powołania biegłych z urzędu (dotyczyło to rzeczoznawcy majątkowego – sprawy nr 85, 181 oraz geodety – sprawa nr 342).

Co do zasady – w prowadzonych postępowaniach działowych – przed dopuszczeniem dowodu z opinii biegłego zarówno wnioskodawca, jak i uczestnik postępowania nie przedkładali opinii prywatnej (tak było w 175 sprawach). Opinię prywatną zazwyczaj składał wnioskodawca (dotyczyło to 23 spraw). W 2 sprawach taką opinię składał zarówno wnioskodawca, jak i uczestnik, natomiast w 5 sprawach – jeden lub wielu uczestników działu.

Na 218 badanych spraw o dział spadku, jedynie w 1 przypadku wydano postanowienie o przeprowadzeniu dowodu na odległość zgodnie z art. 235 § 2 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c. Konieczność taka wyniknęła z choroby świadka [sprawa nr 253]. W prowadzonych sprawach nie wydawano natomiast postanowienia o powtórzeniu lub uzupełnieniu postępowania dowodowego (art. 241 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.). Nie dochodziło również – na podstawie art. 242 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c. – do oznaczenia przez sąd terminu, po upływie którego dowód może być przeprowadzony tylko wówczas, gdy nie spowoduje to zwłoki w postępowaniu. W prowadzonych sprawach nie odnotowano również przypadków ukarania – zgodnie z art. 255 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c. – przez sąd grzywną uczestnika postępowania, który w złej wierze lub lekkomyślnie zgłosił zarzuty przewidziane w art. 252 i 253 k.p.c. (dotyczące zaprzeczenia prawdziwości lub twierdzenia o niezgodności z prawdą dokumentów urzędowych i dokumentów prywatnych). W 2 sprawach doszło natomiast do skazania świadka na grzywnę w trybie art. 274 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c. [sprawy nr 67, 94]. Powodem sięgnięcia po tę dolegliwość było nieusprawiedliwione niestawiennictwo świadka. W żadnej natomiast sprawie nie nastąpiło skazanie świadka przez sąd na grzywnę za nieuzasadnioną odmowę złożenia zeznań lub przyrzeczenia (art. 276 § 1 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.). Nie miało miejsca również nakazanie aresztowania świadka w trybie art. 276 § 2 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.

W 1 sprawie sąd na podstawie art. 290 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c. zażądał opinii odpowiedniego instytutu naukowego lub naukowo-badawczego [sprawa nr 458]. Przypadek ten dotyczył przeprowadzenia wyceny nieruchomości, nakładów na nieruchomość oraz wyceny korzystania przez uczestników z udziału w spadku wnioskodawcy.

Należy zauważyć, że w sprawach o dział spadku sądy niezmiennie rzadko dopuszczają – w trybie art. 292 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c. – dowód z oględzin nieruchomości (bez udziału lub z udziałem biegłych). Odwołanie się do tego rodzaju dowodu miało miejsce jedynie w 3 sprawach [sprawy nr 255, 272, 406]. Należy również odnotować, że tylko w 1 sprawie, w sądzie prowadzącym sprawę o dział spadku, doszło do zabezpieczenia dowodu na podstawie art. 310–315 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c. W sprawie tej nie były zgłaszane przez uczestników uchybienia przy zabezpieczeniu takiego dowodu.

5. Postępowanie i rozstrzygnięcia sądów I instancji

Na 218 poddanych badaniu akt obejmujących dział spadku, w 186 prowadzone postępowanie przed sądem I instancji zostało zakończone wydaniem merytorycznego rozstrzygnięcia (85,32% ogółu analizowanych spraw). Natomiast w 32 sprawach nie doszło do wydania merytorycznego postanowienia (14,68% ogółu badanych akt). Zasadą było dokonanie działu pełnego (doszło do tego w 172 sprawach, stanowiących 91,98% ogółu akt). Dział częściowy został przeprowadzony w 10 sprawach (5,35% ogółu analizowanych akt). W 4 sprawach doszło do wydania w tym zakresie innego rozstrzygnięcia merytorycznego (w 2 sprawach nastąpiło oddalenie wniosku – sprawy nr 98, 397, w 1 sprawie dokonano działu pełnego i działu częściowego – sprawa nr 40, a w 1 sprawie przeprowadzono pełny dział spadku, pełny podział majątku wspólnego małżonków i częściowe działy spadków – sprawa nr 342). Do niewydania przez sąd merytorycznego rozstrzygnięcia doszło przede wszystkim w wyniku zawarcia ugody (27 spraw). Kolejne powody zaistnienia tego stanu rzeczy, prowadzące do niewydania orzeczenia *in meriti*, były następujące: cofnięcie wniosku (3 sprawy), zwrot wniosku (1 sprawa). Zamykając tę część analizowanego zagadnienia, należy odnotować, że w 169 sprawach – na ogólną liczbę 218 – nie było sporządzone przez sąd uzasadnienie danego orzeczenia. Orzeczenie to zostało sporządzone w 48 sprawach (22,02% całości spraw).

Jak już wspomniano, ugoda sądowa została zawarta w 27 sprawach, co stanowi 12,39% ogółu badanych akt. Do zawarcia ugody doszło przede wszystkim w wyniku nakłaniania uczestników przez sąd (w 25 sprawach). W 2 sprawach inicjatywę w tym zakresie przejawili uczestnicy postępowania działowego [sprawy nr 448, 486]. W zdecydowanej większości przypadków do zawarcia ugody doszło po złożeniu wniosku o dział, a przed sporządzeniem opinii przez biegłych (w 23 sprawach). W toku postępowania dowodowego zawarto 2 ugody, a po zakończeniu postępowania dowodowego zawarto 1 ugodę.

Wprawdzie ugoda może być zawarta na dowolnym etapie prowadzonego działu, ale jak wynika z badań najczęściej dochodzi do niej w początkowym stadium postępowania działowego. Należy dostrzec, że do zawarcia ugody nie doszło w ramach postępowania pojednawczego, postępowania mediacyjnego, postępowania polubownego czy w umowie zawartej przed notariuszem. Z przeprowadzonej analizy akt wynika, że do zawarcia ugody nie doszło w tych sytuacjach wskutek braku porozumienia uczestników, niestawiennictwa jednego lub większej liczby uczestników na takie posiedzenie pojednawcze. W niektórych sprawach nie doszło do zawarcia ugody mimo zgodnych stanowisk uczestników, gdyż uczestnicy ci wyraźnie oświadczyli, że ich życzeniem jest, aby sąd wydał postanowienie na podstawie zgodnego wniosku uczestników (art. 687 k.p.c.)⁷². Taką postawę uczestników działu wyraźnie

⁷² Trafną diagnozę takiego zachowania uczestników postawił J. Ignatowicz [w:] *Kodeks cywilny...*, s. 546. Jak zauważa ten autor, „[...] art. 622 k.p.c. nie zakazuje zawierania ugód, lecz licząc się jedynie z przyzwyczajeniami ludności niektórych rejonów kraju, w których orzeczenie sądowe jest cenione wyżej aniżeli akt

widać w sprawach nr 37, 46, 54, 154, 160, 166, 167, 202, 228, 288, 315, 318, 323, 337, 422, 423, 449, 487, 494, 526. Niekiedy w sprawie zachodziła inna przeszkoda uniemożliwiająca zawarcie ugody sądowej (tak było w sprawie nr 175, w której dwóch uczestników było ubezwłasnowolnionych).

Badane akta wskazują, że w 113 sprawach istniał zgodny wniosek uczestników co do działu spadku. Natomiast w 104 sprawach takiej zgody między uczestnikami nie było⁷³. W badanych sprawach, w których odnotowano zgodny wniosek uczestników, sąd uwzględnił ten wniosek w 105 z nich. W nielicznych sprawach sąd oddalił taki zgodny wniosek o dział (5 spraw). I tak np. w sprawie nr 66 sąd uznał, że majątek spółki cywilnej nie podlega podziałowi w postępowaniu o dział spadku, a w sprawie nr 397 sąd stwierdził, że przeprowadzenie działu spadku w taki sposób, żeby przyznać jedyny składnik majątkowy osobie trzeciej, jest niedopuszczalne.

Jeśli chodzi o zastosowany przez sąd sposób podziału majątku spadkowego, to w badanych aktach dominowały trzy klasyczne „repartycje” masy majątkowej, a więc podział w naturze (44 sprawy), przyznanie majątku jednej osobie z obciążeniem jej obowiązkiem spłat (100 spraw) oraz podział cywilny (2 sprawy). W pozostałych sprawach zastosowano tzw. sposób podziału mieszany (w różnych wariantach). W podziale mieszanym zdecydowanie przeważało przyznanie składników majątku spadkowego jednemu z uczestników bez obowiązku spłat (50 spraw).

Zagadnienie ustalenia składu, stanu i wartości masy spadkowej oraz miarodajnej chwili, według której należy dokonać określenia tych danych, należy do jednego z bardziej złożonych problemów w postępowaniach działowych⁷⁴. Nie wnikając głębiej w te kwestie, należy ograniczyć się do stwierdzenia, że poruszona kwestia nie jest określona wprost w przepisach prawa i z tego powodu wywołuje kontrowersje zarówno w literaturze, jak i w orzecznictwie. Na potrzeby niniejszego opracowania należy przyjąć, że oszacowanie podlegających podziałowi przedmiotów powinno następować według cen obowiązujących w chwili działu. Natomiast ustalenie składu podlegających podziałowi przedmiotów powinno być – co do zasady – dokonywane na chwilę powstania wspólności majątku spadkowego, ale winno respektować także zmiany, do jakich doszło później, i uwzględnić je na moment orzekania

notarialny, specjalnie reguluje tzw. zgodne zniesienie współwłasności przez sąd. Trzeba dodać, że takie przyzwyczajenie nie jest bynajmniej spowodowane wyłącznie tradycją lub oparte na emocji, lecz dużą rolę odgrywają tu względy czysto praktyczne; należy bowiem pamiętać, że wzruszenie ugody – tak jak każdej umowy – jest łatwiejsze aniżeli wzruszenie prawomocnego orzeczenia sądowego [...], a w interesie uczestników leży oczywiście stabilizacja stosunków powstałych w wyniku zniesienia współwłasności.”

⁷³ Różnica między danymi – dotyczącymi zgodnego i „niezgodnego” wniosku – zamieszczonymi wcześniej (zob. uwagi zwieńczone przypisem 58) wynika stąd, że uprzednio wskazywano stan wynikający z wniosku o dział spadku (a więc stan na początku postępowania), a w tym miejscu podawane dane wynikają ze stanu ustalonego na chwilę zamknięcia rozprawy.

⁷⁴ Zob. szerzej A. Stempniak, *Autonomia i integracja...*, s. 517 i n.

o podziale. Z kolei stan, w jakim zachowały się dzielone przedmioty spadkowe, powinien być ustalany na chwilę dokonywania działu⁷⁵.

W ankiecie przygotowanej na potrzeby badań aktowych wyróżniono w tym zakresie następujące typy rozstrzygnięć:

1. o wartości mienia spadkowego decyduje stan i ceny z chwili sporządzenia opinii biegłego (tak przyjęto w 22 sprawach, stanowiących 10,14% ogółu badanych akt);
2. o wartości mienia spadkowego decyduje stan i ceny z chwili orzekania (tak przyjęto w 124 sprawach, stanowiących 57,14% ogółu badanych akt);
3. o wartości mienia spadkowego decyduje stan i ceny ujmowane według innej chwili (tak przyjęto w 66 sprawach, stanowiących 30,41% ogółu badanych akt). Tę „inną chwilę” określano w różny sposób. W grupie tej należy wyróżnić następujące sytuacje:
 - a) ustalenie składu przedmiotów majątkowych powinno następować według stanu z chwili otwarcia spadku, a cen z chwili orzekania (tak przyjęto w 25 sprawach)⁷⁶;
 - b) sąd określił skład spadku i jego wartość, opierając się na danych wskazanych we wniosku (tak przyjęto w 15 sprawach)⁷⁷;
 - c) sąd przyjął dane o składzie i wartości spadku poprzestając na oświadczeniach uczestników złożonych w czasie zawierania ugody (tak ustalono w 3 sprawach)⁷⁸;
 - d) sąd przyjął dane o składzie i wartości spadku według stanu z chwili otwarcia spadku (tak ustalono w 2 sprawach)⁷⁹;
 - e) sąd przyjął dane o składzie i wartości spadku, poprzestając na oświadczeniach uczestników działu (tak ustalono w 2 sprawach)⁸⁰;
 - f) sąd przyjął dane o składzie i wartości spadku, pozyskując informacje z treści pism przygotowawczych złożonych przez uczestników postępowania działowego (tak ustalono w 1 sprawie)⁸¹;
 - g) sąd pozyskał dane o składzie i wartości spadku, opierając się na sporządzonej opinii prywatnej (tak ustalono w 1 sprawie)⁸²;
 - h) sąd przyjął dane o składzie i wartości spadku, opierając się na informacjach zamieszczonych w spisie inwentarza, potwierdzonych następnie przez uczestników (tak ustalono w 1 sprawie)⁸³;

⁷⁵ Bliżej te zagadnienia, z powołaniem stanowiska literatury i orzecznictwa, omawia A. Stempniak, *Autonomia i integracja...*, s. 536 i n.

⁷⁶ Sprawy nr 32, 49, 66, 67, 77, 85, 94, 100, 113, 239, 245, 251, 253, 255, 267, 268, 269, 270, 271, 273, 274, 351, 368, 406, 488.

⁷⁷ Sprawy nr 87, 88, 89, 95, 96, 97, 101, 102, 103, 105, 106, 107, 108, 109, 247.

⁷⁸ Sprawy nr 324, 448, 486.

⁷⁹ Sprawy nr 244, 246.

⁸⁰ Sprawy nr 104, 252.

⁸¹ Sprawa nr 99.

⁸² Sprawa nr 117.

⁸³ Sprawa nr 395.

- i) w niektórych sprawach nie zamieszczono żadnych danych określających wartość majątku spadkowego (tak wynika z 16 badanych spraw)⁸⁴.

Jak wynika z analizowanych akt, przedstawione powyżej zagadnienia sprawiają w praktyce sądów wiele problemów i prowadzą do różnych ujęć tych samych kwestii decydujących o prawidłowym sposobie podziału.

W badanych aktach nie zaistniała kwestia wydania/opróźnienia lokalu i prowadzonej następnie eksmisji.

Określenie spłat i dopłat w postanowieniu działowym czy w ugodzie jest naturalną konsekwencją zastosowanych w sprawie podstawowych sposobów podziału majątku spadkowego (podziału w naturze i przyznania całości spadku jednej osobie). W nielicznych sprawach doszło do rozłożenia spłat i dopłat na raty. Do rozłożenia na raty ustalonej dopłaty doszło tylko w 1 sprawie [sprawa nr 32]. Powodem podjęcia takiej decyzji przez sąd było odpowiednie porozumienie uczestników. W drugiej sprawie do rozłożenia na raty oznaczonej dopłaty nie doszło, gdyż sąd nie uwzględnił złożonego w tej mierze wniosku uczestniczki [sprawa nr 94]. Z kolei spłaty zostały rozłożone na raty w 15 sprawach. Najczęściej przyczyną takiego rozstrzygnięcia była trudna sytuacja finansowa wnioskodawcy lub uczestnika [sprawy nr 67, 77, 241, 244, 268, 274, 368, 375], bądź podjęte w tym przedmiocie porozumienie uczestników [sprawy nr 91, 118, 336, 378, 407].

W poddanych badaniu aktach obejmujących dział spadku nie odnotowano przypadków zastosowania określonej w art. 5 k.c. konstrukcji nadużycia prawa, przy korzystaniu z uprawnienia do zgłoszenia żądania działu spadku. W sprawach, w których doszło do połączenia działu spadku ze zniesieniem współwłasności, stwierdzono 3 przypadki, w których sąd uznał za niedopuszczalne zniesienie współwłasności.

W sprawie nr 255 sąd uznał, że za oddaleniem wniosku przemawiają następujące okoliczności: powierzchnia nieruchomości, jej kształt, położenie na terenie zalewowym, tuż za wałem przeciwpowodziowym, brak możliwości zabudowy, ryzyko skonfliktowania właścicieli oraz dalsze spotęgowanie złożonego stanu prawnego. W sprawie nr 268 sąd uznał za niedopuszczalne zniesienie współwłasności nieruchomości, kierując się brakiem technicznej możliwości jej podzielenia. Z kolei w sprawie nr 397 współwłaściciele forsowali żądanie przyznania rzeczy osobie trzeciej, niebędącej uczestnikiem postępowania działowego.

Co do zasady sąd rozstrzyga o kosztach w każdym orzeczeniu kończącym sprawę w instancji (art. 108 § 1 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.). Reguły ponoszenia kosztów postępowania nieprocesowego zostały unormowane w art. 520 k.p.c. W badanych sprawach o dział spadku dominowało rozwiązanie, że każdy uczestnik ponosi koszty postępowania związane ze swym udziałem w sprawie (art. 520 § 1 k.p.c.). Rozwiązanie to zostało przyjęte w 170 sprawach, stanowiących 77,98% ogółu badanych akt. Do stosunkowego rozdzielenia kosztów, o którym

⁸⁴ Sprawy nr 81, 82, 83, 84, 86, 90, 92, 93, 110, 111, 112, 116, 272, 366, 369, 371.

mowa w art. 520 § 2 k.p.c., doszło w 11 sprawach, stanowiących 5,05% ogółu analizowanych akt. Do włożenia obowiązku zwrotu kosztów na uczestnika postępowania działowego, stosownie do art. 520 § 3 k.p.c., doszło w 6 sprawach, stanowiących 2,75% ogółu badanych akt. W pozostałych 28 sprawach (stanowiących 12,84% ogółu akt), w których stwierdzono inne rozstrzygnięcie co do kosztów, najwięcej było przypadków braku orzeczenia w zakresie kosztów postępowania nieprocesowego [sprawy nr 90, 100, 101, 104, 105, 107, 160, 202, 324, 372, 374, 397, 412, 486]. W części spraw rozliczenia kosztów dokonali sami uczestnicy w zawartej ugodzie [sprawy nr 190, 289, 322, 380, 414, 444, 448]. Pozostałe 7 przypadków obejmowało następujące rozstrzygnięcia o kosztach:

- sąd nie obciążył uczestników obowiązkiem poniesienia opłaty, od której uiszczenia wnioskodawca był zwolniony [sprawa nr 46];
- sąd obciążył wydatkami Skarb Państwa i zniósł pomiędzy uczestnikami koszty postępowania [sprawa nr 113];
- sąd zastosował art. 520 § 1 k.p.c. co do pozostałych kosztów, a co do poniesionych przez wnioskodawcę ich stosunkowe rozdzielenie na podstawie art. 520 § 2 k.p.c. [sprawa nr 140];
- jeden z uczestników działu dobrowolnie przejął na siebie koszty postępowania [sprawa nr 142];
- sąd nie obciążył nikogo z uczestników kosztami postępowania, powołując się na art. 102 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c. [sprawy nr 174, 175];
- sąd zniósł koszty zastępstwa procesowego między uczestnikami, a co do pozostałych kosztów odwołał się w tym zakresie do art. 520 § 1 k.p.c. [sprawa nr 307].

Podsumowując problematykę kosztów, należy negatywnie wypowiedzieć się w kwestii braku rozstrzygnięcia w tym przedmiocie. Brak orzeczenia o kosztach jest ewidentnym uchybieniem leżącym po stronie sądu.

Stosownie do art. 329 § 2 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c. pisemne uzasadnienie postanowienia sporządza się w terminie dwutygodniowym od dnia zgłoszenia wniosku o doręczenie orzeczenia z uzasadnieniem. W 8 sprawach na 218 poddanych badaniu doszło do przedłużenia terminu na sporządzenie uzasadnienia (art. 329 § 4 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.). W sprawach tych termin na sporządzenie uzasadnienia został przedłużony o 12 dni [sprawy nr 247, 255], o 14 dni [sprawy nr 140, 256, 391], o 30 dni [sprawy nr 245, 250, 253]. Do przedłużenia terminu doszło z powodu przeciążenia sądu, urlopu wypoczynkowego sędziego, obłożenia pracą, złożonego charakteru sprawy, zawilóści czy prowadzonego postępowania.

Tylko w 2 sprawach – po wydaniu orzeczenia merytorycznego dokonującego działu spadku – zostało wydane orzeczenie o uzupełnieniu postanowienia co do istoty sprawy (art. 351 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.). Jedna sprawa dotyczyła braku właściwej weryfikacji przez sąd składu majątku spadkowego i nieprecyzyjnego określenia tego składu przez wnioskodawcę [sprawa nr 37]. Druga sprawa dotyczyła nieobjęcia podziałem jednej nieruchomości [sprawa nr 407].

6. Postępowanie i rozstrzygnięcia sądów II instancji

Apelacja od orzeczenia sądu I instancji została wniesiona w 28 sprawach, które stanowiły 12,84% ogółu badanych akt. Apelacje te były rozpoznawane przez SO w Gdańsku [sprawy nr 267, 268, 270, 271, 272, 273, 274], SO Łodzi [sprawy nr 94, 100, 375], SO w Bydgoszczy [sprawy nr 247, 248, 249], SO w Opolu [sprawy nr 244, 245, 307], SO w Katowicach [sprawy nr 250, 251], SO w Lublinie [sprawy nr 117, 246], SO w Zielonej Górze [sprawy nr 256, 351], SO we Wrocławiu [sprawa nr 55], SO w Kaliszu [sprawa nr 175], SO w Olsztynie [sprawa nr 254], SO w Kielcach [sprawa nr 255], SO w Radomiu [sprawa nr 269], SO w Ostrołęce [sprawa nr 413]. Sąd II instancji w 27 sprawach (a więc ponad 96% spraw, w których wniesiono apelację) nie prowadził na nowo postępowania dowodowego ani nie rozpatrywał nowych twierdzeń zgłoszonych przez uczestników. W 2 przypadkach sąd apelacyjny rozpatrywał nowe twierdzenia uczestników, a w 1 przypadku tenże sąd prowadził na nowo postępowanie dowodowe. W przypadkach tych (w 2 sprawach) nie był dopuszczony przez sąd II instancji dowód z opinii biegłych.

W zdecydowanej większości spraw wniesione apelacje zostały rozstrzygnięte merytorycznie (w 13 przypadkach doszło do zmiany postanowienia sądu I instancji, a w 13 przypadkach doszło do oddalenia apelacji). W pozostałych sprawach miało miejsce odrzucenie apelacji. Zmiany postanowienia działowego wydanego przez sąd I instancji najczęściej dotyczyły modyfikacji składu majątku spadkowego, jego wartości i korekty ustalonych wysokości spłat należnych uczestnikom. Obejmowały one również korekty w zakresie następców prawnych uczestnika, częściowe modyfikacje w zakresie rozstrzygnięć dotyczących żądań akcesoryjnych, a także rozliczenie zgłoszonego roszczenia przed sądem II instancji oraz rozłożenie zasądzonych spłat na raty.

Sąd odwoławczy nie zawsze mógł rozstrzygnąć sprawę merytorycznie. Jednakże jedynie w 2 przypadkach doszło do odrzucenia apelacji, a więc do rozstrzygnięcia proceduralnego. Stosowne postanowienie w tym względzie wydał sąd II instancji [sprawa nr 253], a wcześniej, bo na etapie postępowania międzyinstancyjnego sąd I instancji [sprawa 174]. W jednym przypadku sąd I instancji umorzył postępowanie odwoławcze wobec cofnięcia apelacji [sprawa nr 391].

Odnotować jeszcze należy, że uzasadnienie orzeczenia sądu II instancji zostało sporządzone w 19 sprawach.

Kognicja sądu odwoławczego nie ogranicza się jednak tylko do rozpoznania apelacji wniesionych od wydanych przez sąd I instancji postanowień co do istoty sprawy. W sprawach o dział spadku, tak jak i w innych sprawach rozpoznawanych w trybie postępowania nieprocesowego, wydawane są przez sąd różnego rodzaju postanowienia o charakterze proceduralnym, a w oznaczonych wypadkach podejmowane są przez przewodniczącego decyzje w formie zarządzeń. W przypadku wydania oznaczonych postanowień i zarządzeń

uczestnikom postępowania działowego przysługuje prawo do wniesienia zażalenia. Natomiast w razie wydania oznaczonego orzeczenia przez referendarza sądowego przysługuje środek w postaci skargi na to orzeczenie.

Na wydane w 218 sprawach o dział spadku postanowienia i zarządzenia do sądów odwoławczych wpłynęło 11 zażaleń, a w 1 przypadku wniesiono skargę na orzeczenie referendarza sądowego do sądu I instancji (łącznie 12 środków zaskarżenia). Wniesione środki zaskarżenia dotyczyły następujących grup zagadnień:

- postanowień kończących postępowanie (odrzućcia wniosku, umorzenia postępowania) – 4 sprawy;
- zwrotu wniosku, odmowy odrzućcia wniosku, przekazania sprawy sądowi równorzędnemu lub niższemu albo podjęcia postępowania w innym trybie – 1 sprawa;
- odmowy zwolnienia od kosztów sądowych lub cofnięcia takiego zwolnienia oraz odmowy ustanowienia adwokata lub radcy prawnego lub ich odwołania – 1 sprawa;
- odmowy uzasadnienia orzeczenia oraz jego doręczenia – 1 sprawa;
- sprostowania lub wykładni orzeczenia albo ich odmowy – 1 sprawa;
- zwrotu kosztów, określenia zasad ponoszenia przez uczestników kosztów postępowania, wymiaru opłaty, zwrotu opłaty lub zaliczki, obciążenia kosztami sądowymi, jeżeli uczestnik nie składał środka zaskarżenia co do istoty sprawy, zwrotu kosztów nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej z urzędu oraz wynagrodzenia biegłego, mediatora i należności świadka – 4 sprawy (w tym 1 dotycząca postanowienia referendarza sądowego).

W analizowanych sprawach dotyczących działu spadku nie złożono zażalenia do Sądu Najwyższego w trybie art. 394¹ k.p.c.

Natomiast w 1 sprawie wniesiono skargę na naruszenie prawa uczestnika do rozpoznania sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki. Skarga ta została przez sąd oddalona.

7. Nadzwyczajne środki zaskarżenia

W puli badanych akt tylko w 1 sprawie została wniesiona do Sądu Najwyższego skarga kasacyjna [sprawa nr 247]. Sąd Najwyższy odrzucił wniesioną skargę, stwierdzając, że nie spełnia ona wymogu określonego w art. 519¹ § 4 pkt 4 k.p.c.⁸⁵ Warunek ten zakłada, że w sprawie o dział spadku wartość przedmiotu zaskarżenia nie może być niższa niż 150 000 złotych.

W prowadzonych sprawach o dział spadku nie doszło do wniesienia skargi o wznowienie postępowania. Nie odnotowano również przypadku zgłoszenia skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia.

⁸⁵ W postępowaniu przed SN sprawa nr 247 miała sygnaturę akt IV CSK 98/13.

8. Zagadnienia szczególne

W obszarze zagadnień szczególnych pojawiających się w sprawach o dział spadku próbowano wyłuskać te problemy, które są warte przybliżenia i zasługują na szersze omówienie. Dostrzeżone kwestie odniesiono do oznaczonych segmentów dotyczących prawa materialnego, prawa procesowego, nietypowych elementów stanu faktycznego prowadzonych spraw, okoliczności mających wpływ na znaczne przedłużenie i na znaczne skrócenie rozpoznawania spraw działowych. Próbowano również dostrzec, jakie zagadnienia prowadzą do rozstrzygnięcia wątpliwego lub sprzecznego ze słusznością oraz jakie zagadnienia mogą stanowić podstawę postulatów w zakresie zmian legislacyjnych.

Odnosząc się do działań sądu podejmowanych w poddanych badaniu aktach, należy zauważyć, że zdecydowana ich większość nie budzi zastrzeżeń, w niektórych natomiast przypadkach wywołują one wątpliwości. Należy przypomnieć, że zrzeczenie się należnych spłat przez uczestników działu mieści się w granicach ich uprawnień jako podmiotów wspólności majątkowej (wszak nikogo nie można zmuszać do przyjmowania należnej mu postaci świadczenia, jeżeli nie przejawia takiej woli)⁸⁶. Zupełnie inaczej jest w przypadku możliwości obniżenia spłaty przez sąd. Trzeba podkreślić, że spłata ujmowana jest jako ekwiwalent prawa własności. Podstawy obniżenia spłaty należnej podmiotowi wspólności majątkowej nie może stanowić art. 5 k.c., gdyż ustaleń dotyczących wysokości spłaty dokonuje sąd z urzędu, nie może więc być tu mowy o nadużyciu prawa przez podmiot uprawniony do spłaty [zob. sprawę nr 307].

Dużo wątpliwości w praktyce sądów wywołuje kwestia właściwej kwalifikacji zgłaszanych przez wnioskodawców żądań działowych jako oznaczonych działów majątkowych. Problemy te obejmują także zmianę zgłoszonego wniosku działowego oraz łączenie i rozłączanie spraw działowych [zob. sprawy nr 160, 166, 175, 250, 307, 324, 329, 444, 448, 487, 488, 494, 496]. Z uwagi na to, że zagadnienia te zostały już szerzej omówione w literaturze, nie zachodzi potrzeba ponownego przybliżania tej tematyki⁸⁷. Wystarczy ograniczyć się do stwierdzenia, że praktyka sądów w tym zakresie pozostawia wiele do życzenia. Sądy niezbyt dobrze sobie radzą ze stosowaniem art. 689 k.p.c.

Za niedopuszczalne w świetle obowiązujących przepisów prawa należy uznać rozliczenie w postanowieniu działowym zachowku⁸⁸ [sprawa nr 252]. Nie mogą tłumaczyć postępowania sądu zgodne ustalenia uczestników w tym względzie. Kwestia rozliczenia zachowku mogłaby wchodzić w rachubę, gdyby uczestnicy zawarli ugodę sądową, która obejmowałaby przede wszystkim dział spadku, a rozliczenie zachowku stanowiłoby dodatkowy punkt ugody.

⁸⁶ Zob. szerzej A. Stempniak, *Autonomia i integracja...*, s. 587 i n.

⁸⁷ A. Stempniak, *Funkcja art. 689 k.p.c....*, s. 556 i n.

⁸⁸ Rozstrzygnięcie o zachowkach w dziale spadku było dozwolone w stanie prawnym obowiązującym do 1.01.1965 r. na mocy art. 151 § 1 post. spadk. Żeby wyjaśnić wątpliwości w tym zakresie, w orzecznictwie wyraźnie stwierdzono, że sprawa o zachówek nie może być rozstrzygnięta w postępowaniu działowym (post. SN z 31.08.1966 r., III CR 156/66, OSNCP 1967, nr 2, poz. 35).

Należy podkreślić, że dopuszczenie w dziale spadku możliwości rozstrzygnięcia o wzajemnych roszczeniach pomiędzy współspadkobiercami – właściwych z istoty swej trybowi procesowemu – wymaga stosowania „zawężającej wykładni” art. 686 k.p.c. Przypomnieć więc wypada, że w postępowaniu działowym mogą być rozpoznane – w odniesieniu do sprawy nr 244 – jedynie wzajemne roszczenia pomiędzy współspadkobiercami z tytułu poczynionych na spadek nakładów. Treść art. 686 k.p.c. wskazuje bowiem, że przepis ten dotyczy tylko roszczeń powstałych po otwarciu spadku, a nie przed powstaniem wspólności majątku spadkowego (a więc śmiercią spadkodawcy). Na podstawie art. 686 k.p.c. nie można więc rozliczyć nakładu poczynionego przez spadkobiercę (uczestnika postępowania) na nieruchomości wchodzącą w skład masy spadkowej w okresie, kiedy żył spadkodawca.

Wydawanego w toku postępowania działowego postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku nie można uznawać – tak jak w sprawie nr 202 – za postanowienie wstępne. Postanowienie wstępne w toku prowadzonego działu spadku może być wydane jedynie w wypadkach wskazanych w art. 685 k.p.c. i w art. 318 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c. Żaden z tych przypadków nie odnosi się do stwierdzenia nabycia spadku. Normatywna podstawa uprawniająca sąd prowadzący sprawę o dział spadku do wydania postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku została wskazana w art. 681 k.p.c.⁸⁹

Kolejne zagadnienie dotyczy dalszego bytu prawnego roszczeń z art. 686 k.p.c. w sytuacji, gdy postępowanie o dział spadku zakończy się wydaniem orzeczenia nierozstrzygującego merytorycznie zgłoszonego wniosku o dział spadku (np. umorzeniem postępowania z powodu sprzedania nieruchomości będącej jedynym przedmiotem podlegającym działowi, tak jak w sprawie nr 92). Dokonywanie przez sąd jedynie rozliczeń nakładów – w przytoczonej sprawie – w dalszym toku postępowania działowego jest praktyką błędną. W literaturze zgodnie przyjmuje się, że w tym wypadku roszczenia dodatkowe powinny zostać wyłączone do odrębnego rozpoznania w trybie procesowym⁹⁰.

Odnosząc się do ujętych w badanych aktach czynności dokonywanych zarówno przez wnioskodawcę i uczestników, jak i przez przewodniczącego oraz sąd w toku postępowania o dział spadku i umieszczając je na osi czasu rozpoznawanej sprawy, poczynając od chwili złożenia wniosku, a kończąc na zarządzeniach wydawanych po uprawomocnieniu się orzeczenia merytorycznego, można zaobserwować, kiedy analizowane postępowanie przebiega sprawnie, a kiedy jego tempo szwankuje. Niektóre uchybienia można odnieść do ogółu spraw rozpoznawanych przez sądy, a niektóre z nich mogą być odniesione tylko do spraw działowych. Do przedłużenia prowadzonych postępowań działowych dochodzi niewątpliwie wskutek tak

⁸⁹ Zob. szerzej A. Stempniak, Zakres stosowania art. 681 k.p.c. w postępowaniu o dział spadku, PS 2004, nr 11–12, s. 91 i n.

⁹⁰ J. Pietrzykowski, *Postępowanie nieprocesowe w sprawach o charakterze majątkowym (art. 606–694 k.p.c.)*, Katowice 1965/66, s. 23; M. Sychowicz, *Problematyka art. 618 k.p.c.*, cz. II, NP 1972, nr 3, s. 419; J. Policzkiwicz [w:] J. Policzkiwicz, W. Siedlecki, E. Wengerek, *Postępowanie nieprocesowe...*, s. 213; A. Stempniak, *Postępowanie w sprawach o dział spadku...* (2018), s. 230.

oczywistych przyczyn jak: złożenie wniosku o dział spadku zawierającego braki formalne [np. sprawy nr 190, 328, 448, 487], wniesienie sprawy do niewłaściwego sądu [sprawa nr 160], wielokrotne odroczenia rozpraw [np. sprawy nr 175, 289, 307, 322, 329, 423, 494, 496], zawieszenie postępowania [np. sprawy 175, 288, 315], składanie wniosków o przedłużenie terminu i o przywrócenie terminu do dokonania oznaczonych czynności [sprawa nr 174], odległe terminy sporządzania opinii przez biegłych [sprawa nr 74], uzupełnienie opinii [np. sprawy nr 329, 494], odroczenie publikacji orzeczenia i otworzenie na nowo rozprawy [sprawy nr 307, 449]. Specyfika spraw o dział spadku powoduje, że określone okoliczności mogą również prowadzić do wydłużenia czasu trwania postępowania działowego. Można tu wskazać: nieprecyzyjne określenie wniosku o dział spadku związane z nieprawidłowym wskazaniem składu majątku spadkowego czy brakiem wiedzy o majątku spadkowym [sprawy nr 40, 49, 74], wzywianie „na raty” wnioskodawców do uzupełnienia braków formalnych wniosku [sprawy nr 228, 324], sprzeczne stanowiska uczestników postępowania działowego co do sposobów podziału majątku [np. sprawy nr 174⁹¹, 191, 329], czy konieczność wezwania do udziału w sprawie nowych uczestników [sprawa nr 322].

Do znacznego skrócenia czasu trwania postępowania o dział spadku dochodzi przede wszystkim wskutek zgodnego stanowiska uczestników postępowania działowego [sprawy nr 36, 167, 190, 228, 288, 289, 315, 318, 323, 422, 423, 487] i braku powołania biegłego [sprawy nr 142, 154, 166, 167, 191, 423]. Sytuacje te najczęściej prowadziły do wydania postanowienia działowego na podstawie zgodnego wniosku uczestników lub do zawarcia ugody sądowej [np. sprawy nr 191, 322, 448, 486]. Do sprawnego przebiegu spraw działowych przyczyniły się też następujące czynniki: prawidłowe ustalenie przez sąd składu majątku spadkowego [sprawy nr 40, 56], przedłożenie przez uczestników dokumentów potrzebnych do przeprowadzenia podziału spadku [sprawy nr 76, 328, 422, 494, 505, 526], oddalenie zbędnych lub spóźnionych dowodów [sprawy nr 174, 391], aktywność sądu przejawiająca się w wypracowaniu porozumienia co do podziału [sprawa nr 32], przekazanie uczestnikom przez sąd informacji o nieracjonalności dokonania podziału przez sprzedaż licytacyjną [sprawa nr 33], zwrócenie się z urzędu do innych sądów rozpoznających sprawy z udziałem uczestników o sprawdzenie, czy nie toczą się (lub nie toczyły) przed nimi inne sprawy dotyczące żądań akcesoryjnych [sprawa nr 160], cofnięcie przez uczestników niektórych żądań akcesoryjnych [sprawa nr 458], brak wniesienia apelacji i innych środków zaskarżenia [np. sprawa nr 329].

Oprócz poczynionych powyżej spostrzeżeń odnoszących się do czynników wpływających na przedłużenie i skrócenie czasu trwania postępowania działowego należy dostrzec również uchybienia dotyczące powinności sądu po uprawomocnieniu się orzeczenia działowego.

⁹¹ W sprawie tej na przedłużenie postępowania miała też wpływ postawa pełnomocniczki, która miała podczas postępowania kłopoty zdrowotne swoje oraz syna i w wyniku tego kilkakrotnie (zwłaszcza podczas pobytu na urlopie macierzyńskim) wnosiła o przedłużenie bądź przywrócenie terminów procesowych.

Zgodnie z art. 36 ust. 1 ustawy z 6.07.1982 r. o księgach wieczystych i hipotece⁹² sądy obowiązane są zawiadomić sąd właściwy do prowadzenia księgi wieczystej o każdej zmianie właściciela nieruchomości, dla której założona jest księga wieczysta. Z powinności tej sądy nie zawsze się wywiązywały [sprawy nr 140, 142, 505].

Zamykając tę część analizy akt, należy jeszcze zaznaczyć, że w 3 badanych sprawach odbijają się jak w soczewce wszelkie niedomagania sądów przy prowadzeniu spraw o dział spadku [sprawy nr 174, 250, 307]. Tytułem przykładu można tutaj wskazać następujące uchybienia: brak zarządzenia złożenia odpowiedzi na wniosek skutkujący koniecznością odroczenia rozprawy na żądanie uczestnika postępowania; niedostrzeżenie, że małoletni uczestnik powinien być reprezentowany przez kuratora, gdyż mogła zachodzić sprzeczność interesów pomiędzy nim a jego matką będącą uczestnikiem działu; nierzetelność i niekompetencja biegłego niespotykająca się z właściwą reakcją sądu; wielokrotne odraczanie rozpraw z powodu rzekomo prowadzonych negocjacji między uczestnikami, w sytuacji gdy z ich postawy jednoznacznie wynikało, że do żadnego porozumienia nie może dojść itp.

⁹² Tekst jedn. Dz.U. z 2019 r., poz. 2204.

VII. Wnioski

Dokonując oceny stanu wynikającego z badanych akt sądowych obejmujących sprawy o dział spadku, trzeba na wstępie podkreślić, że mamy tutaj do czynienia z losowo wybraną próbą, która może wiernie odzwierciedlać rzeczywisty stan rzeczy, ale równie dobrze może ten obraz deformować lub zniekształcać. Z tego względu trzeba zachować daleko idącą ostrożność w formułowaniu zbyt daleko posuniętych wniosków czy postulatów *de lege ferenda*. Nie można również zapominać, że sprawy o dział spadku dla prawidłowego ich opisu nie mogą być oderwane od ogółu spraw sądowych i od rzeczywistości społeczno-gospodarczej, w której egzystują uczestnicy działów. Rzeczywistość ta bowiem narzuca pewien kontekst wpływający na dokonywaną wykładnię przepisów regulujących przeprowadzenie działu spadku. Przekonuje o tym chociażby orzecznictwo Sądu Najwyższego, które zwłaszcza w ostatnim czasie zaczyna wytaczać nowe kierunki interpretacji tych samych norm prawnych i proponować odmienne od dotychczasowych rozwiązania oznaczonych kwestii znajdujących zastosowanie w sprawach działowych (dotyczących np. nieuwzględnienia hipotek przy wycenie nieruchomości). Trzeba pamiętać również o tym, że każda sprawa o dział spadku jest inna, różny bowiem może być pod względem liczbowym krąg spadkobierców, różne mogą być ich oczekiwania związane z dokonywanym działem oraz różnego rodzaju prawa majątkowe mogą zasilić masę majątkową podlegającą podziałowi. Dział spadku kreuje nową sytuację prawną polegającą – w ujęciu modelowym – na przyznaniu poszczególnym spadkobiercom oznaczonych praw majątkowych, które były dotychczas objęte wspólnością majątku spadkowego.

Należy mocno wyeksponować myśl, że dział spadku jest operacją złożoną i wywierającą doniosłe skutki nie tylko dla spadkobierców, ale także prowadzącą do strukturalnych zmian w sferze społeczno-gospodarczej w skali makro⁹³. Jak słusznie zauważył J. Gwiazdomorski,

⁹³ Teza ta znalazła dobitne potwierdzenie w historii. W Kodeksie Napoleona z 1804 r. wprowadzono system działów spadkowych w naturze (preferowanym sposobem podziału masy spadkowej był podział fizyczny). Według art. 815 tego Kodeksu nikogo nie można zmusić do pozostawania w niepodzielności i zawsze można wystąpić o dział bez względu na zakazy i umowy przeciwne, zaś art. 826 tego Kodeksu dodawał, że każdy ze współspadkobierców żądać może udziału swego w naturze z ruchomości i nieruchomości spadkowych. Przyjęte rozwiązania doprowadziły do mnożenia drobnych, niewystarczających do utrzymania rodziny, gospodarstw rolnych. Z tego powodu Kodeks Napoleona został określony „maszynką do siekania ziemi”. Aby uniknąć niekorzystnych zmian w strukturze agrarnej, podjęto we Francji prace legislacyjne, które zaowocowały zmianami w 1938 r. i 1961 r. Ich efektem było utrzymanie niepodzielności gospodarstw rolnych przy spadkobranium i umożliwienie ich przejścia na jednego spadkobiercę ze spłatą pozostałych (zob. K. Sójka-Zielińska, *Historia*

traktowanie na równi przez ustawodawcę różnych sposobów podziału spadku lub preferowanie jednego z nich ma doniosłe znaczenie społeczno-gospodarcze⁹⁴. Każdy z rodzajów wyjścia ze wspólności majątku spadkowego prowadzi do odmiennych wyników w sferze gospodarczej i społecznej. Określone sposoby podziału bądź preferują interes niektórych spadkobierców kosztem pozostałych, bądź nie czynią różnic między poszczególnymi spadkobiercami. Efektem zróżnicowanego podejścia może być koncentracja kapitału albo jego rozdrobnienie, prowadzące niekiedy do rozbijania całości zorganizowanych jednostek gospodarczych.

Oznaczone sposoby podziału spadku mają swoje zalety i wady. Nie można więc przyjąć, że istnieje jakiś określony, neutralny model sposobu podziału, który będzie spełniał kryterium sprawiedliwego podziału masy majątkowej. Wybrany sposób podziału spadku, nawet mimo równego traktowania spadkobierców, zawsze będzie faworyzował czyjeś interesy. O ile w poprzedniej formacji społeczno-politycznej i przy stosunkowo nieznacznym – na ówczesne czasy – poziomie zamożności społeczeństwa kładziono nacisk na element tymczasowości i przejściowości wspólnot majątkowych, o tyle teraz utrzymanie stanu wspólności może być głęboko przemyślanym i racjonalnym rozwiązaniem (czego dowodem jest wprowadzenie do prawa polskiego instytucji zarządu sukcesyjnego). Renoma nazwiska spadkodawcy czy jego przedsiębiorstwa mogą odwozić spadkobierców od zamysłu dzielenia tego majątku spadkowego. Wymierną korzyścią majątkową może być też korzystanie przez współspadkobierców z utrwalonej już na rynku nazwy firmy i czerpanie z niej dochodów.

Po tym niezbędnym wprowadzeniu przybliżającym specyfikę działu spadku należy zauważyć, że nie dysponujemy badaniami wskazującymi postawy spadkobierców w ukształtowanych w wyniku śmierci spadkodawcy wspólnościach majątku spadkowego. Nie wiemy więc, czy podmioty wspólności zainteresowane są trwaniem tej wspólności, czy też jej zniesieniem. Nie dysponujemy również wiarygodnym instrumentem pozwalającym na poznanie długofalowych zamiarów państwa w odniesieniu do zachowania ciągłości funkcjonowania przedsiębiorstw, gospodarstw rolnych, czy utrzymania określonej struktury nieruchomości gruntowych. Wskazane braki w powyższym zakresie uprawniają nas do poszukiwań właściwych rozwiązań w dwóch kierunkach: utrzymywania wspólności majątku spadkowego i ulepszenia prowadzonego działu spadku.

Jak już zaznaczono, trwanie wspólności majątku spadkowego może wynikać z racjonalnych przesłanek i opierać się na sensownych kalkulacjach. Z tego punktu widzenia należałoby wprowadzić do Kodeksu cywilnego przepisy, które pozwalałyby spadkobiercom funkcjonować

prawa, Warszawa 1981, s. 272–273). W polskim systemie prawnym – w odniesieniu do działu spadku – na plan pierwszy wysuwany jest również podział w naturze, ale spadkowe gospodarstwa rolne podlegają ochronie przed rozdrabnianiem. Ochrona ta realizowana jest przez sąd, który obowiązany jest respektować przepisy ograniczające podział gospodarstw rolnych. Z tego powodu u części spadkobierców istnieje silna pokusa, aby odstąpić od sądowego trybu działu spadku i udać się do notariusza w celu przeforsowania przed nim umownego podziału spadkowej nieruchomości rolnej.

⁹⁴ J. Gwiazdomorski, *Prawo spadkowe*, Warszawa 1959, s. 242 i n.

we wspólnościach majątku spadkowego i rozwiązywać ewentualne spory w tym zakresie między nimi. Z uwagi na to, że wspólności majątkowe są bytami prawnymi dość złożonymi, niecieszącymi się dotychczas zbyt dużym zainteresowaniem ze strony ustawodawcy i literatury, ich regulacja stanowiłaby nie lada wyzwanie zarówno dla legislatury, jak i doktryny, poprzędzone koniecznymi pracami studyjnymi. Stosowne regulacje w tym przedmiocie mogłyby odwozić spadkobierców od zamiaru przeprowadzenia działu spadku.

Odnosząc się do materii samego postępowania o dział spadku, należy stwierdzić, że dostrzeżone w badanych aktach uchybienia sądów spowodowane są z jednej strony złożonością i trudnością spraw działowych, a z drugiej strony wynikają one z braku szkoleń sędziów orzekających w tego rodzaju sprawach. Ten niezadawalający stan rzeczy wywołany jest też niewątpliwie lakonicznością i niejednoznacznością regulacji prawnych oraz obfitym orzecznictwem, niewolnym od sprzeczności.

Poprzedzając zgłoszenie propozycji zmierzających do naprawy normatywnego kształtu działu spadku, należy w pierwszej kolejności wskazać pewne dane wynikające z badanych akt, które zarówno potwierdzają dawno formułowane opinie, jak i zaskakują.

Z analizy poddanych badaniu akt jednoznacznie wynika, że: (1) głównym przedmiotem działu spadku są nieruchomości; (2) bardzo żywotna jest kumulacja różnych działów określona w art. 689 k.p.c.; (3) zasadą jest dział całkowity, a nie częściowy; (4) ustalony na początku postępowania krąg uczestników zasadniczo się nie zmienia; (5) w sprawie biorą udział w zasadzie tylko uczestnicy konieczni postępowania działowego; (6) udział profesjonalnych pełnomocników po stronie wnioskodawcy lub uczestników dotyczył jedynie niewielkiej liczby spraw (11% ich ogółu); (7) sprawy kończyły się stosunkowo szybko; (8) prawie w 3/4 spraw nie zgłoszono żadnych żądań akcesoryjnych; (9) w zdecydowanej większości żądania te były zgłaszane w toku prowadzonego postępowania, a nie we wniosku i w odpowiedzi na wniosek; (10) biegli zostali powołani w niecałej 1/4 puli spraw; (11) czas sporządzania opinii przez biegłych był stosunkowo krótki; (12) bardzo rzadko dopuszczano dowód z oględzin nieruchomości; (13) dochodziło do nielicznych zawieszeń postępowania; (14) w zakresie sposobu podziału dominowało przyznanie majątku spadkowego jednej osobie (w 100 sprawach); (15) sądy stosowały różne warianty określenia miarodajnej chwili dla ustalenia składu spadku, stanu jego zachowania oraz jego wartości; (16) na ogólną liczbę 218 spraw, w 27 zawarto ugodę, a w 20 sprawach wydano postanowienie na podstawie zgodnego wniosku uczestników; (17) uzasadnienie orzeczenia zostało sporządzone w 1/4 ogólnej puli spraw; (18) występuje niska zaskarżalność orzeczeń (apelacje wniesiono w 28 sprawach, a w 12 przypadkach wniesiono środki zaskarżenia od zarządzeń przewodniczącego i postanowień sądu); (19) koszty postępowania w większości rozliczono na podstawie art. 520 § 1 k.p.c.; (20) tylko w 1 sprawie została wniesiona skarga kasacyjna, która *nota bene* została odrzucona.

Jeśli chodzi o postulowane zmiany, to w pierwszej kolejności należy „uatrakcyjnić” postępowanie pojednawcze i postępowanie mediacyjne. Postępowania te mogą przyciągnąć

zainteresowanych jedynie wówczas, gdy uiszczane w nich opłaty będą o wiele niższe od opłat ponoszonych w klasycznym postępowaniu o dział spadku prowadzonym na podstawie art. 680–689 k.p.c. Warto też rozważyć wprowadzenie testamentowego trybu działu spadku wywołującego skutki rzeczowe⁹⁵. Po stwierdzeniu przez sąd, że testament ów jest ważny i skuteczny (a więc nie został np. odwołany), stanowiłby on podstawę przyznania oznaczonych praw majątkowych spadkobiercom bez potrzeby dokonywania działu spadku. Propozycje te mogą zmniejszyć wpływ spraw o dział spadku rozpoznawanych w trybie postępowania nieprocesowego.

Po drugie, zobowiązać uczestników koniecznych działu spadku do złożenia odpowiedzi na wnioski, ale jedynie wtedy, gdy nie potwierdzają danych zawartych we wniosku o dział spadku.

Po trzecie, usunąć art. 681 k.p.c. albo jego stosowanie ograniczyć do przypadków zgonów uczestników koniecznych w toku prowadzonego działu i stosować wówczas, jeżeli dokonywane stwierdzenie nabycia spadku nie jest sporne.

Po czwarte, uzupełnić treść art. 684 k.p.c. przez dodanie frazy, według jakiej chwili ma nastąpić ustalenie składu, stanu zachowania i wartości ulegającego podziałowi spadku.

Po piąte, rozważyć, bądź pobieranie opłat od zgłaszanych w dziale żądań dodatkowych, bądź wprowadzenie terminu, do którego żądania te mogą być skutecznie zgłoszone. Jeżeli żądania akcesoryjne wynikałyby z zachowań niezależnych od spadkobierców (wywołanych np. siłą wyższą) lub koniecznych działań niezbędnych do zachowania substancji majątkowej danej masy, wówczas do ich skutecznego przyjęcia po terminie wymagana byłaby zgoda sądu.

Po szóste, zabieg odsyłania w dziale spadku do odpowiedniego stosowania przepisów dotyczących zniesienia współwłasności nie wydaje się właściwym rozwiązaniem. Dział spadku dotyczy mas majątkowych, zatem to postępowanie działowe powinno być w zasadzie samodzielne (z wyjątkiem słusznego odwołania się do art. 618 § 2 i 3 k.p.c.) i obejmować więcej przepisów⁹⁶. Doprowadziłoby to do sytuacji, że podział majątku wspólnego małżonków, jako dział dotyczący również masy majątkowej, mógłby w znacznej części odwoływać się do przepisów dotyczących działu spadku⁹⁷.

⁹⁵ Zob. szerzej J. Biernat, *Dział spadku w testamencie w prawie francuskim*, Pal. 2004, nr 11–12, *passim*; J. Biernat, *Z problematyki tzw. testamentu działowego w polskim prawie spadkowym*, PS 2005, nr 4, *passim*.

⁹⁶ Właściwym wzorem może być tu regulacja zamieszczona w dekreście z 8.11.1946 r. o postępowaniu spadkowym.

⁹⁷ Co do propozycji uzdrowienia postępowań działowych zob. szerzej P. Brodniewicz, M. Walasik, *Usprawnienie postępowań...*, s. 54 i n.; A. Stempniak, *Autonomia i integracja...*, s. 701 i n.; Ewentualne propozycje polegające na przekazaniu notariuszom części, a nawet znacznej części czynności podejmowanych w dziale spadku (tak jak to ma miejsce w prawie francuskim), wymaga jeszcze prac studyjnych oraz nowego spojrzenia na funkcję postępowania nieprocesowego i podziału kompetencji między właściwymi organami (notariusz – referendarz sądowy – sąd).

VIII. Literatura

- Biernat J., *Dział spadku w testamencie w prawie francuskim*, Pal. 2004, nr 11-12.
- Biernat J., *Umowa o dział spadku*, Warszawa 2008.
- Biernat J., *Z problematyki tzw. testamentu działowego w polskim prawie spadkowym*, PS 2005, nr 4.
- Boruciński K., *Kryteria dopuszczalności ugody sądowej w postępowaniu nieprocesowym*, ZN IBPS 1984, nr 21-22.
- Breyer S., *Glosa do postanowienia SN z 3.12.1966 r., III CR 301/66*, NP 1969, nr 7-8.
- Brodniewicz P., Walasik M., *Usprawienie postępowań w sprawach działowych*, „Iustitia” 2010, nr 2.
- Dalka S., *Glosa do uchwały SN z 11.03.1977 r., III CZP 7/77*, Pal. 1978, nr 9.
- Dalka S., *Podstawy postępowania cywilnego*, Sopot 2005.
- Dalka S., *Sądownictwo polubowne w PRL*, Warszawa 1987.
- Dobrzański B., *Glosa do uchwały SN z 9.05.1967 r., III CZP 37/67*, OSPiKA 1968, nr 2, poz. 30.
- Dobrzański B., *Glosa do uchwały SN z 10.05.1967 r., III CZP 31/67*, OSPiKA 1968, nr 3, poz. 53.
- Dobrzański B., *Glosa do uchwały SN z 15.02.1968 r., III CZP 1/68*, NP 1969, nr 5.
- Dobrzański B., *Glosa do uchwały SN z 22.04.1968 r., III CZP 39/68*, NP 1969, nr 7-8.
- Dobrzański B., *Glosa do uchwały SN z 13.05.1968 r., III CZP 19/68*, OSPiKA 1969, nr 4, poz. 88.
- Dobrzański B., *Wybrane zagadnienia proceduralne*, Katowice 1969-1970.
- Dobrzański B. [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1, red. Z. Resich, W. Siedlecki, Warszawa 1969.
- Dobrzański B. [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1, red. Z. Resich, W. Siedlecki, Warszawa 1975.
- Doliwa A., *Prawo spadkowe*, Warszawa 2007.
- Drozd E. [w:] *System prawa cywilnego*, t. 4, *Prawo spadkowe*, red. J.St. Piątowski, Ossolineum 1986.
- Dyoniak A., *Pojęcie majątku w prawie cywilnym*, PiP 1985, nr 11-12.
- Ereciński T. [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1, *Postępowanie rozpoznawcze*, red. T. Ereciński, Warszawa 2012.
- Ereciński T. [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 5, *Międzynarodowe postępowanie cywilne, sąd polubowny (arbitrażowy)*, red. T. Ereciński, Warszawa 2011.
- Górski A. [w:] *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 3, *Artykuły 506-729*, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, Warszawa 2011.
- Gudowski J. [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 3, *Postępowanie rozpoznawcze. Postępowanie zabezpieczające*, red. T. Ereciński, Warszawa 2012.
- Gwiazdomorski J., *Glosa do postanowienia SN z 26.09.1968 r., III CRN 209/68*, PiP 1970, nr 1.
- Gwiazdomorski J., *Glosa do uchwały SN z 10.05.1967 r., III CZP 31/67*, NP 1968, nr 7-8.
- Gwiazdomorski J., *Prawo spadkowe*, Warszawa 1959.
- Gwiazdomorski J., *Prawo spadkowe w zarysie*, Warszawa 1985.
- Ignaczewski J., *Prawo spadkowe. Art. 922-1088 KC. Komentarz*, Warszawa 2004.
- Ignatowicz J. [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 1, red. Z. Resich, J. Ignatowicz, J. Pietrzykowski, J.I. Bielski, Warszawa 1972.
- Jakubecki A. [w:] *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 5, *Artykuły 1096-1217*, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, Warszawa 2012.

- Jędrejek G., *Postępowanie o podział majątku wspólnego, w skład którego wchodzi nieruchomości obciążona hipoteką*, MoP 2010, nr 9.
- Jędrzejewska M., *Ogólne zagadnienia postępowania nieprocesowego w świetle praktyki sądowej i doktryny*, ZN IBPS 1987, nr 25.
- Jędrzejewska M. [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Cz. 1, *Postępowanie rozpoznawcze*, Cz. 2, *Postępowanie zabezpieczające*, t. 1, red. T. Ereciński, Warszawa 2006.
- Jędrzejewska M. [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1, *Postępowanie rozpoznawcze*, red. T. Ereciński, Warszawa 2012.
- Jodłowski J. [w:] *Kodeks postępowania cywilnego z komentarzem*, t. 3, red. J. Jodłowski, K. Piasecki, Warszawa 1989;
- Justyński T., *Glosa do uchwały SN z 24.01.2007 r., III CZP 117/06*, OSP 2008, nr 1, poz. 7.
- Justyński T., *Nadużycie prawa w związku z żądaniem zniesienia współwłasności*, PS 2003, nr 5.
- Kłós M., *Glosa do postanowienia SN z 15.04.1997 r., I CKU 30/97*, PS 1998, nr 9.
- Kłós M., *Wspólność majątku spadkowego*, Warszawa 2004.
- Knotz M., *Podział majątku wspólnego obciążonego hipoteką w orzecznictwie Sądu Najwyższego*, „Iustitia” 2011, nr 3.
- Korzan K., *Postępowanie nieprocesowe*, Warszawa 2004.
- Krajewski J., *Glosa do postanowienie SN z 16.04.1971 r., III CRN 61/71*, NP 1973, nr 3.
- Krajewski J., *Postępowanie nieprocesowe*, Toruń 1973.
- Krajewski J., *Stosunek procesu do postępowania nieprocesowego*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Nauki Humanistyczno-Społeczne, Prawo VII, Toruń 1967, z. 23.
- Krajewski J. [w:] *Kodeks postępowania cywilnego z komentarzem*, t. 1, red. J. Jodłowski, K. Piasecki, Warszawa 1989.
- Kremis J. [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. Gniewek, Warszawa 2008.
- Kremis J. [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 10, *Prawo spadkowe*, red. B. Kordasiewicz, Warszawa 2015.
- Krzemiński Z., *Glosa do postanowienia SN z 7.03.1979 r., III CRN 10/79*, OSPiKA 1980, nr 4, poz. 81.
- Księżak P., *Prawo spadkowe*, Warszawa 2017.
- Kulski R., *Umowy procesowe w postępowaniu cywilnym*, Kraków 2006.
- Lipiński K., *Glosa do orzeczenia SN z 14.09.1961 r., 4 CR 355/61*, NP 1962, nr 3.
- Lubiński K., *Glosa do uchwały SN z 18.04.1990 r., III CZP 15/90*, PiP 1992, nr 4.
- Lubiński K., *O systemie ochrony praw spadkobierców spółdzielczego własnościowego prawa do lokalu mieszkalnego*, PS 1992, nr 10.
- Lubiński K., *Recenzja pracy A. Stempniaka „Postępowanie o dział spadku”*, Pal. 2007, nr 1-2.
- Madaj S., *Postępowanie nieprocesowe w sprawach małżeńskich*, Warszawa 1978.
- Malczyk-Herdzina M., *O dopuszczalności wydania postanowienia wstępnego [w:] Wokół problematyki orzeczeń*, red. Ł. Błaszczak, Toruń 2007.
- Manowska M. [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1 (art. 1-505³⁷), red. M. Manowska, Warszawa 2011.
- Marszałkowska-Krześ E. [w:] *Postępowanie cywilne*, red. E. Marszałkowska-Krześ, Warszawa 2008.
- Miączyński A., *Z rozważań nad istotą i funkcją orzeczeń nieprocesowych*, Acta Universitatis Wratislaviensis, No 1028, Prawo CLXX, Wrocław 1990.
- Michór A., *Glosa do uchwały SN z 24.01.2007 r., III CZP 117/06*, Rej. 2008, nr 9.
- Misiuk T., *Problemy integracyjne postępowania działowego*, cz. I – Pal. 1973, nr 7-8, cz. II – Pal. 1973, nr 9, cz. III – Pal. 1973, nr 10.
- Moszyński R. [w:] R. Moszyński, J. Policzkiewicz, *Działy spadkowe*, Warszawa 1961.
- Moszyński R., Policzkiewicz J., *Działy spadkowe*, Warszawa 1957.
- Niedośpiał M., *Glosa do postanowienia SN z 6.01.2000 r., I CKN 320/98*, PiP 2001, nr 2.
- Niezbecka E., *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 4, *Spadki*, red. A. Kidyba, Warszawa 2008.
- Niezbecka E., *Prawo spadkowe w zarysie*, Lublin 1998.

- Osajda K. [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 3, *Spadki (art. 922–1088 KC)*, red. K. Osajda, Warszawa 2013.
- Osajda K. [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 4a, *Spadki*, red. K. Osajda, Warszawa 2019.
- Pazdan M. [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 2, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2005.
- Piasecki K., *Przewlekłość sądowego postępowania w sprawach cywilnych – przyczyny i środki zaradcze*, NP 1989, nr 4.
- Piątowski J.St., *Prawo spadkowe. Zarys wykładu*, Warszawa 2003.
- Piechowiak M., *Dopuszczalność działu spadku przez sąd polubowny*, Pal. 2008, nr 7–8.
- Pietrzykowski J., *Postępowanie nieprocesowe w sprawach o charakterze majątkowym (art. 606–694 k.p.c.)*, Katowice 1965/66.
- Pietrzykowski J. [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 3, *Postępowanie nieprocesowe, w razie zaginięcia lub zniszczenia akt, zabezpieczające i egzekucyjne. Komentarz do artykułów 506–1088*, red. K. Piasecki, A. Marciniak, Warszawa 2012.
- Pietrzykowski J. [w:] *Kodeks postępowania cywilnego z komentarzem*, t. 3, red. J. Jodłowski, K. Piasecki, Warszawa 1989.
- Pogonowski P., *Postępowanie o dział spadku*, Rej. 2005, nr 9.
- Pogonowski P., *Zakaz reformationis in peius w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2004.
- Policzkiewicz J. [w:] F. Błahuta, J.St. Piątowski, J. Policzkiewicz, *Gospodarstwa rolne. Obrót. Dziedziczenie. Podział*, Warszawa 1967.
- Policzkiewicz J. [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 3, red. Z. Resich, J. Ignatowicz, J. Pietrzykowski, J.I. Bielski, Warszawa 1972.
- Policzkiewicz J. [w:] J. Policzkiewicz, W. Siedlecki, E. Wengerek, *Postępowanie nieprocesowe*, Warszawa 1973.
- Potrzobowski K., *Glosa do postanowienia SN z 7.03.1979 r., III CRN 10/79*, Pal. 1980, nr 6;
- Potrzobowski K., Żywicki W., *Sąd polubowny (art. 695–715 k.p.c.)*, Katowice 1965/1966.
- Pruś P. [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 2 (art. 502–1217), red. M. Manowska, Warszawa 2011.
- Radwański Z., *Glosa do uchwały SN (PSIC) z 26.10.1973 r., III CZP 13/73*, NP 1975, nr 10–11.
- Rowiński T., *Glosa do postanowienia SN z 18.08.1964 r., III CR 87/64*, NP 1966, nr 9.
- Rudnicki S., *Komentarz do kodeksu cywilnego. Księga druga. Własność i inne prawa rzeczowe*, Warszawa 2004.
- Rylski P., *Dopuszczalność postępowania pojednawczego w sprawach przekazanych do rozpoznania w trybie nieprocesowym*, PPC 2011, nr 1.
- Siedlecki W., *Glosa do postanowienia SN z 18.08.1964 r., III CR 87/64*, OSPiKA 1965, nr 9, poz. 200.
- Siedlecki W., *Nieważność procesu cywilnego*, Warszawa 1965.
- Siedlecki W., *Postępowanie nieprocesowe*, Warszawa 1988.
- Siedlecki W., *Przegląd orzecznictwa SN*, PiP 1969, nr 8–9.
- Siedlecki W., *Przegląd orzecznictwa SN*, PiP 1970, nr 5.
- Siedlecki W., *Przegląd orzecznictwa SN*, PiP 1975, nr 10.
- Siedlecki W. [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1, red. Z. Resich, W. Siedlecki, Warszawa 1969.
- Siedlecki W. [w:] J. Policzkiewicz, W. Siedlecki, E. Wengerek, *Postępowanie nieprocesowe*, Warszawa 1973.
- Siedlecki W., Świeboda Z., *Postępowanie nieprocesowe*, Warszawa 2001.
- Skiepmo K., *Komentarz do spraw o podział majątku wspólnego małżonków*, Warszawa 2013.
- Skowrońska-Bocian E., *Komentarz do Kodeksu cywilnego. Księga czwarta. Spadki*, Warszawa 2011.
- Skowrońska-Bocian E., *Rozliczenia majątkowe małżonków w stosunkach wzajemnych i wobec osób trzecich*, Warszawa 2010.
- Skowrońska-Bocian E. [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 1, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2005.
- Sójka-Zielińska K., *Historia prawa*, Warszawa 1981.
- Stecki L., *Glosa do uchwały SN z 2.03.1972 r., III CZP 100/71*, OSPiKA 1973, nr 7–8, poz. 149.
- Stecki L. [w:] *Kodeks cywilny z komentarzem*, t. 2, red. J. Winiarz, Warszawa 1989.

- Stefańska E. [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1 (art. 1–505³⁷), red. M. Manowska, Warszawa 2011.
- Stempniak A., *Autonomia i integracja postępowań działowych w prawie polskim*, Warszawa 2017.
- Stempniak A., *Funkcja art. 689 k.p.c. i jego znaczenie dla działów majątkowych* [w:] *Sine ira et studio. Księga jubileuszowa dedykowana Sędziemu Jackowi Gudowskiemu*, red. T. Ereciński, P. Grzegorzczak, K. Weitz, Warszawa 2016.
- Stempniak A., *Glosa do uchwały SN z 27.11.2003 r., III CZP 80/03*, PS 2007, nr 7–8.
- Stempniak A., *Postępowanie o dział spadku*, Warszawa 2006;
- Stempniak A., *Postępowanie o dział spadku*, Warszawa 2010.
- Stempniak A., *Postępowanie w sprawach o dział spadku. Komentarz oraz wzory pism procesowych i orzeczeń sądowych*, Warszawa 2012.
- Stempniak A., *Postępowanie w sprawach o dział spadku. Komentarz oraz wzory pism procesowych i orzeczeń sądowych*, Warszawa 2015.
- Stempniak A., *Postępowanie w sprawach o dział spadku. Komentarz oraz wzory pism procesowych i orzeczeń sądowych*, Warszawa 2018.
- Stempniak A., *Rozstrzygnięcie w postępowaniu działowym o wzajemnych roszczeniach pomiędzy współspadkobiercami z tytułu spłaconych długów spadkowych*, MoP 2005, nr 2.
- Stempniak A., *Sądowy podział majątku wspólnego małżonków* [w:] A. Bodnar, U. Dąbrowska, J. Ignaczewski, J. Maciejowska, A. Stempniak, A. Śledzińska-Simon, *Rozwód i separacja. Komentarz*, Warszawa 2014.
- Stempniak A., *Tryby działu spadku*, MoP 2004, nr 9.
- Stempniak A., *Ustalenie wartości przedmiotów majątkowych w postępowaniach działowych*, „Iustitia” 2011, nr 4.
- Stempniak A., *Zakres stosowania art. 681 k.p.c. w postępowaniu o dział spadku*, PS 2004, nr 11–12.
- Stobienia J., *Realizacja praw wierzycieli spadkodawcy po dziale spadku*, ZN IBPS 1982, nr 17–18.
- Studzińska J. [w:] E. Gapska, J. Studzińska, *Postępowanie nieprocesowe*, Warszawa 2015.
- Suski P., *Kodeks cywilny w orzecznictwie i piśmiennictwie. Księga pierwsza. Część ogólna*, Warszawa 1997.
- Sychowicz M., *Postępowanie o zniesienie współwłasności*, Warszawa 1976.
- Sychowicz M., *Problematyka art. 618 k.p.c., cz. I*, NP 1972, nr 1; *cz. II*, NP 1972, nr 3.
- Sychowicz M. [w:] *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 1, *Komentarz. Art. 1–366*, red. K. Piasecki, A. Marciniak, Warszawa 2014.
- Szymanowski M., *Zakaz reformationis in peius w postępowaniu nieprocesowym*, PS 2016, nr 1.
- Telenga P. [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Praktyczny komentarz*, red. A. Jakubecki, Kraków 2005.
- Uliasz M., *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 2, *Komentarz do artykułów 506–1217*, Warszawa 2007;
- Weitz K. [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 5, *Międzynarodowe postępowanie cywilne, sąd polubowny (arbitrażowy)*, red. T. Ereciński, Warszawa 2012.
- Winiarz J. [w:] *Kodeks cywilny z komentarzem*, t. 1, red. J. Winiarz, Warszawa 1989.
- Wolter A., *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 1982.
- Wójcik M.P. [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Praktyczny komentarz*, red. A. Jakubecki, Kraków 2005.
- Wójcik S. [w:] *System prawa cywilnego*, t. 4, *Prawo spadkowe*, red. J. St. Piątowski, Ossolineum 1986.
- Zieliński A., *Postępowanie o podział majątku wspólnego po ustaniu wspólności majątkowej małżeńskiej*, Warszawa 1992.
- Zieliński A. [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. A. Zieliński, Warszawa 2012.
- Żyznowski T. [w:] *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 1, *Artykuły 1–366*, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, Warszawa 2011.
- Żyznowski T. [w:] *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 3, *Artykuły 506–729*, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, Warszawa 2011.

Aneks – wykaz spraw o dział spadku objętych badaniem aktowym

Nr sprawy	Sygnatura akt	Oznaczenie sądu
32	I Ns 124/16	Sąd Rejonowy w Siedlcach
33	I Ns 414/16	Sąd Rejonowy w Siedlcach
34	I Ns 1847/16	Sąd Rejonowy w Siedlcach
36	I Ns 1713/16	Sąd Rejonowy w Siedlcach
37	I Ns 1646/16	Sąd Rejonowy w Siedlcach
38	I Ns 1476/16	Sąd Rejonowy w Siedlcach
39	I Ns 256/17	Sąd Rejonowy w Siedlcach
40	I Ns 262/17	Sąd Rejonowy w Siedlcach
41	I Ns 368/17	Sąd Rejonowy w Siedlcach
42	I Ns 1261/17	Sąd Rejonowy w Zduńskiej Woli
43	I Ns 1178/17	Sąd Rejonowy w Zduńskiej Woli
44	I Ns 1136/17	Sąd Rejonowy w Zduńskiej Woli
45	I Ns 1111/17	Sąd Rejonowy w Zduńskiej Woli
46	I Ns 1078/17	Sąd Rejonowy w Zduńskiej Woli
47	I Ns 1073/17	Sąd Rejonowy w Zduńskiej Woli
48	I Ns 132/17	Sąd Rejonowy dla Wrocławia-Fabrycznej
49	I Ns 801/14	Sąd Rejonowy dla Wrocławia-Fabrycznej
51	XIV Ns 36/17	Sąd Rejonowy dla Wrocławia-Fabrycznej
52	XIV Ns 1007/14	Sąd Rejonowy dla Wrocławia-Fabrycznej
53	XI Ns 73/17	Sąd Rejonowy dla Wrocławia-Fabrycznej
54	XI Ns 1192/15	Sąd Rejonowy dla Wrocławia-Fabrycznej
55	XI Ns 836/16	Sąd Rejonowy dla Wrocławia-Fabrycznej
56	XIV Ns 114/17/KT	Sąd Rejonowy dla Wrocławia-Fabrycznej
57	XIV Ns 1163/15	Sąd Rejonowy dla Wrocławia-Fabrycznej
62	VII Ns 346/17	Sąd Rejonowy w Radomiu
63	VII Ns 345/17	Sąd Rejonowy w Radomiu

Nr sprawy	Sygnatura akt	Oznaczenie sądu
64	VII Ns 296/17	Sąd Rejonowy w Radomiu
65	VII Ns 181/17	Sąd Rejonowy w Radomiu
66	VII Ns 1356/16	Sąd Rejonowy w Radomiu
67	VII Ns 1452/15	Sąd Rejonowy w Radomiu
68	I Ns 875/17	Sąd Rejonowy w Kaliszu
69	I Ns 719/17	Sąd Rejonowy w Kaliszu
70	I Ns 987/17	Sąd Rejonowy w Kaliszu
71	I Ns 1198/17	Sąd Rejonowy w Kaliszu
72	I Ns 1048/17	Sąd Rejonowy w Kaliszu
73	I Ns 158/17	Sąd Rejonowy w Starogardzie Gdańskim
74	I Ns 117/15	Sąd Rejonowy w Starogardzie Gdańskim
75	I Ns 264/17	Sąd Rejonowy w Augustowie
76	I Ns 303/17	Sąd Rejonowy w Augustowie
77	I Ns 332/15	Sąd Rejonowy w Augustowie
78	I Ns 607/17	Sąd Rejonowy w Choszcznie
79	I Ns 618/17	Sąd Rejonowy w Choszcznie
80	I Ns 710/17	Sąd Rejonowy w Choszcznie
81	I Ns 434/17	Sąd Rejonowy w Kościanie
82	I Ns 137/17	Sąd Rejonowy w Kościanie
83	I Ns 604/17	Sąd Rejonowy w Kościanie
84	I Ns 568/17	Sąd Rejonowy w Końskich
85	I Ns 205/17	Sąd Rejonowy w Końskich
86	I Ns 646/17	Sąd Rejonowy w Końskich
87	I Ns 581/17	Sąd Rejonowy w Końskich
88	I Ns 282/17	Sąd Rejonowy w Końskich
89	I Ns 603/17	Sąd Rejonowy w Końskich
90	I Ns 523/17	Sąd Rejonowy w Sokołowie Podlaskim
91	I Ns 441/14	Sąd Rejonowy w Lipnie
92	II Ns 108/15	Sąd Rejonowy dla Łodzi-Widzewa w Łodzi
93	I Ns 137/15	Sąd Rejonowy dla Łodzi-Widzewa w Łodzi
94	I Ns 1791/14	Sąd Rejonowy dla Łodzi-Widzewa w Łodzi
95	I Ns 487/17	Sąd Rejonowy dla Łodzi-Widzewa w Łodzi
96	I Ns 696/17	Sąd Rejonowy dla Łodzi-Widzewa w Łodzi

Nr sprawy	Sygnatura akt	Oznaczenie sądu
97	II Ns 841/17	Sąd Rejonowy dla Łodzi-Widzewa w Łodzi
98	II Ns 244/17	Sąd Rejonowy dla Łodzi-Widzewa w Łodzi
99	II Ns 809/17	Sąd Rejonowy dla Łodzi-Widzewa w Łodzi
100	II Ns 1522/14	Sąd Rejonowy dla Łodzi-Widzewa w Łodzi
101	II Ns 674/17	Sąd Rejonowy dla Łodzi-Widzewa w Łodzi
102	I Ns 71/17	Sąd Rejonowy w Żorach
103	I Ns 26/17	Sąd Rejonowy w Żorach
104	I Ns 628/16	Sąd Rejonowy w Płońsku
105	I Ns 127/17	Sąd Rejonowy w Ostródzie
106	I Ns 38/17	Sąd Rejonowy w Ostródzie
107	I Ns 174/16	Sąd Rejonowy w Ostródzie
108	I Ns 590/17	Sąd Rejonowy w Świebodzinie
109	I Ns 1169/16	Sąd Rejonowy w Lublinie-Wschód z/s w Świdniku
110	I Ns 2921/16	Sąd Rejonowy w Lublinie-Wschód z/s w Świdniku
111	I Ns 711/17	Sąd Rejonowy w Lublinie-Wschód z/s w Świdniku
112	I Ns 880/17	Sąd Rejonowy w Lublinie-Wschód z/s w Świdniku
113	I Ns 908/14	Sąd Rejonowy w Lublinie-Wschód z/s w Świdniku
115	I Ns 688/12	Sąd Rejonowy w Lublinie-Wschód z/s w Świdniku
116	I Ns 1603/15	Sąd Rejonowy w Lublinie-Wschód z/s w Świdniku
117	I Ns 98/15	Sąd Rejonowy w Lublinie-Wschód z/s w Świdniku
118	VIII Ns 222/15	Sąd Rejonowy dla Łodzi-Widzewa w Łodzi
140	I Ns 557/16	Sąd Rejonowy w Głogowie
142	I Ns 1376/16	Sąd Rejonowy w Głogowie
154	I Ns 418/17	Sąd Rejonowy w Końskich
160	I Ns 370/17	Sąd Rejonowy w Sokołowie Podlaskim
166	I Ns 373/17	Sąd Rejonowy w Augustowie
167	I Ns 350/17	Sąd Rejonowy w Augustowie
174	I Ns 217/15	Sąd Rejonowy w Kaliszu
175	I Ns 2038/15	Sąd Rejonowy w Kaliszu
181	I Ns 479/17	Sąd Rejonowy w Kaliszu
190	I Ns 607/17	Sąd Rejonowy w Świebodzinie
191	I Ns 475/17	Sąd Rejonowy w Świebodzinie
202	I Ns 639/17	Sąd Rejonowy w Lublinie-Wschód z/s w Świdniku

Nr sprawy	Sygnatura akt	Oznaczenie sądu
228	I Ns 1539/16	Sąd Rejonowy w Siedlcach
233	I Ns 1478/15	Sąd Rejonowy we Wrześni
234	I Ns 674/17	Sąd Rejonowy w Zakopanem
235	I Ns 568/17	Sąd Rejonowy w Zakopanem
236	I Ns 440/17	Sąd Rejonowy w Zakopanem
237	I Ns 343/17	Sąd Rejonowy w Zakopanem
238	I Ns 293/17	Sąd Rejonowy w Zakopanem
239	I Ns 265/16	Sąd Rejonowy Lublin-Zachód w Lublinie
240	I Ns 1305/15	Sąd Rejonowy Lublin-Zachód w Lublinie
241	I Ns 146/14	Sąd Rejonowy Lublin-Zachód w Lublinie
242	I Ns 257/17	Sąd Rejonowy Lublin-Zachód w Lublinie
243	I Ns 372/16	Sąd Rejonowy Lublin-Zachód w Lublinie
244	I Ns 3/15	Sąd Rejonowy w Prudniku
245	I Ns 425/14	Sąd Rejonowy w Prudniku
246	I Ns 941/12	Sąd Rejonowy w Puławach
247	I Ns 401/11	Sąd Rejonowy w Inowrocławiu
248	I Ns 249/10	Sąd Rejonowy w Inowrocławiu
249	I Ns 688/10	Sąd Rejonowy w Inowrocławiu
250	I 2 Ns 837/05	Sąd Rejonowy w Dąbrowie Górniczej
251	I 1 Ns 1517/12	Sąd Rejonowy w Dąbrowie Górniczej
252	I 1 Ns 373/10	Sąd Rejonowy w Dąbrowie Górniczej
253	I Ns 744/11	Sąd Rejonowy w Dąbrowie Górniczej
254	I Ns 600/15	Sąd Rejonowy w Olsztynie
255	I Ns 238/12	Sąd Rejonowy w Sandomierzu
256	I Ns 945/14	Sąd Rejonowy w Żarach
267	XIII Ns 1026/10	Sąd Rejonowy Gdańsk-Północ w Gdańsku
268	XIII Ns 2745	Sąd Rejonowy Gdańsk-Północ w Gdańsku
269	I Ns 58/15	Sąd Rejonowy w Zwoleniu
270	XIII Ns 1246/13	Sąd Rejonowy Gdańsk-Północ w Gdańsku
271	XIII Ns 2803/13	Sąd Rejonowy Gdańsk-Północ w Gdańsku
272	XIII Ns 3018/12	Sąd Rejonowy Gdańsk-Północ w Gdańsku
273	XIII Ns 3191/12	Sąd Rejonowy Gdańsk-Północ w Gdańsku
274	XIII Ns 2291/11	Sąd Rejonowy Gdańsk-Północ w Gdańsku

Nr sprawy	Sygnatura akt	Oznaczenie sądu
288	I Ns 426/17	Sąd Rejonowy dla Łodzi-Widzewa w Łodzi
289	II Ns 1155/17	Sąd Rejonowy dla Łodzi-Widzewa w Łodzi
307	I Ns 687/13	Sąd Rejonowy w Prudniku
315	I Ns 594/17	Sąd Rejonowy w Koninie
318	I Ns 646/17	Sąd Rejonowy w Koninie
322	I Ns 906/17	Sąd Rejonowy w Koninie
323	I Ns 1311/17	Sąd Rejonowy w Koninie
324	I Ns 1979/16	Sąd Rejonowy w Koninie
328	I Ns 518/16	Sąd Rejonowy w Ostrzeszowie
329	I Ns 157/15	Sąd Rejonowy w Ostrzeszowie
331	I Ns 787/17	Sąd Rejonowy w Szamotułach
332	I Ns 581/17	Sąd Rejonowy w Szamotułach
333	I Ns 540/16	Sąd Rejonowy w Szamotułach
334	I Ns 418/17	Sąd Rejonowy w Szamotułach
335	I Ns 427/17	Sąd Rejonowy w Szamotułach
336	I Ns 444/17	Sąd Rejonowy w Bartoszycach
337	I Ns 430/17	Sąd Rejonowy w Bartoszycach
338	I Ns 472/17	Sąd Rejonowy w Bartoszycach
339	I Ns 490/17	Sąd Rejonowy w Bartoszycach
340	I Ns 689/16	Sąd Rejonowy w Łowiczu
342	I Ns 302/16	Sąd Rejonowy w Łowiczu
343	I Ns 358/17	Sąd Rejonowy w Łowiczu
344	I Ns 449/17	Sąd Rejonowy w Łowiczu
345	I Ns 1374/14	Sąd Rejonowy w Żaganiu
346	I Ns 18/15	Sąd Rejonowy w Żaganiu
347	I Ns 857/14	Sąd Rejonowy w Żaganiu
348	I Ns 403/14	Sąd Rejonowy w Żaganiu
349	I Ns 294/14	Sąd Rejonowy w Żaganiu
350	I Ns 27/13	Sąd Rejonowy w Żaganiu
351	I Ns 755/12	Sąd Rejonowy w Żaganiu
356	I Ns 1403/16	Sąd Rejonowy w Krośnie
357	I Ns 436/17	Sąd Rejonowy w Krośnie
358	I Ns 65/17	Sąd Rejonowy w Krośnie

Nr sprawy	Sygnatura akt	Oznaczenie sądu
359	I Ns 402/17	Sąd Rejonowy w Krośnie
360	I Ns 123/17	Sąd Rejonowy w Krośnie
361	I Ns 18/17	Sąd Rejonowy w Krośnie
362	I Ns 52/17	Sąd Rejonowy w Krośnie
363	I Ns 321/17	Sąd Rejonowy w Krośnie
364	I Ns 403/17	Sąd Rejonowy w Krośnie
365	I Ns 288/17	Sąd Rejonowy w Krośnie
366	I Ns 751/17	Sąd Rejonowy w Krośnie
367	I Ns 1821/16	Sąd Rejonowy w Radomsku
368	I Ns 209/16	Sąd Rejonowy w Radomsku
369	I Ns 541/17	Sąd Rejonowy w Radomsku
370	I Ns 1294/16	Sąd Rejonowy w Radomsku
371	I Ns 1396/16	Sąd Rejonowy w Radomsku
372	I Ns 84/17	Sąd Rejonowy w Kępnie
373	I Ns 234/17	Sąd Rejonowy w Kępnie
374	I Ns 205/17	Sąd Rejonowy w Kępnie
375	I Ns 1039/17	Sąd Rejonowy dla Łodzi-Śródmieścia w Łodzi
376	I Ns 785/17	Sąd Rejonowy dla Łodzi-Śródmieścia w Łodzi
377	I Ns 985/17	Sąd Rejonowy dla Łodzi-Śródmieścia w Łodzi
378	I Ns 687/17	Sąd Rejonowy dla Łodzi-Śródmieścia w Łodzi
380	I Ns 1143/17	Sąd Rejonowy dla Łodzi-Śródmieścia w Łodzi
381	III Ns 595/17	Sąd Rejonowy dla Łodzi-Śródmieścia w Łodzi
382	III Ns 641/17	Sąd Rejonowy dla Łodzi-Śródmieścia w Łodzi
383	III Ns 49/16	Sąd Rejonowy dla Łodzi-Śródmieścia w Łodzi
384	III Ns 414/17	Sąd Rejonowy dla Łodzi-Śródmieścia w Łodzi
385	I Ns 12/17	Sąd Rejonowy w Koninie
386	I Ns 556/17	Sąd Rejonowy w Koninie
391	XII Ns 2486/11	Sąd Rejonowy Gdańsk-Południe w Gdańsku
395	I Ns 435/17	Sąd Rejonowy w Oławie
396	I Ns 295/17	Sąd Rejonowy w Oławie
397	I Ns 69/17	Sąd Rejonowy w Oławie
398	I Ns 4/17	Sąd Rejonowy w Oławie
399	I Ns 340/17	Sąd Rejonowy w Węgrowie

Nr sprawy	Sygnatura akt	Oznaczenie sądu
400	I Ns 354/17	Sąd Rejonowy w Węgrowie
401	I Ns 247/17	Sąd Rejonowy w Węgrowie
403	I Ns 107/17	Sąd Rejonowy w Węgrowie
404	I Ns 146/17	Sąd Rejonowy w Węgrowie
405	I Ns 236/15	Sąd Rejonowy w Nidzicy
406	I Ns 630/17	Sąd Rejonowy w Wyszkwie
407	I Ns 335/17	Sąd Rejonowy w Brzezinach
408	I Ns 324/17	Sąd Rejonowy w Brzezinach
409	I Ns 39/17	Sąd Rejonowy w Brzegu
410	I Ns 166/17	Sąd Rejonowy w Brzegu
411	I Ns 177/17	Sąd Rejonowy w Brzegu
412	I Ns 138/17	Sąd Rejonowy w Brzegu
413	I Ns 22/16	Sąd Rejonowy w Wyszkwie
414	I Ns 207/17	Sąd Rejonowy w Oławie
422	I Ns 178/17	Sąd Rejonowy w Węgrowie
423	I Ns 661/16	Sąd Rejonowy w Węgrowie
444	I Ns 982/16	Sąd Rejonowy w Goleniowie
448	I Ns 268/17	Sąd Rejonowy Poznań-Grunwald i Jeżyce w Poznaniu
449	I Ns 84/17	Sąd Rejonowy Poznań-Grunwald i Jeżyce w Poznaniu
458	IX Ns 1284/12	Sąd Rejonowy Poznań-Grunwald i Jeżyce w Poznaniu
486	I Ns 854/16	Sąd Rejonowy w Brzegu
487	I Ns 219/17	Sąd Rejonowy w Brzegu
488	I Ns 55/16	Sąd Rejonowy w Brzezinach
494	I Ns 2323/16	Sąd Rejonowy w Bartoszychach
496	I Ns 562/14	Sąd Rejonowy w Żaganiu
505	I Ns 2448/16	Sąd Rejonowy dla Łodzi-Śródmieścia w Łodzi
526	I Ns 576/17	Sąd Rejonowy w Krośnie

